हसितहंसांगनाकननूपुररावरम्यं रम्यं प्रियंगुतरुमंजरीसक्तभृंगावलीकवनिताभ्रकदंब
पुष्पं पुष्पोत्करालिनिविधूतमधुव्रातिरम्यं रम्यं द्विरेफविनिपाततमंजुगल्मं नम्रप्रसूनतरु
ममृगीसमूहं मल्लावनंतततननभृतामपिवेगदात् चंद्रांशुजालसवलेलिकेमनोज्ञे
सिंहरक्तांकमज्जस्थभनिभैर्वशोकैः चामीकरप्रभनिभस्तबकैश्च कर्णिकारैः पुष्पोत्करैः सु
चचितमहाविशालशाखैः क्वचिदंजनवर्णाभैः क्वचिद्विद्रुमसंनिभैः क्वचित्कांचनसंका
शैः पुष्पैराचितभूतले पुन्नागेषु द्विजशतविततरक्ताशोकस्तवकभारनतं रम्यापांत
रम्यापांतर्क्ष महरभवनं फुल्लाब्जेषु भ्रमरविलासितं सकलभुवनभर्तालोकनाथस्तदा
नीं तुहिनशिखरपुत्र्या सार्द्धमिष्टैर्गणेशैः विविधतरुविशालं मत्तहृष्टान्यपुष्टं उपव
नमतिरम्यं दर्शयामास देव्याः पुष्पैर्वरैः सुमनोहरतमैः कालितैर्दिव्यभूषैर्देवीं दिव्य
मुपवनगतां भूषयामास शर्वः सा त्वेवं तुहिननगोरिजा शंकरं देवदेवं पुष्पैर्दिव्यैः
सुमनोहरतमैर्भूषयामास सर्वा स्तं प्रणम्य देवं त्रिदशेश्वराणां प्रेक्ष्य चोद्यानमतीवरम्यं गणे
श्वरैर्नंदिमुखैश्च सार्द्धं मुदावचवैदेवं प्रणिपत्य देवी श्रीदेव्युवाच उद्यानं दर्शितं देव शोभया पर
यायुतं तेत्रस्य च गुणान्सर्वान्पुनर्मे वक्तुमर्हसि प्रण्यदेतस्य माहात्म्यमविमुक्तस्य तत्त्व
तः वक्तुमर्हसि देवेश देवदेव वृषध्वजे सूत उवाच देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो जगा

मथुः आज्ञापय वदनांभोजं तदा हर्षात् गिरीशो भवं श्रीभगवानुवाच इदं गुह्यतमं क्षेत्रं सदा वा-
राणसी मम सर्वेषामेव जंतूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वदा अस्मिन्सिद्धाः सदा देवि मदीयव्रतमास्थि-
ताः नानालिंगधरा नित्यं मम लोकाभिकांक्षिणः अभ्यसंति परं योगं युक्तात्मानो जितेंद्रियाः
नानावृक्षसमाकीर्णे नानाविहगसंकुले कमलोत्पलपुष्पाढ्यैः सरोभिः समलंकृते अ-
प्सरोगणगंधर्वैः सदा संसेविते शुभे रोचते मे सदा वासो येन कार्येण तच्छृणु मन्मना म-
म भक्तश्च मयि सर्वार्पितक्रियः यथा मोक्षमवाप्नोति जन्मान्तक्रमेणान्नु कामं
सत्वमृतो देवि मंत्रमोक्षाय कल्पते एतन्मम पुरं दिव्यं गुह्याद्गुह्यतरं महत् ब्रह्मादयो
विजानंति ये च सिद्धा मुमुक्षवः अतः प्रियमिदं क्षेत्रं यस्मादिह गतिः परा विमुक्तं नम-
या यस्मान्मोक्ष्यते वा कदाचन महत्क्षेत्रमिदं यस्मादविमुक्तमिति स्मृतं नैमिषे च कुरुक्षे-
त्रे गंगाद्वारे च पुष्करे अन्येषामेव नास्तीना न मोक्षः प्राप्यते यतः इह संप्राप्यते यस्मात्त-
स्मादेतद्विशिष्यते प्रयागे वा भवेन्मोक्षो ह्यहवा मत्परिग्रहात् प्रयागादपि तीर्थाग्र्यादविमु-
क्तमिदं शुभं धर्मस्योपनिषत्सत्यं मोक्षस्योपनिषच्छमः क्षेत्रतीर्थोपनिषदं नविदुर्
द्विसत्तमाः कामं भुंजन्स्वपन्क्रीडन्कुर्वन्हि विविधाः क्रियाः अविमुक्ते त्यजन्प्राणान्
जंतुर्मोक्षाय कल्पते कृत्वा पापसहस्राणि पिशाचत्वं वरं नृणां न तु शक्रसहस्रत्वं स्वर्गे का

2

शीघ्रं सीदिना तस्मात्त्वं सेवनीयं इह ज्ञानिमुक्तो हि मुक्तये जैगीषव्यः परां सिद्धिं गतो यत्र महा
तपाः असितो देवलश्च महात्मा ह्युक्तश्च मम भक्ता दिनः जैगीषव्यगुहा श्रेष्ठा योगिनां स्थानमि
ष्यते ध्यायतस्तत्र मां नित्यं योगाग्निर्दीप्यते भृशं कैवल्यं परमं यान्ति देवानामपि दुर्लभं
अव्यक्तलिंगैर्मुनिभिः सर्वसिद्धान्तवेदिभिः इह संप्राप्यते मोक्षो दुर्लभोन्यत्र कर्हिचि
त् तेभ्यश्चाहं प्रवक्ष्यामि योगैश्वर्यमनुत्तमं आत्मनश्चैव सायुज्यमीप्सितं स्थानमेव वा
कुवेरस्तु महायक्षः सदा सर्वोपि निक्षयः क्षेत्रसंसेवनादेव गणेशत्वमवाप ह संव
र्तो भविता यश्च सोपि भक्तो मम व्रती इहैवाराध्य मां देवि सिद्धिं यास्यत्यनुत्तमां पराशर
सुतो योगी ऋषिर्व्यासो महातपाः मम भक्तो भविष्यश्च वेदसंस्थाप्रवर्तकः इहैव सोपि
पद्माति क्षेत्रेस्मिन्मुनिपुंगवः ब्रह्मा देवर्षिभिः सार्द्धं विष्णुश्चापि दिवाकरः देवराजस्त
थाशक्रो ये चान्येपि दिवौकसः उपासते महादेवं सर्वे ते नामिदे मम अन्ये च योगिनो
दिव्याश्छन्नरूपा महाव्रते अनन्यमनसो भूत्वा मामिहोपासते सदा विषयासक्तचित्तोपि त्यक्त
धर्मरतिर्नरः इह क्षेत्रे मृतः सोपि संसारेन पुनर्विशेत् ये पुनर्निर्ममा धीराः सत्वस्था वि
जितेंद्रियाः व्रतिनश्च निरारंभाः सर्वतो मयि भाविताः देहभेदं समासाद्य किं पुनः संगव
र्जिता अत्र प्रबोधनो मोक्तः प्रसादान्मम सुव्रते जन्मान्तरसहस्रेषु यत्र योगी समाप्नुयात्

नस्मिन्हेव परं मोक्षं स्वस्थानादपि गच्छति गोप्रेक्षकमिदं देवं ब्रह्मणा स्थापितं पुरा कपिले
शङ्ख दत्त्वा तु पुष्पदे विवरानने गोप्रेक्षेश्वरमासाद्य दृष्ट्वा मानव मानवः नदुर्गतिमवा-
प्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते कपिलाह्रदसैव तथा वै ब्रह्मणा कृते गवां स्तम्भजले येन
तीर्थं पुण्यपतनं मम हृत् दृष्ट्वापि स्तवयमेनाहं वृषभध्वज इति स्मृतः सान्निध्यं कृतवान्देवि
सदाहं वृषभध्वज रुद्रेह दत्तपरं मं ब्रह्मणा च कृतं शुभं सर्वदेवैरहं देवि ब्रह्मस्थिते श्रेप्र
सादितः गच्छोपशमनेशोशान्ति उपशान्तिः शिवस्ततः अत्राहं ब्रह्मणानीय स्थापितः पर
मेष्ठिना ब्रह्मणा चापि संगृह्य विष्णुना स्थापितः पुनः ब्रह्मणा मन्त्रतो विष्णुः प्रोक्तः सं
विग्नमानसः मयानीतमिदं लिंगं कस्मात्स्थापितवानसि तमुवाच पुनर्विष्णुर्ब्रह्माणं
कुपितानन रुद्रे देवे ममात्यर्थं सदा भक्तिर्महत्तरा मयैव स्थापितं लिंगं कस्मात्स्थापि
तवानसि तमुवाच पुनर्विष्णुर्ब्रह्माणं कुपितानन रुद्रे देवे ममात्यर्थं सदा भक्तिर्महत्त
रा मयैव स्थापितं लिंगं तव नाम्ना भविष्यति हिरण्यगर्भ इत्येवमत्राहं स्वयमास्थितः
दृष्ट्वेनमपि देवेशं मम लोकं व्रजेन्नरः ततः पुनरपि ब्रह्मा मम लिंगमिदं शुभं स्थापया
मास विधिवत् ब्रह्मा परमयापरं स्वलीनेश्वर इत्येवमत्राहं स्वयमास्थितः प्राणिनि
हमरस्य कालेन न जीयते कश्चित् अनेन सागतिस्तस्य योगिनां देवियास्मृता अश्मित्र

५

पिमयादेशे देशोदैवनकेतकः व्याघ्ररूपं समास्थाय निहतो दर्पितो बली व्याघ्रेश्वर इति ।
ख्यातो नित्यमत्राहमास्थितः नपुनर्दुर्गतिं याति दृष्ट्वेनं व्याघ्रमीश्वरं उत्पलो विदलश्चैव
यौ दैत्यौ ब्रह्मणो वरा स्त्रीवध्यौ दर्पितौ दृष्ट्वा शूलत्रयेण निहतौ युग्मे सावज्ञकंटकेनात्र तस्ये
दं लिंगमास्थितं श्रद्धावत्राहमागम्य आस्थितो गणपैः सह ज्येष्ठस्थानमिदं तस्मादेतन्मे
शुण्णपदर्शनं देवैः संमेलमदे स्तानि लिंगानि स्थापितान्यतः दृष्ट्वा तु नियतो मर्त्यो देहभेदे
गणो भवेत् पित्रा ते शैलराजेन यद्वा हिमवता स्वयं मम तुष्ट्यै तन्मे स्थानं ज्ञात्वा लिंगं प्रति
ष्ठितं शैलेश्वरमिति ख्यातिं हदृश्यता सिद्धमाहरात् दृष्ट्वेदमानुजो देवि न दुर्गतिमनुव्र
जेत् नदीषावरणा देवी प्रथपापप्रमोचनी तेनेमं तल्लिङ्गं कृत्यजाह्नव्या सह संगता स्थापि
तं संगमेवापि ब्रह्मणा लिंगमद्भुतं संगमेश्वरमित्येवं ख्यातं जगति दृश्यते संगमे देवि नु
द्याहि यः स्नात्वा मनुजः शुचिः अर्चयेल्लिंगमीशानं तस्य जन्मभयं कुतः इदमन्यत्प्रहते
ने तिवासं योगिनो यत्र तेन मध्यमं यत्राहं लयं भूत्वा समास्थितः मध्यमेश्वर इत्येव ख्यातः
सर्वसुरासुरैः सिद्धिनां स्थानमेतद्धि महदीयं व्रतचारिणां योगिनां मोक्षलिप्सूनां ध्यानयोग
रतात्मनां दृष्ट्वैवं मध्यमेशं च जन्मप्रतिनशोचति स्थापितं लिंगमेतच्च शुक्रेणातव सूनुना
नाम्ना शुक्रेश्वरं नाम सर्वसिद्धामरार्चितं दृष्ट्वैव नियतः सद्योमुक्तकः स्यात्सर्वकिल्बिषैः

लिं॰
पु॰
८२

मृतस्तत्र नरो जंतुः संसारी न कदाचिद्भवेत् पुरा जंबूकरूपेण चाश्मशरो देवकंटकः ब्रह्मणापि हि वरं
लब्ध्वा गोमायुरूपेऽपि संस्थितः निहत्य हिमवत्पृष्ठे जंतुकेशस्ततोऽस्म्यहं प्रथापि जगति ख्यातं
शृगालेश्वरं मम स्थानं दृष्ट्वैनमपि देवेशं सर्वांल्लोकानवाप्नुयात् गुह्यैः शुक्रपुरोगैश्च एता
नि स्थापितानि च एवं लिंगानि पुण्यानि सर्वकामप्रदानि तु एवमेतानि पुण्यानि मन्निवा
सानि पार्वति कथितानि मम ह्येतेश्च गुह्यचान्यानि देवि पृच्छया वनः कोशावतु दितदेवमेतस्य
कीर्तितं योजनं विद्धि चार्वंगि मृत्युकाले मृतप्रदं हिमालयगिरिस्थाने केदारेऽपि व्यव
स्थितं गणत्वं लभते तत्र ह्यस्मिन्मोक्षमवाप्नुते गाणपत्यं लभेद्यस्मात्तस्मात्सा मुक्तिरुच्य
ते ततो महालयात्तस्मात्केदारान्मध्यमादपि स्थानं पुण्यतमं ह्येतन्मविमुक्तं वरानने के
दारे मध्यमस्थाने स्थाने चैव महालयं . ममपुण्यानि भूर्लोके तेभ्यः श्रेष्ठं त्रिविष्टपं यतः
स्वर्गात्परिमे लोकास्ततः तेजो सिद्धमुपं कदाचिन्न मयामुक्तमविमुक्तं ततो भवेत् अवि
मुक्तेश्वरं लिंगं मम दृष्ट्वैव मानवः सद्यः पापविनिर्मुक्तः पशुपाशैर्विमुच्यते शैलेश्व
रं संगमेशं स्वर्लीनं मध्यमेश्वरं हिरण्यगर्भमीशानं गोप्रेक्षं वृषभध्वजं उपशांतशि
वं चैव ज्येष्ठस्थाननिवासिनं शुक्रेश्वरं च विख्यातं व्याघ्रेशं जंबुकेश्वरं दृष्ट्वा न जायते म
र्त्यः संसारे दुःखसागरे एवमुक्त्वा महादेवो दिशः सर्वा अलोकयत् त्रिलोकसंस्थितेप

6

५५

ष्ट्वा देवदेवं महेश्वरं अकस्मादभवत्तत्र दंडे प्रज्वलनं त्वया ततः पाशुपताः सिद्धाभ
स्मोद्धूलितविग्रहाः योगेश्वरा महात्मानः स्कंदे द्वायतनव्रताः बहवः शतशो भ्ये-
त्य ददृशुस्तं महेश्वरं प्रनतिशीलं भगवान्स्तेन सर्वं च हात्त्वशः तस्थरात्मानसा-
यास्यलीयमाना इदे श्वरे स्थिता नांसमंतदा नेषां देवदेव उमापतिः सविश्रम्य परमां मूर्ति-
वभूव पुरुषप्रभुः कांतं जगादि हे कस्य वर्क्कमजइवस्थितः तस्यतां परमां मूर्तिं मा-
स्थितस्य जगत्प्रभोः नशशाक पुनर्दृष्टुं द्रष्टुं शैमानि शीइज्जा ततस्तं द्रष्टुमाकारं बुधा स्मा-
प्रकृतिस्थितं प्रकृतेर्मूर्तिमास्थाय योगीनपरमेश्वरी तशशाक पुनर्द्रष्टुं हरस्य च म-
हात्मनः ततस्तेल्यमास्थाय योगिनः पुरुषस्य तु विविक्तं हृदयं सर्वदंगयसंतारवी
जितः पंचाक्षरस्य वै बीजं संस्मरंतः सुशोभनं सर्वपापहरं दिव्यं प्रभावेन प्रकाशितं
नीललोहितमूर्तिस्थं प्रनष्ट्वेकेवपुः शुभं तं दृष्ट्वा शैलजा प्राह हृष्टा सर्वतनू रुहा त्व
वंतीचरणेनत्वाक धमे भगवान्निति तमुवाच स्वरेश्वेष्ट स्तदा देवी गिरीइजा मदीयं प्रा-
तमाश्रित्य भक्तिमद्भिर्द्विजोत्तमैः ये ये योगइहाभ्यस्तास्तेषामेकेनजन्मना देहं त्यास्य
प्रभावेन भक्त्या मम च भामिनि अनुग्रहाभयाश्चैवं क्रियते मूर्तिनः सदा तस्मे देवन्मा
हात्म्यात् सिद्धाः पाशुपताह्विजाः समाराध्य परं लिंगं कृत्तिवासेश्वरं प्रिये मध्यमं दे-

लिं॰
ग॰पु॰
८३

वमीशानं स्नेहाख्यानं कपर्द्दिनं विश्वेश्वरं विश्वयोनिमघोरेश्वरमेव च श्रीमत्त्रिलोचनं वामे
समाराध्य जगद्गुरुं एते सिद्धिप्रदा ज्ञेया लिंगाः क्षेत्रप्रभावतः तस्मादेतन्महत्क्षेत्रं ब्रह्माद्यैः
सर्वतो मम ख्यातिमद्भिस्त्रिविष्टपैः सेवितं द्विजतपस्विभिः प्रतिमासं तथाष्टम्यां प्रतिमासं च
तुर्दशी उभयोः पक्षयोर्देवि वाराणस्यां समागते शशिभानूपरागे च कार्त्तिक्यां च विशेष
तः सर्वपर्वसु पुण्येषु विषुवेष्वयनेषु च पृथिव्यां सर्वतीर्थानि वाराणस्यां तु जाह्नवी उत्त
र प्रवहां पुण्यां महापापौघहारिणीं पुण्यां मन्मौलिमुक्तां पुण्यादिनृपतेः सतां पुण्य
स्थाने स्थितां पुण्यां महापापौ पुण्यादि प्रहोसदा भजंते सर्वतो मेस्यये तान्यू एवप्र
नने संनिहत्य क्रुद्धे त्रैमासं तीर्थशतैस्तथा पुष्करं च प्रभासं च प्रयागं सप्तपूरकं
दानवे त्रै क्रुद्धे त्रै नैमिषं चार्प संयुतं देवर्णाः सर्वतो देवि सर्वा नद्यः सरांसि च समु
द्राः सप्त चैवात्र देवतीर्थानि कृत्स्नशः भागीरथीसमायोगात्सर्वपर्वसु सुव्रते अवि
मुक्तेश्वरं दृष्ट्वा दृष्ट्वा चैव त्रिविष्टपं कालभैरवमासाद्य धूतपापानि सर्वशः भवंति ने
स्त्रे यानि पुण्यानि सर्वेषु पर्वसु पृथिव्यां यानि तीर्थानि ममस्थायतनानि च प्रविशंति स
दा भ्रंशपुण्यपर्वसु पर्वसु अविमुक्ते तत्र वरं महापापनिबर्हणं केदारं चैव यल्लिंगं
यच्च लिंगं महालये मध्यमेशे दारुवने तथा पाशुपतेश्वरं शंकुकर्णेश्वरं चैव गोकर्णे

8

सूत उवाच शृणु संक्षेपतो वक्ष्यामि भवस्यामिततेजसः प्रभावं शंकरस्याद्यं संक्षेपात्सर्वदर्शिनः योगिनः सर्वतत्त्वज्ञाः परं वैराग्यमास्थिताः प्राणायामेन निशान्ते स्वाध्यायेन सहचारिणः कारुण्यादिगुणोपेताः कृतापि विविधानि वै कर्माणि नरकं स्वर्गं न गच्छन्त्येव कर्मिणः प्रसादाज्जायते ज्ञानं ज्ञानाद्योगः प्रवर्तते योगेन जायते मुक्तिः प्रसादादखिलं ततः ऋषय ऊचुः प्रसादाद्यदि वै ज्ञानं स्वरूपं वक्तुमर्हसि दिव्यं माहेश्वरं चैव योगं योगविदां वर कथं करोति भगवान् चिन्तया सहितः शिवः प्रसादं योगमार्गेण कस्मिन् कालेन नृणां विभुः सूत उवाच देवानां च ऋषीणां च पितॄणां संनिधौ पुरा शैलादिना तु कथितं शृणु एवं तु ब्रह्मसूनवे व्यासावताराणि यथा द्वापरान्तेषु सुव्रताः योगाचार्यावताराणि तथा तिष्येषु शूलिनः तत्र तत्र विभोः शिष्याश्चत्वारः सुमभाजनाः प्रशिष्या बहवस्तेषां प्रसीदत्येव मोक्षदः एवं क्रमागतं ज्ञानं मुखादेव नृणां विभोः वैश्यान्तं ब्राह्मणाद्यं च घृणया चानुरूपतः ऋषय ऊचुः द्वापरे द्वापरे व्यासाः के ते कस्मिन्नन्तरे वै कालेषु कस्मिन् कल्पे को वक्तुमर्हसि चाव्रतान् रोमहर्षण उवाच शृण्वन्तु कल्पे वाराहे द्विजा वैवस्वतान्तरे व्यासांश्चैव महात्मनः रुद्रांश्च तथा सर्वान्तरेषु वे वेदानां च पुराणानां तथा ज्ञानप्रदर्शिनान् यथाक्रमं प्रवक्ष्यामि सर्वावर्तेषु साम्प्रतं ऋतुः सत्यो भार्गवश्च अङ्गिराः सविता द्विजाः मृत्युः शतक्रतुर्धीमान् वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः सारस्वतस्त्रिधा

मृत्युहीना विभो स्रष्टुं मृत्युयुक्ताः सृज प्रभो ततस्तमाह भगवान्नहि मे तादृशी स्थितिः
स त्वं सृज यथाकामं मृत्युयुक्ताः प्रजाः प्रभोः लब्धानुज्ञः ससर्जाथ शंकराच्चतुरान
ननः जरामरणसंयुक्तान् जगदेतच्चराचरं शंकरोपि तदा रुद्रो निवृत्तात्मा ह्यधिष्ठितः
स्थाणुत्वं तस्य वै विप्राः शंकरस्य महात्मनः निष्कलस्यात्मनः शंभोः स्वेच्छाधृतशरी
रिणः शं रुद्रः सर्वभूतानां करोति घृणया यतः शंकरश्चाप्ययत्नेन तदात्मा योगविध
नः वैराग्यात् शांकरस्य विरक्तिर्यत्नतो ध्वने गुणोस्तु विषयत्यागः संसारभयतः क्र
मात् वैराग्यात् जायते पुंसो विरागो दर्शनांतरे विमुखो वै गुणत्यागी विज्ञानस्याविचा
रतः तस्य चास्य वशे वर्यं प्रसादात्परमेष्ठिनः धर्मो ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं शंकरादिह
स एव शंकरः साक्षात् पिनाकी नीललोहितः यच्छंकराश्रिता सर्वे मुच्यन्ते तेन शंकरः
न गच्छन्ति नरकं पापिष्ठा अपि दारुणं आश्रिताः शंकरं यस्मात् प्राप्नुवंति च शाश्वतं
मप्येवं यद्धि मायांतास्वेव घोराद्याश्च ष्टाविंशति वै न कोट्यो नरकाणां तु पच्यन्ते नास्व
पापिनः अनाश्रिताः शिवं रुद्रं शंकरं नीललोहितं आश्रयं सर्वभूतानामनामयमजा
पतिं भगुरुं परमात्मानं पुरुहूतं पुरुष्टुतं नमस्ता कालरुद्राख्यं रजसा केवलं काडजं स
त्वेन सर्वगं विष्णुं निर्गुणं तमहेश्वरं केन गच्छंति नरकं नराः केन महात्मने कमण्ड
लुकमण्डलं वापि ज्ञानं कोन रुद्रलोहितः इति श्रीलिंगमहापुराणे रुद्रसृष्टौ षष्ठोध्यायः ६॥

10

दौवतां विंशत्तथैव च रक्षितेनेव क्रतव: श्रोक्ता: श्रणीयं तेभ्ययेचचे सर्वेतपस्विनश्चैने सर्वेश्व ब्रह्मनाम
ग्रा प्रजानां पतय: सर्वे सर्वे रुद्रात्मका: स्मृता: अयज्वानश्च यज्वान: पितर: प्रीतमानसा:
अग्निष्वात्तास्तु यज्वान: शेषा बर्हिषद: स्मृता: मेनां तु मानसीं तेषां जनयामास वै स्वधा अ
ग्निष्वात्तात्मजामानीं नामानसोलोकविश्रुता असूत मेना मैनाकं क्रौंचं तस्यानुजामुमां गंगां हैम
वतीं जज्ञे भवांगश्लेषपावनीं धारिणीं जनयामास मानसीं यज्ञयाजिनी स्वधा सा मेरुराज
स्य पत्नी पद्मसमानना पितरोऽमृतपा: श्रोक्तास्तेषां चैवेह विस्तर: ऋषीणां च कुलं सर्वं सानु
वंशस्य विस्तरं वदामिह शृणुताध्याय संस्थितं वस्तु हृद्गत: दाक्षायणी सती या तु पार्श्वं रुद्र
स्य पार्वती पश्चाद्दक्षं विनिंद्यैषा पतिं लेभे वं तदा तां ध्यायन् सृजद्रुद्रानन्नेकान्नीललोहि
त: आत्मनस्तु समानांस्तु सर्वलोकनमस्कृतान् याजिनो मुनिशार्दूलान् ब्रह्मणा महसन्दा
णान् तैस्तु संछादितं सर्वं चतुर्दशविधं जगत् तान् दृष्ट्वा विविधान् रुद्रान् निर्मलान्नीललोहि
तान् जरामरणनिर्मुक्तान् प्राह रुद्रान् पितामह: नमोस्तु वो महादेवास्त्रिनेत्रा नीललोहि
ता: सर्वज्ञा: सर्वगा दीर्घा ह्रस्वा वामनका: शुभा: हरिकेशा दृष्टिघ्ना नित्या बुद्धाश्च नि
र्मला: निर्द्वन्द्वा वीतरागाश्च विश्वात्मानो भवात्मजा: एवं स्तुत्वा तदा रुद्रान् रुद्रमाह भवं
शिवं प्रदक्षिणीकृत्य तदा भगवान् कनकांडज: नमोस्तुते महादेव प्रजानां हेतिशंकर ।।

सुषुवे सन्नती पौर्णमासं च मारीचं ततः कन्याचतुष्टयं स्मृतिश्चांगिरसश्चैव वृष्टिः कविसुतापचिति
स्तथा क्षमा च सुषुवे पुत्रान् पुत्रींश्च पुलहात्मजान् कर्दमं च वरीयांसं सहिष्णुं मुनिसत्तमाः त
थाकनकपीतांसं पीवरीं पृथिवीसमां प्रीत्यां पुलस्त्यस्सुतस्तथा जनयामास वै सुतान् दक्षि
णं देववाहुं च पुत्रींश्चान्यां हृषद्वतीं प्रजापति सहसा हूस्संततिः सुषुवे सुभा क्रतोश्च भा
र्यां ते सर्वे वालखिल्या इति स्मृताः सिनीवाली कुहूश्चैव राका मनुमतीमपि स्मृतिश्च सुषु
वे पत्नी मुने स्वांगिरसस्तथा लब्धानुभाव मग्निं च कीर्तिमन्तं च सुव्रताः अत्रेर्भार्यानसू
या च सुषुवे षट् प्रजास्तथा न्यस्येकां कन्यकानाम्ना श्रुतिः सासूनुपंचकं सत्यनेत्रो मुनि
र्भव्यो मूर्तिरापः शनैश्चरः सोमश्च वै श्रुतिः षष्ठी पंचात्रेयास्तु सूनवः ऊर्जा वसिष्ठाद्वै ले
भे सुतान् स्वात्मसंभवान् ज्यायसी पुंडरीकाख्या हरिद्वावल्लोचना रजः सुहोत्रो वाहुः
सवनश्चानवनस्तथा सुतपाः शुक्र इत्येते मुने वै सप्त सूनवः यश्चाभिमानी भगवान्
भवात्मा पितामहो वह्निरसुः प्रजानां स्वाहा च तस्मात् सुषुवे सुतानां त्रयं त्रयाणां जगतां
हिताय इति श्रीलिंगे महापुराणे पंचमोध्यायः ५ सूत उवाच पावकः पावमानश्च शु
चिरग्निश्च ते स्मृताः निर्मथ्यः पवमानस्तु वैद्युतः पावकः स्मृतः शुचिः सौरस्तु विज्ञे
यः स्वाहापुत्रास्त्रयस्तु ते पुत्रैः पौत्रैः रिहासंख्याः संक्षेपः प्रोच्यते पुना विस्तरज्ञ समस्तकैः

लिं॰
पु॰
८

क्रतुश्च सन्नतिं पौर्णमासं त्विष्ठापनस्रुसिकं ऊर्जायां वसिष्ठो भगवान्वसिष्ठं वारिजेक्षणं विभा
वसुल्लयाख्या हालस्यां वै पितरस्तथा प्रजीहता सती या सा मानसी शिवसंभवा दक्षेणेन च
जगद्धात्री रुद्रमेवाश्रिता पतिं अर्द्धनारीश्वरं दृष्ट्वा सर्गादौ कनकाण्डजः विभजस्वेति चाहा
देवं यदा जाता तदा अभे तस्माच्चैव शजाः सर्वाः स्त्रियस्त्रिभुवने तु याः एकादशविधा रु
द्रास्तस्यांशोद्भवाः स्मृताः स्त्रीलिंगमखिलं सा वै पुल्लिंगं नीललोहितं तां दृष्ट्वा भगवान्ब्र
ह्मा दक्षमालोक्य सुव्रता भजस्व धात्रीं जगतां मम मापि च तवापि च पुंनाम्नो नरकात्त्रातीडः
त्वियत्रीति हि प्रोक्ता ततः तस्मात्पुत्रीति सा नाम्ना तव चैव भविष्यति एवमुक्तस्तदा दक्षो नियो
गाद्ब्रह्मणो मुने तथा पुत्रीं ददौ सा दाक्षायणी रुद्राय सादरं धर्मस्य पत्न्यः श्रद्धाद्याः कीर्तिता वै
त्रयोदश तासु धर्मप्रजां वक्ष्ये यथाक्रममनुत्तमां कामो दर्पोथ नियमः संतोषो लोभए
व च श्रुतस्तु दंडसमयो बोधश्चैव महाद्युतिः अप्रमादश्च विजयो व्यवसायो द्विजोत्तमाः दे
मंसु भयं यशश्चैव धर्मश्च श्रद्धासुता वै धर्मस्य विक्रयाया लक्ष दंडः समय एव च अप्रमादस्त
या बोधो बुद्धेर्धर्मस्य तौ सुतौ तस्मास्य च दशैवैते ताम्र धर्मात्मजास्त्विह भृगुपत्नी च सुषुवे
ख्यातिं विष्णुप्रियां श्रियं धातारं च विधातारं मेरोर्जामातरौ शुभौ संभूतिर्नाम या पत्नी मरीचेः

13

८

ब्रह्मवादिन एवैते ब्रह्मणः सदृशाः स्मृताः संकल्पश्चैव धर्मश्च पूर्वेषामपि संनिधिः द्वा
दशेह प्रजास्त्वेता ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ऋभुं सनत्कुमारं च ससर्जादौ सनातनः तौ चोर्द्ध्वरे
तसौ दिव्यौ चाग्रजौ ब्रह्मवादिनौ कुमारौ ब्रह्मणस्तुल्यौ सर्वज्ञौ सर्वभाविनौ वदसे भार्याकृ
तं तेषां मुनीनामग्रजन्मनाम् शतरूपां तु वै राज्ञीं विराजमसृजत्प्रभुः स्वायंभुवात्तु वै राज्ञी
शतरूपा त्वयोनिजा लेभे पुत्रद्वयं रम्यं तस्मात्कन्याद्वयं च सा उत्तानपादो ह्यवरो धीमान्ज्ये
ष्ठः प्रियव्रतः ज्येष्ठा वरिष्ठा त्वाकूतिः प्रसूतिश्चानुजा स्मृता उपयेमे तदाकूतिं रुचिर्नाम
प्रजापतिः प्रसूतिं भगवान्दक्षो लोकधात्रीं तु योगिनी दक्षिणासहितं यज्ञमाकूतिः सुषु
वेनरा दक्षिणा जनयामास दिव्यान्द्वादश पुत्रकान् प्रसूतिः सुषुवे दक्षाच्चतुर्विंशति
वृजिताः श्रद्धां लक्ष्मीं धृतिं तुष्टिं पुष्टिं मेधां क्रियां तथा बुद्धिं लज्जां वपुः शान्तिं सिद्धिं की
र्तिं महातपाः ख्यातिं सत्यां च संभूतिं स्मृतिं प्रीतिं क्षमां तथा संनतिं चानसूयां च ऊर्जां स्वा
हां स्वरारणीं स्वधां चैव महाभागां प्रददौ च यथाक्रमम् श्रद्धाद्याश्चैव कामिन्यस्त्रयोदश क्रमा
त्मिकाः धर्मं प्रजापतिं जग्मुः पतिं परमदुर्लभाः उपयेमे भृगुर्धीमान्ख्यातिं तां भार्गवार
णिं संभूतिं तु मरीचिस्तु स्मृतिं चैवाङ्गिरा मुनिः प्रीतिं पुलस्त्यः पत्न्यात्मां तां पुलहो मुनिः

सकृत् यत्फलं लभते मर्त्यस्तद्दशाभिर्यथाकृतं सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सर्वकामिकैः रु
द्रकन्यासमाकीर्णैर्गीतवाद्यसमन्वितैः शिववत्क्रीडते भोगी यावदाभूतसंप्लवं तत्र भुक्त्वा म
हाभोगान्विमानैः सार्वकामिकैः ऐशं कौमारमैशानं सर्वं ब्राह्ममेव च प्राजापत्यं महातेजा जनलो
कं महत्तथा ऐंद्रमासाद्य वैंद्रं तत्कृत्वा वर्षायुतं प्रभुः भुक्त्वा चैव भुवो लोके भोगान्दिव्यान्सशेषमा
नान् मेरुमासाद्य दिक्पालभवनेषु प्रमोदते एकपादं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं शूलसंयुतं स्रष्टास्थितं ह
रिं महादेवेन चतुराननः अष्टाविंशति रुद्राणां कोटीः सर्वांगसप्रभं पंचविंशतिकं साक्षाद्रु
षड्रूपान्तरा प्रकृतिं वा मनश्चैवं बुद्धिं वै बुद्धिदेशनः अहंकारमहंकारात्तन्मात्राणि च तत्त्वैवेंद्रि
याणीन्द्रियाद्देवलीलया परमेश्वरः पृथिवीयं पादमूलात् गुह्यस्य मूलतः नाभिदेशात्तथा म
ध्ये हृदयात्सैव भास्करं कंठात्सोमं ततो ध्यात्वानं भ्रूमध्यान्मस्तकात्त्विवा स्रष्टैवं संस्थितं साक्षा
ज्जगत्सर्वं सचराचरं सर्वज्ञं सर्वगं देवं कृत्वा भस्मादि पानतः प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं शिवसा
युज्यमाप्नुयात् त्रिपादं सप्तहस्तं च चतुःशृंगं द्विशीर्षकं कृत्वा यजेत शमीशानं विष्णुलोके
महीयते तत्र भुक्त्वा महाभोगान् कल्पलक्षं सहस्रिणः क्रमादागम्य लोकेस्मिन्सर्वयज्ञान्तगो
भवेत् वृषारूढं तु यः कुर्यात्सोमं सोमार्द्धभूषणं हयमेधायुतं कृत्वा यत्पुण्यं तदवाप्नुयात्
कांचनेन विमानेन किंकिणीजालमालिना गत्वा शैवपुरं दिव्यं नंदिनेव स विमुच्यते नंदिना सहितं
देवं सोवसर्वगणोर्जितं कृत्वा यत्फलमाप्नोति वदेत्तनहै परिष्कृत सूर्यमंडलसंकाशैर्विमानैर्

५०

राम॰

दृश्यते श्रूयते सत्वं यद्विद्धि शिवात्मकं भेदो जनानां लोकेस्मिन्प्रतिभासो विचारतः एवमा
हुस्तथा नेच सर्ववेदार्थतत्त्वगाः हृदि संसारिणां साक्षात्सकलः परमेश्वरः योगिनां निष्क
लो ह्येयो ज्ञानिनां च जगन्मयः त्रिविधं परमेशस्य वपुर्लोके नयापरे निष्कलं परमं चैकं ना
तः सकलनिष्कलं तृतीयं सकलं चैव नान्यथेति द्विजोत्तमाः अर्चयंति मुहुः केचित्सदा स
कलनिष्कलं सर्वज्ञं हृदये चैव शिवलिंगे विभावसौ सकलं च मुने केचित्सदा संसारवा
र्त्तिनं एवमभ्यर्चयंत्येव सदाराः सत्तमा जनाः यथा शिवस्तथा देवी यथा देवी तथा शिवः
तस्मादभेदबुध्यैव सप्तविंशत्प्रभेदतः यजंति देवं वाद्येन चतुःकोणाष्टके दृशारे द्वाद
शारे च षोडशारे त्र्यस्रे वच स्त्रीव्याशिवः साक्षाद्देवाः साहं स्थितः प्रभुः संतारणार्थं
जगतः सम्यक्व्यक्ति विवर्जितः तमेकमाहुर्द्विगुणं हि केचित्केचित्तमाहुस्त्रिगुणात्मकं
च ऊचस्तथानंतु शिवं तथान्ये संसारिणं वेदविदो वदंति भक्त्याथ योगेन विवेकमात्वि
शाः सदाथ मैत्रतादिविशिष्टाः वदंति योगेशमजेशमीशं हृदि मध्ये भगवंतमेव यतत्र
पश्यंति शिवं त्रिकोणे वितत्वमध्ये त्रिपुरं त्रिवर्णं प्रयांति शैवं न च योगिनोन्ये न तथा च देव्या
श्रीलिंगपुराणे लैंगवचनः सप्ततितमोध्यायः ७४ सूत उवाच अतः परं प्रवक्ष्यामि स्वेच्छाविग्र
हसंभवं प्रतिष्ठायाः फलं यावत्सर्वलोकहिताय वै स्कंदो मा देवसहितं मासीनं परमा
सनं कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य सर्वान्कामानवाप्नुयात् स्कंदो मासहितं देवं संपूज्य विधिना

पादात्पिनाकिनः ॥ ध्रुवकावर्त्तकाश्चान्ये केशास्तस्य प्रकीर्तिताः ॥ वायवो घ्राणजाः सर्वे गतिः
श्रोत्रं स्मृतिस्तथा ॥ प्रधानं चैव चात्मा प्रकृतेस्तु प्रवर्त्तकः ॥ पुमांश्च पुरुषः श्रीमान्ज्ञान
गम्यो न चान्यथा ॥ कर्मयज्ञसहस्रेभ्यस्तपोयज्ञो विशिष्यते ॥ जपयज्ञसहस्रेभ्यो ध्यानयज्ञो
विशिष्यते ॥ ध्यानयज्ञरतैस्तानि संप्राप्यन्ते विशुद्धहिताः विशुद्धहृदयाः सर्वे ब्रह्मविद्या
विदो जनाः ॥ नास्ति क्रिया च लोकेस्मिन्स्तुष्टः स्वे विचारतः ॥ धर्मी धर्मो जपो होमो ध्यायिनो
संनिधिः सदा ॥ परमानंदकं लिंगं विशुद्धं शिवमक्षरं ॥ निष्कलं सर्वगं ज्ञेयं योगिनां हृदि
संस्थितं ॥ लिंगं तद्द्विविधं प्राहुर्बाह्यमाभ्यंतरं तथा ॥ बाह्यं स्थूलं मुनिश्रेष्ठाः सूक्ष्ममाभ्य
न्तरं द्विजाः ॥ कर्मयज्ञरताः स्थूलाः स्थूललिंगार्चने रताः ॥ सूक्ष्माणां भावनार्थाय नान्यथा
स्थूलविग्रहः ॥ अध्यात्मकं तु यल्लिंगं प्रत्यक्षं यस्य नो भवेत् ॥ योऽसौ मूढो बहिः सर्वं कल्प
येच्चैव नान्यथा ॥ ज्ञानिनां सूक्ष्ममनलं भवेत्प्रत्यक्षमव्ययं ॥ यथा स्थूलमयुक्तानां मृत्का
ष्ठाद्यैः प्रकल्पितं ॥ अर्थो विचारतो नास्ति इत्यन्ये तत्त्वार्थवेदिनः ॥ निष्कलः सकलश्चेति सर्वं
शिवमयं यतः ॥ व्योमैकमपि दृष्टं हि शरावं प्रति सुव्रताः ॥ पृथक्त्वं चापृथक्त्वं च शंकरस्ये
ति चापरे ॥ प्रत्ययार्थं हि जगतः एकस्थोऽपि दिवाकरः ॥ एकोऽपि बहुधा दृष्टो जलाधारेषु सु
व्रताः ॥ जंतवो दिवि भूमौ च सर्वे वै पांचभौतिकाः ॥ तथापि बहुधा दृष्टा जातिव्यक्तिविभेदतः ॥

संस्थापयेन्नरः नृणां ज्ञानसमाख्याय स्थितो हृद्रोगसंशयः दर्शनात्स्पर्शनात्तस्य लभते नि
र्वृतिं नरः तस्य पुण्यमयावर्त्तं सम्यग्गुणशतैरपि शक्यते नैव विस्तरात्संस्थाप
येच्छिवं सर्वेषामेव मर्त्यानां विभोर्दिव्यं वपुः शुभं सकलाभावनायोग्यं योगिनामेव
निष्कलं लैंगे च तत्सुतारिंशलिंगविवरणे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ऋषय ऊचुः निष्क
लो निर्मलो नित्यः सकलश्च कथं शिवः वक्तुमर्हसि चास्माकं यथा सर्वं तथा स्मृतं सूत उ
वाच परमार्थविदः केचिदाहुः प्रणवरूपिणं विज्ञानमिति विप्रेन्द्राः कृत्वा श्रुतिशिरस्युज
षष्ठादिविषयं ज्ञानं ज्ञानमित्यभिधीयते विज्ञानं भ्रान्तिरहितमन्यन्ते नेति चापरे विज्ञानं
भ्रान्तिरहितमन्यन्ते नेति चापरे विज्ञानं निर्मलं शुद्धं निर्विकल्पं निराश्रयं गुरुप्रकाशकं
ज्ञानमिति मन्ये मुनयः शुभाः ज्ञानेनैव भवेन्मुक्तिः प्रसादो ज्ञानसिद्धये उभाभ्यां मुच्य
ते योगात् ज्ञानेदमयो भवेत् वदन्ति मुनयः केचित्कर्मणा तस्य संगतिः कर्मणा कल्पि
तं रूपं तस्य त्वेच्छयैव तु यो हि देहो विभोस्तस्य त्वेनाभि परमेष्ठिनः सोमसूर्याग्नयो ने
त्रं दिशः श्रोत्रे महात्मनः चरणौ चैव पातालं समुद्रास्तस्य चाम्बरं देवास्तस्य भुजाः सर्वे
नक्षत्राणि च भूषणं प्रकृतिस्तस्य पत्नी च पुरुषो लिंगमुच्यते वक्त्राद्वै ब्राह्मणाः सर्वे ब्रह्मा
च भगवान्प्रभुः इन्द्रोपेन्द्रौ भुजाभ्यां तु क्षत्रियाश्च महात्मनः वैश्याश्चोरुप्रदेशात्तु शूद्राः

मंत्रास्त्रसहितं शैलमयं शुभं तेभिरेव यथान्यायं प्रसादाद्ब्रह्मणः प्रभोः बहुनात्र किमुक्तेन च
राचरमिदं जगत् शिवलिंगं समस्तं हि प्रतिष्ठितमत्र न संशयः षड्विधं लिंगमित्याहुर्द्रव्याणां तु
प्रभेदतः तेषां भेदाश्चैव चत्वारिंशदिति स्मृताः शैलजं प्रथमं प्रोक्तं तद्धि साक्षाच्चतुर्वि
धं द्वितीयं रत्नजं तच्च सप्तधा मुनिसत्तमाः षडहं तत्त्व लोकं लिंगं सप्तधा च प्रकीर्तितं श्रीप्र
दं रत्नजं लिंगं शैलजं सर्वसिद्धिदं धातुजं वरदं साक्षाद्दारुजं भोगसिद्धिदं मृन्मयं चैव विप्रें
द्राः सर्वसिद्धिकरं शुभं शैलजं प्रथमं प्रोक्तमधमं च तथापरं बहुधा लिंगभेदास्तत्त्व वे
वसमासतः मूले ब्रह्मा तथा मध्ये विष्णुस्त्रिभुवनेश्वरः रुद्रोपरि महादेवः प्रणवाख्यः
सदाशिवः लिंगवेदी महादेवी लिंगं साक्षान्महेश्वरः तयोः संपूजनान्नित्यं देवी देवश्च पूजि
तौ शैलजं रत्नजं वापि धातुजं वाथ दारुजं मृन्मयं क्षणिकं वापि भक्त्या स्थाप्य फलं शुभं ।
सुरेंद्राभोगगामीस्तु पद्मांबुपयनेश्वराः सिद्धविद्याधराहींद्रैर्यक्षदानवकिन्नरैः स्तूयमा
नः सुपर्णाद्यैर्देवदुंदुभिनिःस्वनैः भूर्भुवः स्वर्महर्लोकान्क्रमाद्जनलोपदं तपःसत्य
मतिक्रम्य भासयन्स्वेन तेजसा लिंगस्थापनसन्मार्गे निधानात्स्वायताक्षिना प्रविश्यांड
मुद्भिद्य निर्गतो निर्विशंकया शैलजं रत्नजं वापि धातुजं वापि दारुजं मृन्मयं क्षणिकं संस्था
प्यापयेत्सकलं वपुः विधिनाचैव कृत्वा च स्कंदो मास सहितं शुभं कुंदगोक्षीरसंकाशं लिंगं

19

५८

लिंगरूपं महेश्वरं छित्वा भित्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिदं जगत् यजेदेकं विरूपाक्षं न स पा
पैः प्रमुच्यते शैले लिंगे शब्दी यं हि सर्वदेव नमोस्तु ते इत्युक्त्वा पूर्वमभ्यर्च्य रुद्रं त्रिभुवने
श्वरं तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिर्देवदेवं त्रियंबकं तदाप्रभृति शक्राद्याः पूजयामासुरीश्वरं
साक्षात्पाशुपतं कृत्वा भस्मोद्धूलितविग्रहाः इति श्रीलैंगे लिंगमाहात्म्ये पाशुपतयोगति
णीयेहासमनंतिमोध्यायः ७३ सूत उवाच लिंगानि कल्पयित्वाथ स्वाधिकारानुरूपतः वि
श्वकर्मा ददौ तेषां नियोगाद्ब्रह्मणः प्रभोः इंद्रनीलमयं लिंगं विष्णुना पूजितं तदा पद्म
रागमयं शक्रो हैमं विश्रवसः सुतः विश्वेदेवास्तथा रौप्यं वसवः कांतिकं शुभं आर
कूटमयं वायुरश्विनौ पार्थिवं सदा स्फाटिकं वरुणो राजा आदित्यास्ताम्रनिर्मितं मौक्ति
कं सोमराजा च शिवलिंगं समर्चयेत् अनंताद्याश्च नागाः प्रवालकमयं शुभं दैत्या
दैत्या महालिंगं राक्षसाश्च महाबलाः त्रैलोक्यं गुह्यकाश्चैव सर्वलोहमयं गणाः चामुं
डा सैकतं साक्षान्मातरश्च द्विजोत्तमाः दारवं निर्ऋतिं देवो यमो मारकतं शुभं नीलाद्या
श्च तथा रुद्राः शुद्धभस्ममयं तु ये लक्ष्मीवृक्षमयं लक्ष्मीर्गुहाश्चापि हि शोभनाः मुन
यो मुनिशार्दूल पौलमेव समाहिताः सरस्वती च रत्नेन कृतं रुद्रस्य पार्श्वणा ड गाहे
मं महादेव सर्वदिकमनुत्तमं दृष्ट्वा पित्रमयेयत्ते मन्त्राद्याश्च मयं शुभं वेदाश्च सर्व

वोलिंगमूर्तिर्निरंजनः विशोध्य चैव भूतानि पंचभिः प्रणवैः स्वयं प्राणायामैः समायुक्तैः पंच-
भिः सप्तपुंगवाः चतुर्भिः प्रणवैश्चापि प्राणायामैस्तथाविधैः त्रिभिश्च प्रणवैर्देवाः प्राणा-
यामैस्तथाविधैः द्विधान्यस्य तथोंकारं प्राणायामपरायणाः ततश्चोंकारमुच्चार्य प्राणपा-
नौ नियम्य च ज्ञानामृतेन सर्वांगान्याप्लाव्य प्रणवेन च गुणत्रयं च तद्बीजमहंकारं च सुव्रताः
तन्मात्राणि च भूतानि तथा बुद्धीन्द्रियाणि च कर्मेन्द्रियाणि संशोध्य पुरुषं पुष्कलं तथा चिदा-
त्मानं ततो दग्ध्वा चाग्निर्भस्मेति संस्पृशेत् वायुर्भस्मेति व्योम च जलं भस्मेति वै धरा मायषे
त्रिपंचकं च धूलयेद्भस्मितेन यः स योगी सर्वतत्त्वज्ञो व्रतं पाशुपतं त्विदं भवेत्तु पशुमोक्षा-
य कथितं देवसत्तमाः एवं पाशुपतं कृत्वा संपूज्य परमेश्वरं लिंगे पूर्वं मया दृष्टे विष्णुना
च महात्मना पशुर्नैव जायन्ते वर्षमात्रेण देवताः अस्माभिः सर्वकार्याणि देवमभ्यर्च्य य-
त्नतः बाह्ये चाभ्यंतरे चैव मन्ये कर्तव्यमेश्वरं प्रतिज्ञा मम देवेश — दिव्यैषा सुरसत्तमाः
मुनीनां च न संदेहस्तस्मात्संपूजयेच्छिवं सा हानिस्तन्महच्छिद्रं साधिनासाच मूकता
यत्क्षणं वा मुहूर्तं वा शिवमन्यं न चिंतयेत् भवभक्तिपरा ये च भवप्रणतमानसाः भवसंस्म-
रणोद्युक्ता न ते दुःखस्य भागिनः भवनानि मनोज्ञानि दिव्याभरणास्तथा धनं च तुष्टिपर्यं-
तं शिवमर्चयतां भवेत् ये वांछंति महाभोगान् राज्यं च त्रिदशालये ते र्चयंतु सदा काले-

परमेश्वरः सारथ्ये वाहनत्वे च कल्पयामासनोभवः दत्वा वरान्ब्रह्मणो विष्णवे च दग्ध्वा दैत्यान्
देवदेवात्मभासः साई देवानंदिनाभूत सर्वैरंतर्हितं कारयामास शर्वः ततस्तु ते महेश्वरे
गते हरालयं प्रति हर्ष्याग्रगणास्तथा सुरैः सुराश्च विस्मिता भवन् अग्राम्यपार्वतीभर्व यपृष्ठ
दुःखवर्जिताः इत्यादिमहापुराणे लैंगे त्रिपुरविजये शिवस्तुति एकसप्ततितमोध्यायः ७१
सूत उवाच गते महेश्वरे देवे दग्ध्वैव त्रिपुरं क्षणात् सदस्याह सुरेंद्राणां भगवानात्मसंभवः
पितामह उवाच सत्सन्न देवदेवेशं लिंगमूर्तिं महेश्वरं तारपुत्रो महातेजास्तारकस्य सुतो ब-
ली तारकाख्योपि दितिजः कमलाक्षश्च वीर्यवान् विद्युन्माली च दैत्येश अन्ये चापि सवान्धवाः
तस्मादेवं महादेव मोहिता मायया हरेः सर्वे विनष्टाः प्रध्वस्ता सपुत्रा सगणास्तुते तस्मा-
त्सदा पूजनीयो लिंगमूर्तिर्महेश्वरः यावत्पूजा सुरेशस्य तावद्देवास्थितिर्यतः पूजनी-
यः शिवो नित्यः मति श्रद्धा समन्वितैः सर्वं लिंगमयं लोकं सर्वं लिंगे प्रतिष्ठितं तस्मात्सं-
पूजयेल्लिंगं यइच्छेत्सिद्धिमात्मनः सर्वे लिंगार्चनादेव देवा दैत्याश्च दानवाः यक्षा विद्या-
धराः सिद्धा राक्षसाः पिशिताशनाः पितरो मुनयश्चापि पिशाचाः किंनरादयः अर्चयि-
त्वा लिंगमूर्तिं संसिद्धा नात्र संशयः तस्माल्लिंगं यजेन्नित्यं येन केनापि भोसुराः पशवः
ऽत्रवयं तस्य देवदेवस्य धीमतः पशुत्वं च परित्यज्य कृत्वा पाशुपतं व्रतं पूजनीयो महादे-

लिं०
ग.पु०
१२२

स्त्रायकोत्सा महोविचित्रं तव देवदेव किं दोषिनं विश्वसृजामुरेशा देहोवदेवैः सह देवकार्यं
करिष्यसे निर्गुणरूपतत्वं एकः स्थूलं सूक्ष्ममेकं स्थूलसूक्ष्मं मूर्तामूर्तं मूर्तमेकं ह्यमूर्तं एकं दृश्यं
वाच्यं चैकमीड्यं चैकं तन्न मायाहृतेन स्वमेरष्टुं यत्सुखार्थं सकलं भंगलं तं सूते भाति मत्तेत
वापि मूर्तं नवेद्देव मीशान मेवं लहृयत्ते श्रप्यलक्ष्यं कथं तु दिव्यः कदेवेश तव प्रभावो वयं
क भक्तिः कृतवस्तुतिश्च तथापि भक्त्या भगवन्तमीश पितामहस्ते हि ममत्तमस्य सूत उवा
च ततः प्रणम्य देवेशं भगवान्नब्जसंभवः कृतांजलिपुटोभूत्वा शाहेद प्रीतमानसः पिता
मह उवाच भगवन्देवदेवेश त्रिपुरांतक शंकर त्वयि भक्तिपरामेस्तु प्रसीद परमेश्वर प्रसी
द भक्त देवेश सारथ्ये चैव सर्वदा जनार्दनोपि भगवान्नमस्कृत्वा महेश्वरं कृतांजलिपुटो
भूत्वा शाह सर्वं त्रयंबकं यद्दंष्ट्रया हि जातं मो भुविदेव प्रणिपत्य य; पठेत सच मंचा
ति पापकं चुकं तव भक्त्या उरःप्राप्ति नुः स्तवं कृत्वा च भक्त्या वकुरानने नस्तुतो हस मोल सा
तां निरीक्ष्य स्तवं न दा शाह महानुभावो महाभुजो मदकं स्मृंगवाही श्रीभगवानुवाच स्तवेनाने
नतुष्टोस्मि तव भक्त्या च पद्मज वरान्वरय भद्रं ते देवानांच पथेश्चितान् ब्रह्मा उवाच वाहनत्वं
तवेशान प्रसीद भगवन्प्रभो त्वयि भक्तिं च देवेश देवदेव नमोस्तु ते सामर्थ्यं च सदा मह्यं भव
त्वेवाद्य मीश्वरं सर्वस्य परमं सर्वं सर्वलोकमयः प्रभु सूत उवाच तयोः कृत्वा महादेवो विज्ञप्ति

समाधानविगम्याय समाधानाय ते नमः समाधानरतानां तु निर्विकल्पार्थरूपिणे दग्ध्वोद्धृतं स
र्वमिदं त्वयाय जगत्त्रयं रुद्र एव त्रयं हि कः लोन्नमीहेक यमीह शास्त्रं लोष्ट यत्त ध्यायते नमः
शिवाय भक्ताय तुष्टाय नद्दर्शनाय मन्नाय मन्नाय पि देवदेव एते स्वराः लिङ्गग्गोष्ठ सर्वं गणे
श्वदेवगणेशान्तुभ्यं लितो तस्मादेव विभो यद्दत्तं यं प्रात्रयं दग्ध जगत्रयं च लीलालसेनावि
कयाल्लोनदग्धु किलेषेव तद्दण्यकृत्न कृतोवद्रोक्षेपुवश्चख्रुश्रः शशसनंते त्रिपुरलयाय
प्रनेकयत्नेस्वमयाय तुभ्यं फलवहेष्ठुहस्रलासेह संज्ञे: रथोऽस्योदेव वरो हारिषु हरः स्वयश
श्रपिनामहोव त्वमेव सर्वं भगवन्कथं नु लोष्ठालिदेवं प्राणिपत्य मृडो त्वमष्टमूर्त्तिस्त्वमनेक
मूर्त्तिस्त्वमिष्टदः सर्वसुरासुराणां श्वनिष्टदोष्वपविमर्दनिष्ठ लोष्ठस्तोष्यकथमीदृशं त्वां
नमो नमः सर्वविदे शिवाय रुद्राय शर्वाय भवाय तुभ्यं स्थूलाय सूक्ष्माय नमः शिवाय सूक्ष्मा
य सूक्ष्मार्थविदे विधात्रे स्रष्ट्रे नमः सर्वसुरासुराणां हर्त्रे प्रहर्त्रे जगतां विधात्रे नेत्रे सुराणां
मसुरेश्वराणां दात्रे प्रशास्त्रे मम सर्वशास्त्रे वेदान्तवेद्याय सुनिश्चलाय वेदार्थविद्भिः सततं
स्तुताय वेदात्मरूपाय भवाय तुभ्यं मध्याय मध्याय सुमध्यमाय आद्यन्तशून्याय च संस्थिता
य तत्त्वार्थशून्याय च लिङ्गिने च अलिङ्गिने लिङ्गमयाय तुभ्यं लिङ्गाय वेदमयाय साक्षात् रुद्रा
य मूर्ध्नांनु निहं ततनाय ममादिदेवस्य च यस्य मूर्तेः विष्णोऽहमाशामसकसेनीपाद्दे षष्ठ मूमोक

लिं॰
ग॰ ७॰
१२२

गायत्र्याष्टाष्टकवर्तिने ब्रह्मः षडात्मतत्त्वाय पंचब्रह्मविधायिने गुणाष्टकावृतायैव शिवाने निर्गुणा
यते मूलस्थाय नमस्तुभ्यं स्वाधिष्ठाननिवासिने नाभिमंडलसंस्थाय हृदि निःस्वनकारिणे कं
ठरेखास्थितायैव तालुरंध्रस्थिताय च भ्रूमध्यमास्थितायैव नादमध्यस्थिताय च चंद्रमंडलसं
स्थाय शिवाय शिवरूपिणे वह्निसोमार्करूपाय षट्त्रिंशच्छक्तिमूर्तये त्रिधा संवृत्तलोकान्तप्र
वृत्तजगदात्मने त्रिप्रकारस्थितायैव तालुरंध्रस्थिताय च सदाशिवाय शांताय महेशाय पि
नाकिने सर्वज्ञाय शरण्याय सद्योजाताय ते नमः अघोराय नमस्तुभ्यं वामदेवाय ते नमः त
रुषाय नमस्तुभ्यमीशानाय नमो नमः नवत्रिंशत्प्रकाराय शांत्यतीताय ते नमः अनंतेशा
य सूक्ष्माय उत्तमाय नमो नमः एकाक्षाय नमस्तुभ्यमेकरूपाय ते नमः नमस्त्रिमूर्तये नित्यं श्रीकंठा
य शिखंडिने अनंतासनसंस्थाय अनंतनाशकारिणे विमलाय विशालाय निर्मलाय च ते नमः ॥
विमलासनसंस्थाय विमलार्थार्थरूपिणे योगपीठांतसंस्थाय योगिनां योगदायिने योगि॰
नां हृदि संस्थाय सदा निर्वाणसूचक प्रत्याहाराय ते नित्यं प्रत्याहाररताय ते प्रत्याहाररतानां
तु प्रतिस्थानरताय ते धारणाय नमस्तुभ्यं धारणाभिरताय ते धारणाभ्याससक्तानां पुरस्ता॰
त्संस्थिताय ते ध्यानाध्यक्षाय ध्यानाय ध्यानगम्याय ते नमः विमलासनसंस्थाय विमलार्थप्र
पादिने वर्याय ध्येयगम्याय ध्येयध्येयाय ते नमः ध्येयानामपि ध्येयाय नमो ध्येयतमाय ते॰

25

-तुष्टावतुष्टहृदयोब्रह्मादेवैः समाहितः विष्णुना च सर्वं नं देवविप्रपारींमहेश्वरं ॐ

तदानींकं देवानां देवपुंगवः किंचेत्याह तदा देवान्प्रणम्य स्तोतुमंततः वंदे दिवेनं दिनमिंदु-
भूषणं वंदे दिवे पर्वतराजसंभवं वंदे दिवेवाद्दिवनात्सतनप्रभुं वंदे दिवे देवगणाणगणेश्वरं
पितामह उवाच प्रसीद देववंदे वेशप्रसीद परमेश्वर प्रसीद जगतां नाथ प्रसीदानंददाव्यय पं-
श चांकुरूपाय पंचाशद्भुक्तिमूर्तये आत्मतत्त्वोपदिष्टाय विद्यातत्त्वाय ते नमः शिवाय शिवतत्त्वाय
अघोराय नमोनमः अघोराष्टतत्त्वाय द्वादशात्मस्वरूपिणे षड्प्रकारं समाकृत्य संस्थाय च स्व-
शक्तिभिः अनिर्देश्याय नित्याय विद्युज्ज्वलयरूपिणे विद्युत्कोटिप्रतीकाशम् अष्टकोणाग्रशोभनं
रूपमास्थाय लोकेस्मिं संस्थिताय शिवाय ते अग्निवर्णाय देवाय अविकार्ह शरीरिणे प्रणामर-
ताय भक्तानां मुक्तिदायामराय च ज्येष्ठाय रुद्ररूपाय वामाय वरदाय च त्रिःप्रकाराय देवाय
षट्प्रकाराय ते नमः सप्तगगनरूपाय गगनस्थाय ते नमः सततं व्यक्तदेवसंस्थिताय
चपंचधा पंचधायं च धाचैव पंचमंत्रशरीरिणे चतुःषष्टिप्रकाराय प्रकाराय नमोनमः षो-
डशात्मस्वरूपाय ङकाराय नमोनमः अष्टरूपात्मस्वरूपाय मकाराय नमोनमः ॐकाराय त-
मस्तभं च तत्र्यीवस्थिताय च गगनेशाय देवाय स्वर्गेशाय नमोनमः मर्त्यलोकाय पातालन-
रकेशाय वै नमः अष्टतेजाष्टरूपाय वराय वरदाय च सहस्रशीर्षमेतं भ्य सहस्राय च ते नमः
सहस्रपादयुक्ताय शर्वाय परमेष्ठिने नवात्मतत्त्वरूपाय नवात्मात्मशक्तये पुनरष्टप्रका-

लिं॰
ग॰पु॰
१३१

शुपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिंतयत् तस्मिंस्थिते महादेवे रुद्रे विततकार्मुके पुराणि तेन कालेन जग्मुरेकत
माशु वै एकीभावं गते चैव त्रिपुरत्वमुपागते बभूव तुमुलो हर्षो देवानां सुमहात्मनां देवगणास्ततः
सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः जयेति वाचा मुमुचुः संस्तुवंतोष्टमूर्तिनं अथाह भगवान्ब्रह्मा भगनेत्रनि
पातिनं पुष्ययोगेपि संप्राप्ते लीलया समुमापतिः स्थाने तव महादेवत्वे हे परमेश्वर सर्वदेवा
श्च देवाश्च सम्मात्स्तवयतः प्रभो तथापि देवा धर्मिष्ठाः सर्वदेवाश्च पापिनः यतस्तस्माज्जगन्नाथः
तं पुरत्रयमिहार्हसि किं ध्वजेन रथेनेशान वदग्धुं पुरत्रयं हुंकृणाभूतसंघैश्च विस्मनाव मयाप्र
भो पुष्ययोगोप्यनुप्राप्तः पुरं दग्धुमिहार्हसि यावन्न यांति देवेश वियोगं त्रिपुराणि वै अथ देवो
महादेवः सावहांतरद्वैततत पुरत्रयं विरूपाक्षस्तत्क्षणाद्भस्मसात्कृतम् सोमश्च भगवान्विष्णुः
कालाग्निर्वायुरेव च शरे व्यवस्थिताः सर्वदेवमूचुः प्रणम्यतं दग्धमप्यपयदेवेशवीक्षणेन तु
पुरत्रयं अस्माकं यशोभिवृद्ध्यर्थं शरं मोक्तुमिहार्हसि अथ संमृज्य धनुर्ज्यां हस्तविशारदः
मुमोच बाणं विश्वेशो बाणं आकर्णमीश्वरः तत्क्षणात्तत्पुरं दग्ध्वा त्रिपुरं तच्छरः क्षणात् देवदे
वं समासाद्य नमस्कृत्वाव्यवस्थितः रुद्रे पुरत्रयं दग्धं देवकोटिशतैर्वृतं कृष्णा ततनकल्पांतरु
द्रेणेव जगत्त्रयं येप्यर्जयंति तत्रापि देवा रुद्रसमबांधवाः गाणपत्ये ययुः सर्वे भवप्रजाविधेर्बलात्
नकिंचिदब्रुवन्देवाः संद्रष्टुं ये पुरारणेश्वराः भयाद्देवं निरीक्ष्यैव देवी हिमवतः सुतां दृष्ट्वाभीत

८०

णाहृताः त्रयस्त्रिंशत्सुराश्चैव त्रयस्त्रिंशत्शतानि च यः त्रयस्त्रिंशत्सहस्राश्च जग्मुर्देवाः समंततः मातरः स
र्वदेवानां गणानां चैव मातरः भूतानां मातरश्चैव जग्मुर्देवस्य पृष्ठतः नाभिमध्ये गणानां तु रथमध्ये महे
श्वरः तमस्य मलनक्षत्राणाम मध्ये यथेंदुराट् राजते देवदेवस्य गिरिजा पार्श्वसंस्थिता प्रभासकृत्स्नाय्या
साहेमी वृजवलिका अथ विभाति विभोर्दिव्या देवपृष्ठे सितमासितमम्बियातया सितमिवाभ्रवयं सहवि
द्युतेन भसिदेवपतेः परमेष्ठिनः भातीन्द्रधनुषाकाशं मेरुणेव यथा मही हिरण्यपत्रषासितं च वृषः शंभोः सवि
द्युते सितातपत्ररत्नाश्च मिश्रितं परमेष्ठिनः यथोदये शशांकस्य भात्यखंडहिमंडले मडकलाशिवरत्नाल
विता भाति मालिका बद्धं तेरत्नसंकाशा पतंती वमरिद्धा अथ महेंद्र विरिंचि विभावसुप्रभृतिभिर्नतपादसरो
रुहः महत तदायजगाम तदावया सकललोकहिताय पुरत्रयं दग्धुं समर्थो मनसा तु गणान चराचरं सर्वत्रिस्थ
ली किं तत्र दग्धुं त्रिपुरं पिनाकी स्वयं गतश्चात्र गणोश्च माद्वे रथेन किं चेषुशरेण तस्य गणोश्च किं देवगणोश्च शं
भोः पुरत्रयं दग्धुमलं मशाङ्के किमेतदित्याहुरजेंद्रमुख्याः मन्यन्तु ते भगवान्पिनाकी लीलार्थमेतत्सक
ल प्रकल्पं व्यवस्थितश्चेति तथान्यथा च दाडवेणाय फलं कृतास्य पुरत्रयस्यास्य समीपवर्तीम स्थापितो नेदिमत्व
श्च नंदी गणौ गणाग्रे स्तु राजदेवा जगद्वयो मेरुरिवाथ शृङ्गैः अथ निरीक्ष्य सुरेश्वर मीश्वरं सगणामदितताम
हितं नदा त्रिपुरं गत लोपरि संस्थिते शुभकरश्च जगाम महांबया जगत्रयं सर्वमिवापरं ततः पुरत्रयं तत्र विभा
ति सम्यक् नरेश्वरैश्चैव गणेश्वरैश्च सुरैस्तैर्विविधैर्मनोज्ञाः अथापि जंयपनः कृत्वा शर्वः समायातेशरं दृज्यपा

श्री॰
लिं॰ ग॰
पु॰
१३॰

प्रणेमुरुद्रैरभितुष्टुवुश्च जयेतिदेवीमिवशैलपुत्रीं मातरःसर्वगातिहृदनाःसादरंसर्वदैःसमंततः दुर्गांदुर्गम
गापिणाइवहादादंडहूहूः शिवां बिभ्राणांऊर्ध्वशूलपाशपरश्वचक्रासिशंखायुधान् तत्रादित्यसहस्रव
ह्निसदृशेनैरैर्दंष्ट्रैतीपश्च बालाबालपराक्रमाभगवतीदेव्यानप्रहृष्टेत्ययोः तेदेवदेवंत्रिपुरांतिहंतंतदात
देवेंद्रविप्रकाप्याः गजेंद्रैर्हयैःसिंहवृषैर्ध्वजैर्युक्तैर्गणराजमाप्याः हलेस्त्रमालेमंमलेभंसंडेगिः
रीडहूदैगिरिसन्निभास्ते ययुःप्रस्ताद्धिमहेश्वरस्यानंदंइपद्मोद्भवविस्मयाप्याः पुनागणोपाश्चगणोपामी
शुंजयेतिवाग्भिर्भगवंतमूचुः किरीटमालोज्वलयःसमंतात् ततत्वसेनयःसर्वेदंडहस्ताजटाधराः ववा
धुःपुष्पवर्षाणिविचराःसिद्धचारणाः प्रारब्धेवविप्रेंद्राब्रजनसर्वेगणास्ततः गणेश्वरैदेवगणेश्चनंदीस
माहृतःसर्वगणेंद्रवर्यः जगामहेमंत्रिपुरांतिरुद्रंविमानमारुह्ययथामहेंद्रः केयोदिवाससमश्चैवमहाके
शोमहाज्वरः सोमवर्णःस्कंदनश्चसोमेवषाणकस्तथा प्रकंडःकंदंदतश्चकंपनश्चप्रकंपनः इंद्रश्चेंद्रयव
श्चैवयंताहिमकरस्तथा शतादृश्चैवपंचादःसहस्रादोमहोदरः पातजिह्वःशतास्यश्चकंटकःकटपूत
नः हिशिखःशिशिखश्चैवतथापंचशिखोद्विजाः मुंडोदंमुंडोतिर्वायःपिशाचास्यःपिनाकधृक् पेप्पला
यनकश्चैवतथासंघारकाप्याः शिथिलःशिथिलास्यश्च[illegible]दतयावोसजःऊहः अजवक्त्रोहयवक्त्रोगजवा
क्त्रोहिवक्त्रकः [illegible]याराःपरिवार्यपोलस्त्यालक्षणवर्जिताः हेदपास्तेसमाहृत्यजग्मुःसोममिवद्विजाः सह
स्राणांसहस्रैर्हिकृत्स्नाणाम्हंतेसा समाहृत्यमहादेवंतथासिद्धामहेश्वराः जग्मुंपुरत्रयंजग्मुःकोटिकोटिग

शिलादपुत्रमारुह्य नागेंद्रं हंसास्वरथान् देवास्तदानीं गणपाश्च सर्वे गणेशाश्च वायुपथ्यग्रहस्ताः स्वगेंद्र
मारुह्य नगेंद्रकल्पं वृषं गभ्यजो वामतएव शंभोः जगाम हृष्टं जगतां हिताय पुरत्रयं दग्धुमलं समाज्ञिः तेस
र्वे देवाः सर्वलोकनाथं समेतं तं त्वान्यपरप्रमेयं स्वराः सुरेशं शितशूलिनं तं गदात्रिशूलादिवरायुधैश्च रण
जमध्ये भगवान्सुराणां विवाहनो वारिजपाणिवर्णः यथा सुमेरोः शिखराणि पूर्वः सहस्ररश्मिर्भगवान्समीताः
सहस्रनेत्रः प्रथमं सुराणां गजेंद्रमारुह्य च दन्तिनामा जगाम हृष्टः सुप्रतिहंत यथा रंगोपस्तवन्तवेन तयः तस्मि
इंगथर्वस्य रेद्र्वाः सर्वेन्द्र हरादिपणि मिद्रमीशा समंतत स्तं स्तुति शिवं तेजे यतिशाक्र वरपुष्पवृष्ट्या तदा सहस्रा
स्याणपतिः सुरेशं जगत्पतिं देवपतिर्दिविस्थाः प्रणेमुराली कसहस्रनेत्रः सलीलसंवात नयंप्येद्र यमपाव
कविन्नशावायुर्नैरितिरेवच अपां पतिस्तथेशानो भवैवा व्रजमाणतं वीरभद्रो रणभद्रो नंद्रःस्त्यावरथस्य त।
हर्षभद्रं समारुह्य समानेशुस्समाहतः सर्वांच कोपरं हृत देवदेवस्य चक्र महाकालो महातेजा महाबल।
पराक्रमः वायव्यास्वगणेशं इसर्वांच करोरथस्य त घण्टास्तोपि महासिद्धचारणोः सेनयाच गिरिराजसन्निभः
देवनाथ गणानामं दसंहतो वारणान चन्त्याग्निसन्निभः विघ्नगणेशो सर्वेश्वराणां क्रम्याग्रणां भवान विघ्न
विघ्नेश्वरो विघ्नगणेश्वसाइं तं देशमीशानपदं जगाम कालीन तदा कालरूप प्रकाशः शूलं कपाला भरणा करेण
प्रकंपयंती च तदा सुरेंद्रान महासुरान हकारूपानमत्रा मत्तेभगामी मदलोलनेत्रा मत्तैः पिशाचैश्च गणेश मत्तैः
मत्तेभचर्मांबरवेष्टितांगी विभोः पुरस्ताच्च गणेश्वरस्य तां सिद्धगंधर्व पिशाच यक्षा विद्याधराहींद्र सुरेंद्रमुख्याः

३०

न्यथादितिमत्तमाः इतिकृत्वावचस्तस्यदेवदेवस्यदेवताः विचारंसमागम्यसर्वेपशुत्वेप्रतिशंकिताः तेषांभावंततो
ज्ञात्वादेवस्तानिदमब्रवीत् माभोस्तपशुभावस्मिन्भयंविबुधसत्तमाः श्रूयतांपशुभावस्यविमोक्षःक्रियतांचसः
योवैपाशुपतंदिव्यंचरिष्यतिसमोक्ष्यते पशुत्वादितिसत्यंवःसमाःज्ञातंसमाहिताः येचाप्यतेचरिष्यंतिव्रतंपाशु
पतंमम मोक्ष्यंतितेनसंदेहःपशुत्वात्सुरसत्तमाः नैष्ठिकंद्वादशाब्दंवातदर्धंवाब्दकत्रयं शुश्रूषांकारयेद्यस्तु सप
शुत्वाद्विमुच्यते तस्मात्परमिदंदिव्यंव्रतंगुह्यंचरिष्यथ तथेतिचाब्रुवन्देवाःशिवंलोकनमस्कृतं तस्माद्वैपश
वःसर्वेदेवासुरनराःप्रभोः रुद्रःपशुपतिस्तेषांपशुपाशाद्विमोचकः यःपशुस्तत्पशुत्वंचव्रतेनानेनसंत्यजेत्
तेहत्वानचपापीयानितिशास्त्रस्यनिश्चयः ततोविनायकःसाक्षाद्बालोबालपराक्रमः अपूजितस्तदादेवैः
प्राहदेवान्निवारयन् गणमामपूज्यःजगत्यस्मिन्भक्ष्यभोज्यादिभिःशुभैः कःपुमान्सिद्धिमाप्नोतिदेवोवादानवोपिवा
ततस्तस्मिन्गणेदेवादेवकार्यसमुद्यते विघ्नेकारिष्येदेवस्यकथंकर्तुंसमुद्यतः ततःसेन्द्राःसुराःसर्वेभीताःसंप्र
ज्यतेप्रभुं भक्ष्यभोज्यादिभिस्तैर्वर्धिडिमैश्चसमंत्रकैः प्रभुर्वैस्तंगणेशानंनिर्विघ्नंचास्तुनःसदा भवोप्यतेकेःस
शुभैर्गणेशंभक्ष्यभोज्यैःकुसुमैःसुगंधैः आलिंग्यचाघ्रायसुतंतदानीमपूजयत्सर्वसुरेंद्रपूजितः संपूज्य
पूज्यंसहदेवसंघैर्विनायकंनायकमीश्वराणां गणेश्वरैश्चैवततेदेवबुद्धिमान्प्रणम्यदेवप्रमुसोजगाम ततेदेवदे
वेश्वरासिद्धसंघामहर्षयोभूतगणाश्चसर्वे गणेश्वरानंदिमुखास्तदानींस्ववाहनैरन्वगुरीशमीशाः अग्रेसुराणां
सगणेश्वराणांतदायनंदीगिरिराजकल्पं विमानमारुह्यपुरःप्रहृष्टेजगाममध्येभगवानिवेशः यांतंतदानीम

दालयाश्रयाः श्रवृक्षेदेशयनंतंतस्तमहस्रफणाभूषितः दिशाःपादाश्चयस्यास्यतथाचैवोपदस्यच शृंकरायाः
प्रदेशाःस्यात्सौवर्णरत्नभूषितः समस्त्रास्तस्यचन्नारोरथकेंब्रलिकाःस्मृताः गंगायाःसरितश्रेष्ठाःसर्वाभर
णाभूषिताः चामरासक्तहस्ताश्चादिव्यस्त्रीरूपधारिकाः आवृत्तायास्तथास्यसोपानंतेप्रनन्नमे सारथिर्भ
गवान्ब्रह्मादेवोरश्मिधरःस्मृतः प्रतोदोब्रह्मणास्तस्यप्रणवोब्रह्मदैवतं लोकालोकाचलस्तस्यसमसोपानं
समंततः विषमश्चित्रभावायोमानसादिःस्वशोभनः नामासमंततस्तस्यसर्वेवैसचलाःस्मृताः मल्लाःकपो
लाःकापोताःसर्वेतलनिवासिनः मेरुरेवमहच्छत्रंमंदरःपार्श्वदंडिमं शैलेंद्रःकार्मुकंचैववज्याभुजंगाधिपः
स्वयं कालरात्र्यातथैवहंतथैंद्रयन्तघाप्नुनः घंटासरस्वतीदेवीधनुषःश्रुतिःरूपिणी इषुर्विष्णुर्महातेजाःश
ल्यसोमःप्रारस्यत्न कालाग्निस्तस्यरस्तेवमातानोत्ताःसवाहनाः अनीकविषसंभूतंवायवेवाजकाःस्मृताः
पर्वेकृतेरथंदिव्यंकार्मुकंचशरंतथा सारथिंजगतांचैवब्रह्माणंप्रभुरीश्वरः आरुरोहरथंयुक्तंकारणंमंडन
भूद्भवः सर्वदेवमयोभूत्वाकंपयन्निवरोदसी ऋषिभिःस्तूयमानश्चनृत्यद्भिरप्सरोगणैः स्वशोभमानोवरदः
संप्रस्थितेचसारथि तस्मिन्नारोहतिरथंकल्पितंलोकसंभृतं शिरोभिःपतिताभूमिंतुरगावेदसंभवाः अ
थाभूपृष्ठात्सारथ्यास्यभगवान्धरणीधरः वृषेंद्ररूपीचोत्थायस्थापयामासवैरथं ततोश्वांश्चोदयामाससमनो
मारुतरंहसः पुराण्युद्दिश्यखस्थानिदानवानांतरस्विनां अथाहभगवान्रुद्रोदेवान्लोकश्शंकरः पशू
नामाधिपत्यंमेदत्तंहन्मिततोसुरान् पृथक्पशुत्वंलोकानांतथान्येषांसुरोत्तमाः कल्प्यैवदैत्यावध्यास्तेना॥

श्री·
लिं· ग·
पु
१२८

नयेपापहारिणे रुद्रायरुद्रपतयेपीठद्गणापहरापते नमःशिवायसौम्यायरुद्रभक्तायवैनमः सूतउवाच ततः
प्रीतोगणाध्यक्षःप्राहदेवोशिलादजः रथंचपरमंशंभोःकार्मुकंशरमुत्तमं कर्तुमर्हथयत्नेनत्रष्टमनाधरश्च
ग्रहैरितेब्रह्मणाप्राहैंतथाविश्वकर्मणा रथंवद्गःसुरेभ्यादेवदेवस्यधीमतः इत्यादिमहापुराणेलैंगेसप्तति
तमोध्यायः ७० सूतउवाच अथरुद्रस्यदेवस्यनिर्मितोविश्वकर्मणा सर्वलोकमयोदिव्योरथोयत्नेनसाद
रं सर्वभूतमयश्चैवसौवर्णःसर्वसंमतः रथांगंदक्षिणंसूर्योवामांगंसोमएवच दक्षिणंद्वादशारंहिषो
डशारंतथोत्तरं अरेषुतेषुविप्रेंद्राआदित्याद्वादशैवतु शशिनःषोडशारस्तुकलावामस्यसुव्रताः ऋक्ष
णिचतथातस्यवामस्यैवतुभूषणं नेम्यःषडृतवस्तेवैतयोर्वैविप्रपुंगवाः पुष्करंचांतरिक्षंहिरथनीडं
चमंदरः अस्ताद्रिरुदयाद्रिश्चउभौतौकूबरौस्मृतौ अधिष्ठानंमहामेरुराश्रयःकेसराचलः वेगःसंवत्स
रस्तस्यअयनेचक्रसंनिभे मुहूर्ताबंधुरास्तस्यशम्याश्चैवकलाःस्मृताः तस्यकाष्ठाःस्मृताघोणाश्चाक्षदंडः
क्षणास्तथा निमेषाश्चानुकर्षाश्चईषाश्चास्यलवाःस्मृताः द्यौर्वरूथंरथस्यास्यस्वर्गमोक्षावुभौध्वजौ धर्मोविरा
गोदंडश्चयज्ञादंडाश्रयस्मृताः दक्षिणाःसंधयस्तस्ययज्ञाःपंचाशदग्नयः युगकोटीतुतेतस्यअर्थकामावुभौ
स्मृतौ ईषादंडस्तथाव्यक्तंबुद्धिस्तस्यैवनड्वला कोणास्तथाप्यहंकारोभूतानिचतथाबलं इंद्रियाणिचतस्यैवभू
षणानिसमंततः श्रद्धाचगतिरस्यैववेदास्तस्यहयाःस्मृताः पदानिभूषणान्यत्रषडंगान्युपभूषणं पुराणं
न्यायमीमांसाधर्मशास्त्राणिसुव्रताः बालाश्रयाःपटाश्चैवसर्वलक्षणसंयुताः मंत्राघंटाःस्मृतास्तेषांवर्णाः

33

शिवायेतिसृज्यवालूतनंस्तुहरि ततःकपर्दीनंदीशोदेवदेवस्त्रिलोचनः शूलीमालीतथाहारीकुंडलीवलयांग
दी वृषभारूढसमक्षेतेनयथापार्श्वकःपत्निःस्थितैः ततोवैनेदिनेदृष्ट्वागणाःकुंभोदरोपिसः प्रणम्यतेदिनंसहर्षोम
हतेनतुरेयथो नंदीभातिसहस्रोत्सजालसुपृष्ठसुविंशुभः सगणोगणसेनानीवृषपृष्ठेयथाभवः दशयोजन
विस्तीर्णमुक्ताजालैरलंकृते सितातपत्रंशोलादेशकाशमिवभातितत्र छत्रंतवउमालासामुक्ताफलमयी
शुभा गंगाकाशान्निपतिताभातिमूर्द्धिविभोर्यथा अथदृष्टागणाप्यत्रदेवदुंदुभयःशुभाः नियोगाद्वज्रिणः
सर्वेपुष्पवर्षंवलाहकाः .... विनेदुःकालहादिभिः तुष्टुवुस्तगणाप्यत्रदेवाग्निविष्णुफलप्रदं।
तदादेवाभयंत्यक्त्वाशीतिकंटकितत्वचः नियोगाद्वज्रिणःसर्वेपुष्पवर्षंवलाहकाः ववृषुस्तस्मिन्नगेयाप्युत्तेनोद
नैर्मृगिरिदिनं दृष्ट्वास्पृष्टतदाजेलुःष्टमातृष्ठेयथाथैया नंदीभवत्तांडयोन्नस्नातयाप्यत्रवारिणा पृष्ठेनीना
विधैस्तत्रभातिपृष्ठेवृषस्यच संकीर्णानदिवःस्पृष्टनत्तैश्चैरिवसत्तमाः कुसुमैःसंहतोनदीवृषपृष्ठेस्वराजसः दि
वसपृष्ठेयथाचंद्रोनत्तैश्चैरिवसत्तमाः नंदस्थानेदिनेदेवाःसेंद्रोपेंद्रास्तथाविधं तुष्टुवुर्गणपंशानंदेवदेवमिवा
परं देवाऊचुः नमस्तेरुद्रभक्तायरुद्रजाप्यरतायते रुद्रभक्तार्त्तिनाशायरौद्रकर्मरतायते कूष्मांडगणना
थाययोगिनांपतयेनमः सर्वदायप्रधानायसर्वज्ञायार्त्तिहारिणे वेदानांपतयेचैववेदविद्यापतेनमः व
ह्निनेवज्रदंष्ट्रायवज्रिवज्रनिवारिणे ब्रह्मकुंडलिनेनभ्यंवज्रिणाराधितायते रक्तायरक्तनेत्रायरक्तांबरधरा
यते रक्तानांभवपारान्नेह्यद्दलोकप्रदायिने नमःसेनाधिपतयेरुद्राणांपतयेनमः भूतानांभवनेशानाय

गौ

34

श्री०
लिं० ग०
पु०
१२२

यंत्रैः किंकिणीभिरनेकाभिर्मणिचित्रैस्तथांगदैः कल्पकद्रुमजैः पुष्पैः शोभितैरलकैः शुभैः हारैर्वीरजगणाभि
र्मणिचित्रैस्तथांगदैः मुक्ताफलमयैर्हारैः पूर्णचंद्रसमप्रभैः तिलकैश्च महादेवपर्यन्तं संशोभते अर्चितं कुंकु
माद्यैश्च रत्नैश्च मसितनिर्मितैः वज्रवैदूर्यपुष्पैश्च पाद्यैश्चामलकैर्यथा नेत्राणि च विभोः पद्मपत्राणि च शुभानि च
अंजितानि विचित्राणि मंगलार्थं च मातृभिः गंगादिभिः कृत्तिकाद्यैः स्वाहया च विशेषतः इत्यादिलोकमातृभिश्च
भिः संप्रेरितः शिवः नयनयोस्तस्मीशानः श्रीवत्सं कृतवानतः तामस्तके नमस्कारवतां देवान् दैत्यशस्त्रनिपीडितान् स्कं
दमालोक्य वाज्ञापयन्नंदीश्वरं स्वावचय सोपिलीला सोवालोलननंदी निहस्त्रः प्रभुः योपिध्यानतंतस्त्रान्यमहतेन गणे
श्वराः त्रैलोक्येनेदितस्त्वचनननंतृशास्त्रयादृशो भगाश्चनन्तंतः सर्वैर्देवासेंद्रप्रोरगमाः तदृष्ट्वा गणपस्कंदमोदे
वाचमानतः समूत्तुः प्रभवगोणिजगदेवाश्च किन्नराः तत्राप्रस्ते तदापीनां पार्वती परमेश्वरी प्रवापतस्तदाम्लि
नेदेवानगाणिश्वराः ततः सशंभुः सह पार्वत्या विनतया च समाइर्हिगिरिराजस्य आर्वितपरादिं भवनं भवेपि सुरैः समस्ते
रभिवंद्यमानः हास्यपार्श्वेतनस्युर्देवादेवस्य धीमतः तदृष्ट्वाश्च महादेवं किंचिदुहिमवेतमः किन्नोकं चितिचा
न्योन्यं प्रेक्ष्य चैतत्समाकुलाः पापाद्यपामिती हान्ये सुभाग्याश्चेतिचापरे तेभाग्यवंतो देत्येज्ञाप्यतिचान्येहरेश्वराः
मुक्ताफलमिदंते सौमित्यमन्यंतचापरे यतस्मिन्नेतरेतषोङ्कृवाणश्चाननेकयाः कभाहा महानेजादंडनाताड
यन्नस्वरां ड्डुवृत्तभयाविष्टादेवा हाहेतिवादिनः अपितम्नयच्चान्ये देवास्वपराणीतले अहो विपर्वलं चेति
सुनयः कश्यपादयः दृष्ट्वापि देवदेवेशं देवानां भासंपदं अभाग्यात्र सर्मामेन कार्यमित्यपरे द्विजाः प्रोचुर्नमः

35

मैः हृत्पुंडरीकमध्येयोगिनांसंस्थितःसदा वदंतिब्रह्मयंत्वैवेपरंब्रह्मस्वरूपिणं भगवंतंतवाचित्तेजोराशिंप
रात्परं परमात्मानमित्याहुरस्मिन्जगतियद्विभो दृष्टंश्रुतंस्थितंसर्वंजायमानंजगद्गुरोः अणोरल्पतरंप्राहुर्मह
तोऽपिमहत्तरं सर्वतःपाणिपादांतंसर्वतोक्षिशिरोमुखं महादेवमनिर्देश्यंसर्वज्ञंत्वामनामयं विश्वरूपंविरू
पाक्षंसदाशिवमनंतरम् कोटिभास्करसंकाशंपश्यद्दिशाक्षमनीश्वरं प्रवर्त्तकंजगत्यस्मिन्नुहूतेःप्रपितामहं।
वदंतिवादेदेवंसर्वव्यापिस्वयंभवं श्रुतयःश्रुतिसारंत्वांश्रुतिसारविदश्चवै अदृष्टमस्माभिरेकेनेकर्मतस्त्व
याकृते यज्ञवताप्यलोकेत्वमेवदेत्याभ्यस्तागस्त्वदेवाः स्थाणुस्थावरजंगमास्त्रपाहिनान्यागतिस्त्वंभो विनिहं
त्यास्मरानंत्वत्वागात माययामोहितासर्वेभवताप्रमेश्वर यथानरागाःसकलाःसमुद्रावर्त्तिपरस्परान्यपानिर्दे
वे गताश्च्यादेवजडीकृताश्चसर्वास्तस्मात्त्वदज्ञेयमसर्वे सूतउवाच यदस्थानरूप्यायुपरिभिर्भूतापदेवदेवः श्रृणु
याह्यस्तवेष्टशरण्यंसर्वान्कामानवाप्स्यथ स्वतेस्तवसंत्रैलोक्यविसोजीर्णयेन्नेवयुवाः सोमःसोमामथालिंगयाने
दीत्तकरःस्वयं प्राहगंभीरयावाचादेवानांलोकशंकरः ज्ञातेनमयेदमधुनास्वकार्यंसुरेश्वराः विसामीयाव
लेवेवनारदस्यचधीमतः तेषामयमेतिष्ठावेत्यानांदेवसत्तमाः अवश्यविनाशंचकरिष्येहंसुरोत्तमाः अथ
सब्रह्मकादेवाःसेंद्रोपेंद्राःसमागताः कृत्वाप्रभोस्तदावाक्यंप्रणम्यस्तुष्टुवुस्तते ततंतरेतदादेवीदेवमालोक
क्यसस्मिता लीलांबुजेनचाहत्यकलमाहवृषध्वजं देव्युवाच क्रीडमानेविभोःपश्यपश्यडुवक्रोरविसन्निभं।
प्रचेश्वरस्वतांश्चेष्टमभूषितमूर्ध्वगोःशुभैः मुकुटैःकटकैश्चैवकुंडलैर्वलयैःशुभैः नूपुरैःकनकैरस्तथाश्चद्रव

लिं॰
ग॰ पु॰
१२६

ब्रह्मापि विष्णुरेवात्र स्वफलं समयाः कलौ युगे यथुरस्तं तमेतस्यैं भक्तिस्त्वं त्विविधं ज्ञात्वा यमाः स्त्रीणां माता पिता बंधुः सखा मित्रं
च बांधवाः भक्तोप्यत्र समेदेहः तथाप्याप्या सह मायया कृत्वा न स्वमहत्याच भक्तिरेप्रिम संश्रुता ब्राह्मण्यात्परमं स्वर्गे नर
कं च विपर्ययात् प्रोक्तो कोपि निष्प्रार्ईलाः सर्वधर्मं सदा पति सत्यज्याह्यजयेत्नाथे देवान्नयाजगद्गुरुन् मा स्वर्गलोक
कमास्थ्य मोदते विगतज्वरा देवानां नरकं भक्त्वा तज्ञ्जौ परमां गतिः तथापि भक्तैस्त्वां तत्र ज्ञात्वा भवः स्वैरहत्नयः
माया चेद्देवदेवस्य विश्वे लोकस्य तस्य प्रभोः अलक्ष्मीस्त्वं समस्तस्याति योगात्रिपुरं गता या लक्ष्मीस्तपसा तेषां लब्धा रे
वसूरादजान् बहिर्गता परित्यज्य नियोगाद्ब्रह्मणः प्रभोः बुद्धिमोहं तथाभूतं विश्वमायाविनिर्मितं तेषां दत्वा द
णादेवता सा माया च नारदः सा लक्ष्मी नो ऽस्य भूतं तेनोपमं विद्याधर्ममाययैः एवं नहितदा धर्मं श्रौतस्मार्तं स्वशोभने पा
खंडेस्थापितास्तेन विश्वनाविश्वयोनिना त्यक्त्वा महेश्वरं देवं त्यक्त्वा लिंगार्चनं तथा स्त्रीधर्मे निखिले नष्टे दुरा
चारे व्यवस्थिते कृतार्थश्च देवेशो देवैः सार्द्धमुमापति तपसा प्रीत्यसर्वं तत्तदृष्ट्वा वपुरुषोत्तमः महेश्वराय देवाय न
मस्ते परमात्मने नारायणाय सर्वाय ब्रह्मणो ब्रह्मरूपिणे नत्वा स्तवा महादेवं देवं दक्षिणापत्यव जजापरुद्रं
भगवान् कोटिवारं जलेस्थितः देवाश्च सर्वदेवेशान् तुष्टुवुः परमेश्वरं सेंद्राः साध्याश्च तथा यमाः सरुद्राः समरुद्गणाः
नमः सर्वात्मने तुभ्यं शंकरायार्त्तिहारिणे रुद्राय नीलरुद्राय विरूपाय प्रचेतसे गतिर्नः सर्वदास्माभिर्वंद्यो देवा
रिसूदनः त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वमानंदेशश्चयः प्रभुः प्रकृतिः पुरुषः साक्षात् स्रष्टा भर्त्ता जगद्गुरुः त्राता नेता जग
त्यस्मिन् द्विजानां द्विजवत्सलः वरदो वाङ्मयो वाच्यो वाच्यवाचकवर्जितः याच्यो मुक्त्यर्थमीशानो योगिभिर्योगमत्त्व

37

योन्यो वास्ति नास्ति धर्मिष्ठानां नसंशयः तस्माद्दैत्यास्त्वयावध्याभर्तेच्छोपसर्गोद्भवैः पापंनदृश्यतेधर्मेणधर्मेसर्वेप्र
तिष्ठिते धर्मोदैत्येषुधर्मिष्ठेषांस्मृतिस्त्वेषांसनातनी दैत्याश्चैतेहिधर्मिष्ठाःसर्वेत्रिपुरवासिनः तस्मादवध्यतांप्रा
प्तानान्यथासुरपुंगवाः कृत्वापिसुमहत्पापंरुद्रमभ्यर्च्ययेतियः मुच्यतेपातकैःसर्वैःपद्मपत्रमिवांभसा पूज
याभोग्यसंपत्तिरवश्यंजायतेध्रुवं तस्मात्तेभोगिनोदैत्यालिंगार्चनपरायणाः ततःकृत्वाधर्मविघ्नंत्वगादेवा
स्समाययुः दैत्यानांदेवकार्यार्थंहनिष्येत्रिपुरंत्वरात् विचार्यैवंततस्तेषांभगवान्पुरुषोत्तमः कर्त्तुंव्यवसितः
पश्चाद्धर्मविघ्नंसुरारिणां अथतत्रमहातेजाःपुरुषंस्वात्मसंभवं मायीमायामयंतेषांधर्मविघ्नार्थमच्युतः
शास्त्रंचशास्ताःसर्वेषामकरोत्कामरूपधृक् सर्वसंमोहनंमायाधृक्षःप्रत्ययमद्भुतं एतत्तुभगवानेवपुरुषायो
पदिश्यच मायीमायामयंशास्त्रंग्रंथंषोडशलक्षकं श्रौतस्मार्त्तविरुद्धंचवर्णाश्रमविवर्जितं इहैवस्वर्गनर
कप्रत्ययान्नान्यथापुनः ततःशास्त्रमुपदिश्यैवपुरुषायाच्युतःस्वयं पुरत्रयविनाशायप्राहतंपुरुषंहरिः गं
तव्यस्त्रिपुरनाशायभोत्वंपुरवासिनां धर्मास्तत्रप्रकाश्यंतेश्रौतस्मार्त्तानसंशयः ततःप्रणम्यतंमायीमा
याशास्त्रविशारदः प्रविश्यत्रिपुरंतूर्णंमतिमायानकोविदः माययातस्यतेदैत्याःपुरत्रयनिवासिनः श्रौतस्मा
र्त्तंचसंत्यज्यतस्यशिष्यास्तदाभवत् ततस्त्र्यंबकमहादेवंशंकरंपरमेश्वरं नारदोपितदामायानियोगान्मायिनः
प्रभोः प्रविष्टस्तत्पुरंतेनमायिनासहदीक्षितः मतिःशिष्यैःप्रशिष्यैश्चसंगतःसर्वदाश्रये स्त्रीधर्मंचाकरोत्
ह्यौणाड्ढ्वारिफलसिद्धिदं चक्रुस्ताःसर्वदालज्जाःश्रयपरफलेस्त्रियः नारीस्तनाविमुत्तुसाविविनियपतिदेवताः।

श्री॰
लिं॰ पु॰
१२५

स पापो नात्र संशयः अपापा नैव हन्तव्याः पापा एव न संशयः हन्तव्याः सर्वयत्नेन कथं वध्याः सुरोत्तमाः प्रसादा
न्मेद्य पापाश्चापि दैत्यै महाबलैः तस्मान्न वध्या हरस्य प्रभावात्परमेष्ठिनः कोहं वस्याथवा दैत्या देवा वा त्रिपुरद
नाः मुनयश्च महात्मानः प्रसादेन विना प्रभोः यः समस्तविश्वकोनित्यः प्रातुरतः प्रभुः विद्यामयेश्वरो वेद्यो
विद्यापुराणमहेश्वरः स एव सर्वदः शर्वः सर्वेषामपि शंकरः लीलया देवदैत्येन्द्रविभागमकरोद्धरः तस्मा
च्छमेकं समुज्य देवा देवत्वमागताः ब्रह्माद्यस्तमसा पतन्तो सह हि विश्वमेव च तमसृज्य जगत्यस्मिन् कः प्रभु
सिद्धिमिच्छति तस्मान्नैव हन्तव्या लिंगार्चनविधेर्बलात् यमिष्ट्वा वै वृत्ते सर्वे श्रौतस्मार्तप्रवर्तकाः ततोपि
यज्ञेनानेन रौद्रेणोपसदाख्येन रुद्रमिष्ट्वा यथान्यायं जेष्यामो दैत्यसत्तमान् एवमुक्त्वा हरं चेष्ट्वा यज्ञेनोपस
दाख्येन उपातिष्ठन्ददृशुः अथ भूताः सर्वाः सहस्रशः शूलशक्तिगदाहस्ता दंष्ट्राचापायुधाश्च वै नानाप्रहरणो
पेता नानावेषधरास्तथा कालाग्निरुद्रसंकाशाः कालसूर्योपमास्तथा प्राह देवो हरिः साक्षात्प्रणिपत्य स्थि
तान्प्रभून् हत्वा त्रिपुरं भक्त्या चागत्य दैत्यपुरत्रयं पुनर्यथागतं भूता गन्तुमर्हथ भूतये ततः प्रणम्य देवेशं भू
तसंघा पुरत्रयं प्रविश्य नष्टास्ते सर्वे शलभा इव पावके ततः प्रनष्टास्ते सर्वे भूता देवेशाज्ञया नत्वा तमस्प
ष्ट्वा च जगद्दैत्याः सहस्रशः तुष्टुवुर्देवदेवेशं परमात्मानमीश्वरं ततः पराजिता देवा ध्वस्तवीर्याः द्विजोत्तम
सेन्द्राः सगणा देवेशं समुपेत्य स्थिता भयात् तान्दृष्ट्वा चिन्तयामास भगवान्पुरुषोत्तमः किं कृत्यमिति संतमः
सनमोमे सदा कारणात् कथं च तेषां दैत्यानां बलं हत्वा प्रयत्नतः देवकार्यं करिष्यामि प्रसादात्परमेष्ठिनः ना

39

न्समातङ्गमुख्यैश्च तुरंगैश्च सुशोभनैः रथैश्च विविधाकारैर्विमानैर्विधृतोमरैः सभाप्रपादिभिश्चैव क्रीडास्था
नैः पृथक् पृथक् वेदाध्ययनशालाभिर्विविधाभिः पृथक् पृथक् अष्टहेमनसाधनैर्मयूरैश्च वचमायया प
तिव्रताभिः सर्वगुणान्वितैर्मुनिपुंगवाः कृत्वाप्रियसमस्कन्धा पूर्वं शंकरार्चनात् देवेषु सर्वे महाभागाः सदाः
समेतैर्द्विजाः श्रौतस्मार्तार्थधर्मिष्ठैः स्वधर्मनिरतैः सदा महादेवानन्यभक्ता देवास्तथार्चनेरतैः रुद्राक्षैकेदेव
स्कंधैः समायुक्ताथ्यैः सदा सर्वदा यज्ञसिद्धैश्च वराग्निसदृशोज्वरोगाः प्रयातैः ऊर्ध्वतैश्चैव ऊर्ध्वैर्वा मनकैस्त
या नीलोत्पलदलप्रख्यैर्नीलकुंचितमूर्द्धजैः नीलाद्रिमेरुसंकाशैर्दीपमन्निः स्वनैः मयनराहितैः सर्वैः
शिशिरैतैः पिलालैः सुप्रसमस्तैः सदा समन्तात् जयशब्दजन्मयाः स्वल्लवीर्यैः रविमण्डलमहेन्द्रसन्निकाशैः
सरमयनैः सह हैहसैर्विनिर्गतान् मैत्रीदेवाहिजश्रेष्ठा दयाद्वारोघ्निनाश्व प्रजगत्यां प्रिता राग्यासभवन्
दैत्यैर्वैभवान् प्रथैवं तेन तदा राज्ये देवदेवेश्वरं प्रभुं अभिवाद्य ततः प्राह स्तुमप्रतिमवर्चसं सोपि नारायणः
श्रीमान् श्चिंतयामास चेतसा किं कार्यं देवकार्यं च भगवानिति सप्रभुः ततोयज्ञोस्ततस्तेन देवकार्यार्थम
न्ययाः देवास्ते च रुद्रं देवं प्रणेमुस्तुष्टुवुस्तदा भगवानपि तान् दृष्ट्वा यज्ञात्र्याहुरसनातनान् सनातनस्तदा सं
र्देवाना लोकचाद्भुतः अनेनोसदा देवा यजन्धं परमेश्वरं प्रजग्यविनाशाय जगत्त्रयविभूतये श्रुत्वातस्य
वचःशक्रो देवदेवस्य धीमतः सिंहनादे महत्कृत्वा यज्ञेशं संस्तवन्हरः ततः संचिन्त्य भगवान्स्वयमेव जनार्द
नः पुनः प्राह हितं सर्वांस्तांस्त्रिदशांस्त्रिदशेश्वरः हत्वा दग्यायमृतानि भक्त्वा चान्यानथ तो पिवा यजेयुरिमहादेव

श्री॰ लिं॰पु॰ ७ १२४

५१

पितामहः प्रीतो वरदः प्रददौ वरं दैत्याधिपाः अवध्यत्वं च सर्वेषां सर्वभूतेषु सर्वदा निवेदयामासुः सर्वलोकपिता
महं तानब्रवीत्ततो देवो लोकानां प्रभुरव्ययः नास्ति सर्वामरत्वं वै निवर्तध्वमितोऽसुराः अन्यं वरं वृणीध्वं वै यादृ
शं संप्ररोचते ततस्ते सहिता दैत्याः संप्रधार्य परस्परं ब्रह्माणमब्रुवन्दैत्याः प्रणिपत्य जगद्गुरुं वयं पुराणि त्री
णि वै समास्थाय महीमिमां विचरिष्यामहे लोके त्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो तथा वर्षसहस्रेषु समेष्यामः परस्परं ।
एकीभावं गमिष्यन्ति पुराण्येतानि चानघ यदा समानि चैतानि यो हन्याद्भगवंस्तदा एकेनेषुणा देवः स नो
हन्तुमर्हति विष्णुते एवमस्त्विति तान्देवः प्रत्युक्त्वा प्राविशद्दिवं ततो मयः स्वतपसा चक्रे धीरः पुराण्यथ कांचनं दि
वि तत्रासीदन्तरिक्षे च राजतं आयसं चाभवद्भूमौ पुरं तेषां महात्मनां एकैकं योजनशतं विस्तारायामतः समं
कांचनं तारकाख्यस्य कमलाक्षस्य राजतं विद्युन्मालेश्चायसं च त्रिविधं दुर्गमुत्तमं मयश्च तेषु बलवान्दैत्य
दानवपूजितः हिरण्यराजते चैव कृष्णायसमये तथा आवासं चात्मनः कृत्वा तत्रास्ते बलवांस्तदा एवं बभु
र्दैत्यानां तानि दुर्गाणि महान्ति च पुराणि त्रीणि विप्रेन्द्रास्त्रैलोक्यमिव चापरं श्रुत्वेयं तदा जातं महादैत्यजगत्त्र
यं पुरत्रयं प्रविश्यैव बभूवुस्ते बलाधिकाः कल्पद्रुमाद्रिसंकीर्णं गजवाजिसमाकुलं नानाप्रासादसंकी
र्णं मणिजालैः समावृतं सूर्यमंडलसंकाशैर्विमानैर्विश्वतोमुखैः पद्मरागमयैश्चैव शोभितं चन्द्रसन्निभैः
प्रासादैर्गोपुरैर्दिव्यैः कैलासशिखरोपमैः शोभितं त्रिपुरं तेषां पृथक्पृथगनुत्तमैः दिव्यस्त्रीभिः सुसंकीर्णं
गंधर्वैः सिद्धचारणैः रुद्रालयैः प्रतिगृहं चाग्निहोत्रैर्द्विजोत्तमाः वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिश्च सर्वतः म

तापत्रयभञ्जनाञ्जलाभासिंधुवाहिनी एकानंशादेवमहनीमहामहिषमृधिषमर्दिनी प्रमोचाविंध्यनिलयावैकोताग
णात्रायका देव्यानामविकारापिश्येनानियथाक्रमं भद्रकाल्यामयोक्तानिसत्त्वाःसर्वप्रदानि त्वे ये पठंतिनरास्ते
षांविद्यतेनपराभवं अरण्येप्रांतरेवापिसंग्रामेवायवागृहे रक्षामेतांप्रयुंजीतजलेवापिस्थलेपिवा व्याघ्रकुंभी
रचौरेभ्योनृपात्स्थानेभ्योविशेषतः आधिस्वपिवसर्वासुदेव्यानामानिकीर्त्तयेत् आर्यकयक्षभूतप्रेतपूतनादि
भिस्तथा अभ्यर्हितानांबालानांरक्षामेतांप्रयोजयेत् महादेवीकुलंहेत उमाश्रीश्चप्रकीर्तिता आभ्यांदेवीमह
स्त्राणियैर्व्याप्तमखिलंजगत् अनयादेवदेवोपिमासत्यारुद्रोमहेश्वरः प्रतिष्ठःसर्वलोकानांहितायपरमेश्वरः
रुद्रःपशुपतिश्चासीत्पुरादग्धाप्पुरत्रयं देवाश्चपशवःसर्वेबभूवुस्तस्यतेजसा यःपठेत्शृणुयाद्वापिचाप्ये
मर्गङ्क्रमेशुभं सयातिब्रह्मणोलोकंश्रावयेद्वाद्विजोत्तमाः इत्यादिमहापुराणेलैंगेएकोनसप्ततितमोध्या
यः ६९ ऋषयऊचुः समासाद्विस्तराच्चैवसर्गःप्रोक्तस्त्वयाशुभः कथंपशुपतिश्चासीत्संदग्धामहेश्वरः क
थंवापशवश्चासन्देवाःसब्रह्मकाःप्रभोः मयस्यतपसाप्पूर्वंसृष्टोनिर्मितंपुरा हेमंवराजतेदिव्यंमायायामयम
नत्रयं अयसंभवंसर्वंपुरत्रयंप्रदग्धंत रुद्रानीइहनेसर्वंवक्तुमर्हसिसुव्रत तेषांतद्वचनंश्रुत्वासूतःपौरा
णिकोत्तमः यथाश्रुतंतथाप्राहव्यासाद्विश्वार्थसूचकात् सूतउवाच निहतेतारकेदैत्येतारपुत्रेसबांधवे।
स्कंदेनवाप्रयत्नेनतस्यपुत्रामहाबलाः विद्युन्मालीतारकाक्षःकमलाक्षश्चवीर्यवान् तपस्तेपुर्महात्मानो
महाबलपराक्रमाः तपउग्रंसमास्थायनियमेपरमेस्थिताः तपसाकर्शयामासुर्देहान्स्वान्दानवोत्तमाः तेषां

श्री॰
लि॰ पु॰
पू॰
१२२

नाःप्रजाः यदि ते देवा भविष्यंति सर्वे देवगणैः सह मत्तेजसोंशभूता वै देवा भविष्यंती ह्यास्तिकाः तैः सार्द्धमिज्यमानास्ते
स्थास्यंतीह युगक्षयात् एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा महादेवेन धीमता प्रत्युवाच नमस्कृत्य हृष्यमाणः प्रजापतिः ए
वं भवतु भद्रं ते यथा वै व्याहृतं विभो ब्रह्मणा समनुज्ञाते तथा सर्वमभूत्किल ततः प्रभृति देवोसौ न प्रासूय
त वै प्रजाः यस्माद्ब्रह्मोक्तः स्थितोस्मीति तस्मात्स्थाणुः स वै स्मृतः एष देवो महादेवः अरुणार्कसमद्युतिः अर्द्धनारी
नरवपुस्तेजसा ज्वलनोपमः स व्यत्यासाद्द्विधाभूतः पृथक्स्त्री पुरुषः पृथक् तत्रैकादशधार्द्धेन स्थितोसौ परमे
श्वरः तत्र या सा महाभागा शंकरस्यार्द्धकायिनी प्राग्युक्ता तु मया तुभ्यं विद्येव तु मतीश्च भूत हिताय जगतां दे
वी दक्षेणाराधिता पुरा कायार्द्धं दक्षिणं तस्याः शुक्लं वामं तथा सिते आत्मानं विभजस्वेति सोक्ता देवेन शंभु
ना सा तथोक्ता द्विधाभूता शुक्ला कृष्णा च वै द्विजाः तस्या नामानि वक्ष्यामि शृणुतेति ह समाहिताः स्वाहा स्वधा महा
विद्या मेधा लक्ष्मीः सरस्वती दाक्षायणी सती चंडी विद्या शक्तिः क्रियात्मिका अपर्णा चैकपर्णा च तथा वै चैकपाटला
उमा हैमवती चैव कल्याणी चैव मातृका ख्यातिः प्रज्ञा महाभागा लोके गौरीति विश्रुता गणांबिका महादेवी नं
दिनी जातवेदसी वेश्वरूपा तथा न्याया च पृथग्देह विभाविनी सावित्री वरदा पुण्या पावनी लोकविश्रुता अनाम
वेष्टिनी कृष्णा तामसी सात्विकी शिवा प्रकृतिर्नियता रौद्री दुर्गा भद्रा प्रमाथिनी कालरात्री महामाया रेवती भूत
नायका द्वापरांतविहारी च नामानीमानि सुव्रताः गौतमी कौशिकी चार्या चंडी कात्यायनी सती कुमारी यादवी
देवी वरदा कृष्णपिंगला बर्हिध्वजा शूलधरा परमब्रह्मचारिणी महेंद्रोपेंद्रभगिनी दृषद्यैकशूलधृक् अपराजि

वैमायामनुभूतापहारिणीं वेदनायां समस्तायां पितुः स्वं जज्ञे यथोरवः सूर्येणापि जनोऽशोकं क्रोधात्स्वयावज्
ज्ञिरे रुः स्वोऽद्भवः स्मृतायतेः सर्वे चायमेलक्षणाः तेषां सर्गोऽस्तिशुभो वा सर्वे ये निपतनाः स्मृताः ऽस्ते षमामनः सयो
जेन्द्रयमेन्नियामकः प्रजाः सृजेति व्याहृतो ब्रह्मणा नीललोहितः सोऽभिध्याय सतीं भार्यां निर्ममे ह्यात्मसंभवा
नाधिकान्न च हीनान्स्तामात्मनस्तानात्मसमतान् सहस्रं वै सहस्राणामसृजत्कृत्तिवाससः तुल्याति चात्मनः सर्वा
रूपतेजोबलश्रुतैः पिंगलान्सनिषंगांश्च नीलग्रीवान्विलोहितान् विशिखान्हरिकेशांश्च दृष्टिघ्नांश्च कपालिनः र
थितश्चर्मिणाश्चैव चोद्रिणाश्च बहुरूपिणः सहस्रशतबाहूंश्च दिव्यभौमान्तरिक्षगा महारूपान्विरूपांश्च विरूपाणि
स्वरूपिणः स्थूलशीर्षाष्टदंष्ट्रान्द्विजिह्वांश्च त्रिलोचनान् अन्नादान्पिशिताशांश्च पिंगलान्सोमपांस्तथा सूक्ष्मा
न्यथातिकायांश्च शितिकण्ठाग्निनासिका सार्थसंप्रमुकलत्रप्रविनीतासुरपर्वहिणः आसीना धावतश्चैव जृम्भिता
श्चाप्यधिष्ठितान् अध्यायिनो जपिनो युञ्जानान्ध्यायिनस्तथा ज्वलितो वर्षतश्चैव द्योतमानान्प्रधूमितान् बु
द्धान्बुद्धतमांश्चैव ब्रह्मिष्ठान्शुभदर्शिनो नीलग्रीवान्सहस्राक्षान्सर्वांश्चाप्यन्यकोकरा अदृश्यान्सर्वभूतानां महा
योगान्महौजसः रुदन्तो द्रवतश्चैव एवंप्रकाराः सहस्रशः अथ यातयामान्सृजन्तं सर्वानेतान्सरोद्रमान् ब्रह्मा ह
ष्टोऽब्रवीदेनं मा स्राक्षीरीदृशीः प्रजाः सृष्टा आत्मनस्तुल्याः प्रजा देव नमोऽस्तु ते अन्याः सृजत्व भद्रं ते प्रजा वैर
न्मृत्युसंयुताः नारभन्ते ह कर्माणि प्रजा वै गतमन्यवः एवमुक्तोऽब्रवीदेनं नाहं मृत्युजरान्विताः प्रजाः स्रक्ष्यामि
भद्रं ते स्थितोऽहं त्वं सृज प्रजाः एते ये वै मया सृष्टा विरूपा नीललोहिताः सहस्राणां सहस्रं तु आत्मनो निःसृ

श्री॰
लिं॰ पु॰
१२२

45

आदित्यश्चैव शुक्रश्च स्वर्णौ द्वौ प्रसमाः स्मृतौ ख्याताः सूर्यर्षिकांतानां येषु भः संज्ञादिवौकसः स्वायंभुवसुतायां तु प्र
सूत्यां लोकमातरः तस्यां कन्याचतुर्विंशद्दक्षस्त्वजनयत्प्रभुः सर्वास्ता महाभागाः सर्वाः कमललोचनाः
योगपत्न्यश्च ताः सर्वाः सर्वास्ता योगमातरः सर्वास्ता ब्रह्मवादिन्यः सर्वा विश्वस्य मातरः श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः
पुष्टिर्मेधा क्रिया तथा बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः सिद्धिः कीर्तिस्त्रयोदशी पत्न्यर्थे प्रतिजग्राह धर्मो दाक्षायणीः प्रभुः
द्वाराण्येतानि वै तस्य विहितानि स्वयंभुवा तेभ्यो विशिष्टाः क्षिप्राः स्वेकादश सुलोचनाः ख्यातिः सत्यथ संभूतिः
स्मृतिः प्रीतिः क्षमा तथा संनतिश्चानसूया च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा प्रत्यपद्यन्त ताः सर्वाः पुनरन्ये महर्षयः रु
द्रो मरीचिश्च भृगुरंगिराः पुलहः क्रतुः पुलस्त्योऽत्रिर्वसिष्ठश्च पितरोऽग्निस्तथैव च सतीं भवाय प्रायच्छत् ख्या
तिं च भृगवे तथा मरीचये च संभूतिं स्मृतिमंगिरसे ददौ प्रीतिं चैव पुलस्त्याय क्षमां वै पुलहाय च क्रतवे सं
नतिं नाम अनसूयां तथात्रये ऊर्जां ददौ वसिष्ठाय स्वाहामग्नये ददौ स्वधां चैव पितृभ्यश्च ताश्च पत्न्यो नि
बोधत पत्न्यः सर्वा महाभागाः प्रजास्त्वनु प्रजज्ञिरे मन्वन्तरेषु सर्वेषु यावदाभूतसंप्लवाः श्रद्धा कामं विजज्ञे वै
दर्पो लक्ष्मीसुतः स्मृतः धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्तुष्ट्याः सन्तोष उच्यते पुष्ट्या लाभः सुतश्चापि मेधापुत्रः श्रुतस्तथा क्रि
यायाः समभवन्पुत्रा दण्डः समयः एव च बुद्ध्या बोधः सुतश्चापि सर्वो सिद्धिर्व्यजायत यशः कीर्तिसुतश्चापि इत्येते धर्मसू
नवः कामस्य हर्षः पुत्रोऽभूद्देवान्यो योपजायते इत्येष वै सुतोदर्कः सर्गो धर्मस्य कीर्तितः जज्ञे हिंसा त्वधर्माद्वै निकृ
तिं चानृतं चैव निकृतिस्तनयौ जज्ञे भयं नरकमेव च मायां च वेदनां चैव मिथुनं त्विदमेतयोः भया जज्ञेऽथ

यगामिनी श्रद्धा मनितद्वाद्वाह्मी न मे मामा ञेति याभिको रजःसत्वं परित्यज्य वर्त्तमानोस्वभावतः ततः स तेन
दुःखितो दुःखं चक्रे प्रजापतिः तमस्तत्पावनुदं यत्ताद्रजस्तत्व समावृणोत् तत्तमःप्रतिनुन्नं वै मिथुनं समजा
यत् अधर्मचरणं मसोजज्ञे हिंसाशोकावजायत ततस्तस्मिन्समुद्भूते मिथुने दारुणात्मिके गतासु भगवा
नासीत्प्रीतिश्चैवमभ्यगाच्छ्रियत् स्वां तनुं स ततो ब्रह्मा तामपोहत भास्वरां द्विधाकरोत्स तं देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत्
अर्द्धेन नारी सा तस्य शतरूपा व्यजायत प्राकृतिं भूततां याँ तां कामाद्वै सृष्टवान्प्रभुः सा दिवं पृथिवीं चैव
महिम्ना व्याप्य संस्थिता या ब्रह्मणो नारी शतरूपा व्यजायत सा देवीं नियुतं तप्त्वा तपः परमदुश्चरं भर्त्तारं
दीप्तयशसं पुरुषं प्रत्यपद्यत स वै स्वायम्भुवः पूर्वं पुरुषो मनुरुच्यते तस्यैकसप्ततियुगं मन्वन्तरमिहोच्यते
लब्ध्वा तु पुरुषः पत्नीं शतरूपामयोनिजां तया स रमते सार्द्धं तस्मात्सा रतिरुच्यते प्रथमः सम्प्रयोगश्च कल्पा
दौ समवर्त्तत विराजमसृजद्ब्रह्मा सोऽभवत्पुरुषो विराट् शतरूपा च वै राज्ञी वैराजस्तु मनुः स्मृतः स वैराजः
प्रजासर्गं ससर्ज पुरुषो मनुः वैराजात्पुरुषाद्वीरात् शतरूपा व्यजायत प्रियव्रतोत्तानपादौ पुत्रौ पुत्रवतां व
रौ कन्ये द्वे च महाभागे याभ्यां जाताः प्रजास्त्विमाः देवी नाम्ना तथाकूतिः प्रसूतिश्चैव ते शुभे स्वायम्भुवः प्रसू
तिं दक्षाय प्रायच्छत् प्रभुः प्राणो दक्ष इति ज्ञेयः संकल्पो मनुरुच्यते रुचेः प्रजापतेश्चैव मामाकूतिं प्रत्यपा
दयत् आकूत्यां मिथुनं जज्ञे मानसस्य रुचेः शुभे यज्ञश्च दक्षिणा चैव यमकौ संबभूवतुः यज्ञस्य दक्षिणायां
तु पुत्रा द्वादश जज्ञिरे यामा इति समाख्याता देवाः स्वायम्भुवेऽन्तरे यतस्य पुत्रा यज्ञस्य तस्माद्यामास्तु ते स्मृताः

श्री
लिं॰ पु॰
१२१

47

पशवः सृष्टाः सप्तमस्तु सरीसृपः महिषा गवयर्क्षाश्च सर्वेगाः शरभा हकाः सिंहस्तु सप्तमो येषामारण्याः पशवः स्मृ-
ताः गायत्रीं च ऋचं चैव त्रिवृत्सामरथंतरं अग्निष्टोमं च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् यजूंषि त्रैष्टुभं छंदः स्तोमं प-
ञ्चदशं तथा बृहत्साम तथोक्थं च दक्षिणादसृजन्मुखात् विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेंद्रधनूंषि च वयांसि च ससर्-
जादौ कल्पस्य भगवान्प्रभुः उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ब्रह्मणस्तु प्रजासर्गं सृजतो हि प्रजापतेः सृ-
ष्ट्वा चतुष्टयं पूर्वं देवासुरपितॄन्प्रजाः ततोऽसृजत भूतानि स्थावराणि चराणि च यक्षान्पिशाचान्गंधर्वांस्तथैवाप्सर-
सां गणान् नरकिंनररक्षांसि वयःपशुमृगोरगान् अव्ययं च व्ययं चैव यदिदं स्थाणुजंगमम् तेषां ये यानि कर्मा-
णि प्राक्सृष्ट्यां प्रतिपेदिरे तान्येव प्रतिपद्यंते सृज्यमानाः पुनः पुनः हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते त-
द्भाविताः प्रपद्यंते तस्मात्तत्तस्य रोचते महाभूतेषु नानात्वमिंद्रियार्थेषु मूर्तिषु विनियोगं च भूतानां धातैव व्य-
दधात्स्वयं केचित्पुरुषकारं तु प्राहुः कर्म च मानवाः दैवमित्यपरे विप्राः स्वभावं भूतचिंतकाः पौरुषं कर्म दैवं
च फलवृत्तिस्वभावतः न चैकेन पृथग्भावमधिकं न ततो विदुः एतदेकं न चैकं च नाचोभे कतयापुभे कर्म-
स्था विषयं ब्रूयुः सत्त्वस्थाः समदर्शिनः नामरूपं च भूतानां कृत्यानां च प्रपंचनं वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स म-
हेश्वरः ऋषीणां नामधेयानि याश्च देवेषु दृष्टयः शर्वर्यंते प्रसूतानां तान्येवैभ्यो ददात्यजः एवंविधाः सृष्टयस्तु
ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः शर्वर्यंते प्रपद्यंते सिद्धिमाश्रित्य मानसीं एवंभूतानि सृष्टानि स्थावराणि चराणि च यदा
स्य ताः प्रजाः सृष्टा न वर्द्धंते स्य धीमतः तमोमात्रावृतो ब्रह्मा तदाप्रभृति दुःखितः ततः स विदधे बुद्धिमर्थनिश्च-

घ्नतः तानसृजत्ततस्ते योन्मत्तास्ततो तं प्रापण मृगभक्षः मा रक्षितमो रजः याप्रांपुनरेवामप्रपुजनत् अंधकारे क्षुधाविष्टं
ततो नाम ये सृजत्प्रभुः तेन सृष्टाः क्षुधामाना स्रं भो स्मादा हमृग्यताः अभो येन तानि रक्षतामउक्ता वंतस्ते ततएव ये
रात्रस्मा सृता स्तस्मात् क्षुधामाना निशाचराः ये च ब्रुवंत्तस्ते भक्षाम स्तेषां हर्षात् परस्परं तेनते कर्मणा यक्षा गुह्य
काः क्रूरकर्मिणाः रक्षेतिपालने चापि धातुरेषविभाव्यते एवं वदतां तथा वभं ततस्तेषां विकृष्यते ना नदृष्ट्वा सुप्रि।
यणस्य केशाः शीर्णाः स्नपीमतः ते शीर्णाः केशा उद्धिता ऊर्ध्वं ततनयाह रुरुहुः अभ्य हीना सर्पा सर्पणात् वा लाय स्माद्धवा
यसर्पिणः वालात्मानः स्मृता व्यालाहीनत्वादहयः स्मृताः पन्नगाः पन्नगाश्च वसर्पाश्च वापसर्पणात् तस्य क्रोधो
द्भवा भावो वह्निगर्भः सदारुणाः स तु सर्पान्सहाहं यज्ञा नाविवेश विधात्मकान् सर्पान्सृष्ट्वा ततः क्रुद्धः क्रो
धात्मानो विनिर्ममे वर्णेन कपिशेनोग्रास्ते भूताः पिशिताशनाः भूतत्वात्ते स्मृता भूताः पिशाचा वाः पिशिताश
नाः ध्यायतो गां यतस्तस्य गंधर्वा जज्ञिरे तदा पयती गां पिबन्तो वाचं गोपानार्थे परिकल्पते पिबंतो जज्ञिरे वाचं गंध
र्वास्तेन ते स्मृताः अष्टास्वेता सृष्ट्वा देवयोनिषु सप्तमः ततः स्वच्छंदतोन्यानि वयांसि वयसा सृजत्
स्वच्छंदतस्तानि छंदांसि वयसा हि वयांसि च गावश्चैवोदराद्ब्रह्मा पार्श्वाभ्यां च विनिर्ममे पद्भ्यां मत्स्यान्मातं
गान्रासभान्गवयान्मृगान् उष्ट्रानश्वतरांश्चैव न्यंकूनन्याश्च जातयः ओषध्यः फलमूलिन्यो रोम
भ्यस्तस्य जज्ञिरे एवं पश्वौषधीः सृष्ट्वा ह्ययुजन्सोध्वरे प्रभुः गौरजः पुरुषो मेषो ह्यश्वोश्वतरगर्दभाः
एतान्ग्राम्यान्पशूनाहुरारण्यान्मे निबोधत श्वापदं द्विपदं हस्ती वानराः पक्षिपंचमाः औदकाः

श्री॰
लिं॰ ग॰
पु॰
१२०

त्समप्यज्ञातोव्यतत्तस्यादेवताः देवान्सृष्ट्वाथदेवेशस्तनुमन्यांप्रपद्यत उत्सृष्टामात्तनुन्तेन सद्योहः समजायते
तस्मादह्नोपयुक्तादेवताः सत्त्वणासेन सत्त्वमात्रात्मिकामेवततोन्यांसोभ्यपद्यत पितृवन्मन्यमानस्तान्पुत्र
वृत्त्यायतःप्रभुः पितरोभ्यपद्यन्ताभ्यामात्र्यक्रोसंतोत्सृजन् तस्मात्तेपितरोदेवाःपितृत्वंतेषुतेनतत् यथासृष्टा
स्तुपितरस्तस्तांतामपोहत सापविद्धातनुस्तेनसद्यःसंध्याव्यजायत तस्मादहस्तुदेवानांरात्रिर्याचासुरीस्मृ
ता तयोर्मध्येतुपैत्रीयातनुःसातुगरीयसी यस्माद्देवासुराःसर्वेऋषयोमानवास्तथा उपासतेसदायुक्तारात्र्य
ह्नोर्मध्यमांतनुं ततोन्यांसपुनर्ब्रह्मातनुंवैसमगृह्णत रजोमात्रात्मिकांयांतुमनसःसोसृजत्प्रभुः रजःप्रा
यांस्ततःसोथमानसानसृजत्सुतान् मानसान्सृजतस्तस्यप्रजानांजज्ञिरेसुताः सृष्ट्वापुनःप्रजाश्चापिस्वांतनुं
तामपोहत सापविद्धातनुस्तेनज्योत्स्नासद्यस्त्वजायत तस्माद्भवन्तिसंहृष्टाज्योत्स्नायामुद्भवेप्रजाः इत्येतास्त
नवस्तेनव्यपविद्धामहात्मना सद्योरात्र्यहनीचैवसंध्याज्योत्स्नाचजज्ञिरे ज्योत्स्नासंध्याअहश्चैवसत्त्वमात्रात्मकं
त्रयं तमोमात्रात्मिकारात्रिःसावैतस्मात्त्रियामिका तस्माद्देवादिकास्तन्वानुदृष्टाःसृष्टामुखात्तुवै यस्मात्तेषांदिवा
जन्मबलिनस्तेनतेदिवा तन्वायदसुरान्रात्रौजघनादसृजत्प्रभुः प्राणेभ्योरात्रिजन्मानोह्यसह्यानिशितेनते ए
तान्येवभविष्याणांदेवानामसुरैःसह पितॄणांमानवानांचअतीतानागतेषुवै मन्वंतरेषुसर्वेषुनिमित्तानिभवं
तिहि ज्योत्स्नारात्र्यहनीसंध्याचत्वार्याभासितानिवै भांतियस्मात्ततोम्भांसिभाशब्दोयंमनीषिभिः भातिदीप्तौनि
गदितःपुनश्चाथप्रजापतिः सोम्भांस्येतानिसृष्ट्वातुदेवमानवदानवान् पितॄंश्चैवासृजत्सोन्यानात्मनोविविधाः

श्री·
लिं·ग·
७
११५

त्वादिर्नष्टाणि शीलस्त्रेते याभूतादिका स्मृते विपर्ययेणाशक्त्यादेशात्ज्ञाद्यवस्थिताः प्रथमो महतः सर्गो विज्ञे
योब्रह्मणस्तु सः तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गः स उच्यते वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्ग ऐंद्रियकः स्मृतः इत्ये
ष प्राकृतः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्वकः मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः तिर्यक्स्रोतस्तु तः सर्गस्तै
र्यग्योन्यः स पंचमः ततोर्ध्वस्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ततोर्वाक्स्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः अष्ट
मोनुग्रहः सर्गः सात्विकस्तामसः स्मृतः पंचैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमा
रो नवमः स्मृतः प्राकृतास्तु त्रयः सर्गाः पूर्वस्माद्बुद्धिपूर्वकाः बुद्धिपूर्वं प्रवर्तंते षट्सर्गा ब्रह्मणस्तु ते विस्तारान
ग्रहं सर्गं कीर्त्यमानं निबोधत चतुर्धावस्थितः सोपि सर्वभूतेषु कृत्स्नशः इत्येते प्राकृताश्चैव वैकृताश्च ततः स्मृ
ताः सर्गाः परस्परस्यैककारणास्तु वै स्मृताः अग्रे ससर्ज वै ब्रह्मा मानसानात्मनः सुतान् सनंदं सनकं चैव
विद्वांसं च सनातनं विज्ञानेन निवृत्तास्ते विवर्तंते महौजसः संबुद्धाश्चैव नानात्वे अप्रवृत्ता ह्ययोपि ते असृ
ष्ट्वैव प्रजाः सर्गं प्रतिसर्गगताः ततः तस्मिंस्तेषु व्यतीतेषु ततोन्यान्साधकान्सुतान् मानसानसृजद्ब्रह्मा पु
नः स्थानाभिमानिनः आहूताः संभवाख्यातान्हृदतस्तन्निबोधत आपोग्निः पृथिवी वायुरंतरीक्षं दिवं तथा स
मुद्रान्नदीश्चैव तथा शैलवनस्पतीन् ओषधीनां तथात्मानो स्थानात्मानो हि त्वं वीरुधां कलाकाष्ठालवांश्चैव
मुहूर्तान्यपि रात्र्यहान् अर्द्धमासांश्च मासांश्च अयुतानि नियुतानि च स्थानाभिमानिनः सर्वे स्थानाख्यास्त्वेव ते स्मृ
ताः देवान्नृषींश्च महतो योगेवर्द्धितान्मही मरीचिं भृग्वंगिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुं दक्षमत्रिं वसिष्ठं च सोसृज

51

२२

सिसृक्षोर्विविधाः प्रजाः ससर्ज सृष्टिं तद्रूपां कल्पादिषु यथा पुरा तस्याभिध्यायतः सर्गं तदा वै बुद्धिपूर्वकं प्र
ध्यानकाले वै प्रादुर्भूतस्तमोमयः तमो मोहो महामोहस्तामिस्रो ह्यन्धसंज्ञितः अविद्या पंचपर्वैषा प्रादु
र्भूता महात्मनः पंचधावस्थितः सर्गो ध्यायतः सोऽभिमानिनः संवृतस्तमसा चैव बीजकुंभवदावृतः बहि
रन्तश्चाप्रकाशश्च स्तब्धो निःसंज्ञ एव च यस्मादेषां वृता बुद्धिर्दुःखानि करणानि च तस्मात्ते संवृतात्मानो नगा मु
ख्याः प्रकीर्त्तिताः मुख्यसर्गं तदोद्भूतं ब्रह्मा सर्गं तथाविधं तस्याभिध्यायतोऽन्यस्तु सात्त्विकः समवर्त्तत ऊर्द्ध्वस्रो
तास्तृतीयस्तु स वै चोर्द्ध्वं व्यवस्थितः तस्मादूर्द्ध्वं वर्त्ततोऽसौ ऊर्द्ध्वस्रोतस्ततः स्मृतः ते सुखप्रीतिबहुला बहिरन्तश्च
संवृताः प्रकाशा बहिरन्तश्च ऊर्द्ध्वस्रोतोद्भवाः स्मृताः ते तु ऊर्द्ध्वस्रोतसो ज्ञेयास्तुष्टात्मानो बुधैः स्मृताः ऊर्द्ध्वस्रो
तास्तृतीयो वै देवसर्गस्तु सः स्मृतः ऊर्द्ध्वस्रोतस्सु सृष्टेषु देवेषु स तदा प्रभुः प्रीतिमानभवद्ब्रह्मा ततोऽन्यं सोऽभ्य
मन्यत ससर्ज सर्गमन्यं हि साधकं प्रभुरीश्वरः ततोऽभिध्यायतस्तस्य सत्याभिध्यायिनस्तदा प्रादुर्बभौ तदाव्य
क्तादर्वाक्स्रोतस्तु स स्मृतः यस्मादर्वाग्व्यवर्त्तन्त ततोऽर्वाक्स्रोतसस्तु ते ते च प्रकाशबहुलास्तमोयुक्ता रजोधि
काः तस्मात्ते दुःखबहुला भूयो भूयश्च कारिणः प्रकाशा बहिरन्तश्च मनुष्याः साधकाश्च ते लक्षणैस्तारकाद्यैश्च
अष्टधा च व्यवस्थिताः सिद्धात्मानो मनुष्यास्ते गंधर्वसहधर्मिणः इत्येष तैजसः सर्गो ह्यर्वाक्स्रोतः प्रकी
र्त्तितः पंचमोऽनुग्रहः सर्गश्चतुर्धा स व्यवस्थितः विपर्ययेण शक्त्या च तुष्ट्या सिद्ध्या तथैव च निवृत्तं वर्त्तमाने
च तेऽर्थं जानन्ति वै पुनः भूतादिकानां भूतानां षष्ठः सर्गः स उच्यते ते परिग्राहिणः सर्वे संविभागकराः पुनः

श्री. लिं. पु. ३. ११८

त इमं चोदाहरंत्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति आपो नारा इति प्रोक्ता इत्यपां नाम शुश्रुमः आपूर्य ताभिरयनं कृतवा
नात्मनो यतः अप्सु शेते यतस्तस्मात्तेन नारायणः स्मृतः तुल्यं युगसहस्रस्य नैशं कालमुपास्य सः शर्वर्यंते प्र
कुरुते ब्रह्मत्वं सर्गकारणात् ब्रह्मा तु सलिले तस्मिन्विज्ञायांतर्गतां महीं अनुमानादसंमूढो भूमेरुद्धरणं प्रति
अकरोत्स तनूमन्यां कल्पादिषु यथा पुरा ततो महात्मा मनसा दिव्यं रूपमचिंतयत् सलिलेनाप्लुतां भूमिं
दृष्ट्वा स तु समंततः किं तु रूपमहं कृत्वा उद्धरेयं महीमिमां जलक्रीडासु सदृशं वाराहं रूपमास्मरत् अधृष्यं स
र्वभूतानां वाङ्मयं ब्रह्मसंज्ञितं पृथिव्युद्धरणार्थाय प्रविश्य च रसातलं अद्भिः संछादितां सर्वां स कामां च प्रजा
पतिः उपगम्याजहारेमामापस्ताः सर्गो विन्यसत् समुद्रा वै समुद्रेषु नादेयाश्च नदीषु च रसातलतले मग्नां र
सातलपुटं गतां प्रभुर्लोकहितार्थाय दंष्ट्रयाभ्युज्जहार तां ततः स्वस्थानमानीय पृथिवीं पृथिवीधरः मुमोच
पूर्वं मनसा धारयित्वा धराधरः तस्योपरि जलौघस्य महती नौरिव स्थिता विततत्वाच्च देहस्य न मही याति
संप्लवं ततः क्षमां चितिं देवो जगतः स्थापनेच्छया पृथिव्यां प्रविभागाय मनश्चक्रेंऽबुजेक्षणः पृथिवीं च समी
कृत्य पृथिव्यां सोऽचिनोद्गिरीन् प्राक्सर्गे दह्यमाने तु तदा संवर्तकाग्निना विशीर्णास्ते रसमाताः पर्वताभु
वि सर्वशः शैत्यादेकार्णवे तस्मिन्वायुना यत्तु संहताः निषिक्ता यत्र यत्रासंस्तत्र तत्राचलोऽभवत् स्कंधाचलत्वा
द्रचलाः पर्वभिः पर्वताः स्मृताः गिरयोऽभिनिगीर्णत्वाच्चयनाच्च शिलोच्चयाः ततस्तेषु विशीर्णेषु लोकादधिगिरिषु
क्षितिं विश्वकर्मा तु विभजन्कल्पादिषु पुनः पुनः ससमुद्रामिमां पृथ्वीं सप्तद्वीपां सपर्वतां भूराद्यांश्चतुरो लोकां

53

स्यस्य यत्प्रभुः स्वामित्वमस्य यत सर्वविद्विस्रः सर्वप्रवेशनात् भगवान् भगवद्भावात् निर्मलत्वाच्छिवः स्मृतः परमः स्व
प्रकृष्टत्वात् दाने स्याद्ध्यमितिस्मृतः सर्वज्ञः सर्वविज्ज्ञाता सर्वः सर्वमयो यतः त्रिधा विभज्य चात्मानं त्रैलोक्ये संप्रव
र्तते सृजते ग्रसते चैव वीक्षते च विभुः स्वयं आदित्वाद्धादिदेवोसौ अजातत्वादजः स्मृतः पाति यस्मात्प्रजाः सर्वाः
प्रजापतिरितिस्मृतः देवेषु च महान्देवो महादेवस्ततः स्मृतः सर्वेशत्वाच्च लोकानामवश्यत्वात्तथेश्वरः बृह
त्वाच्च स्मृतो ब्रह्मा भूतत्वाद्भूत उच्यते नोत्पादितो ह्यपूर्वत्वात्स्वयंभूरितिस स्मृतः याज्यत्वादुच्यते यज्ञः कवि
र्विक्रांतदर्शनात् क्रमणः क्रमणीयत्वात्पालनाल्लोकपालनात् आदित्यसंज्ञः कपिलश्चाग्रजोग्निरितिस्मृतः
हिरण्यमस्य गर्भोभूत् हिरण्यस्यापि गर्भजः तस्माद्धिरण्यगर्भोसौ पुराणेस्मिन्निरूप्यते तावच्छेषास्य कालस्य
न संख्यातुं प्रतिसृज्यते कोटिकोटिसहस्राणि ह्यतीतानि यानि वै समतीतानि कल्पानां तावच्छेषाः परे हि ये
यस्त्वायं वर्तते कल्पो वाराहस्तन्निबोधत प्रथमः सांप्रतस्तेषां कल्पोसौ वर्तते द्विजाः तस्मिन्स्वायंभुवाद्यास्तु मनवस्तु
चतुर्दश अतीता वर्तमानाश्च भविष्या ये च वै पुनः तैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपर्वता पूर्णं युगसहस्रं वै
परिपाल्या नरेश्वरैः प्रजाभिस्तपसा चैव तेषां शृणुत विस्तरं मन्वंतरेण चैकेन सर्वाण्येवांतराणि वै भविष्या
णि भविष्यश्च कल्पः कल्पेन चैव हि अतीतानि तु कल्पानि सशोकानि च तानि वै अनागतेषु तद्वच्च तर्कः कार्यो
विजानता आपो ह्यग्रे समभवन्नष्टे स्थावरजंगमे नष्टा संभवति ब्रह्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् सहस्रशीर्षा पु
रुषो रुक्मवर्णस्त्वतींद्रियः ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु सुष्वाप सलिले तदा सत्त्वोद्रेकात्प्रबुद्धस्तु शून्यं लोकमवैक्षत

श्री॰ लिं॰ग॰ पु॰ ११७

गुणाः परस्पराश्रितास्त्वेते परस्परमनुव्रताः परस्परेण वर्तंते धारयंति परस्परं अन्योन्यमिथुना ह्येते ह्यन्यो
न्यमुपजीविनः त्रयाणां वियोगो न संयोगो नैव जनेति परस्परं ईश्वरस्त्वपरो देवो विश्वसृङ्महतः परं ब्रह्मा ब्रज
सा पुत्रः सर्गादौ हि प्रवर्तंते परः स पुरुषोत्तमः प्रकृतिरपराख्याता अधिष्ठितो सो हि महेश्वरेण प्रवर्तं
ते चोद्यमानास्समंतात् अनुप्रवर्तंते महानादौ विषमत्वात् हिरण्यगर्भवत् प्रधानगुणवैषम्यात्
सर्गकाले प्रवर्तंते ईश्वराधिष्ठितात्स्तेन तस्मात्सदसदात्मकात् संसिद्धकार्यकरणो विश्वसृक्तस्मात्प्रवर्तंते ते
जगाद्यतिमोचिमानव्यक्तः संप्रकाशकः सर्वशरीरी प्रथमः सर्वं पुरुष उच्यते ब्रह्मा च भगवांस्तस्मात्तत्त
वेत्तः प्रजापतिः संसिद्धकार्यकरणस्तथा वै संप्रवर्तते एक एव महादेवो हि देवेष्वभ्यवस्थितः अप्रतीघ
नज्ञानेन पेश्वर्येण समन्वितः धर्मेण चाप्रतीघेन वैराग्येण च ते हि ज्ञाः अव्यक्ताज्जायते तेषां मनसा यद्य
दिच्छति वशीकृतत्वात् त्रैगुण्यात् सापेक्षत्वात्स्वभावतः चतुर्मुखस्तु ब्रह्मत्वे कालत्वे चांतकः स्मृतः सहस्र
मूर्द्धा पुरुषस्तिस्रो वस्थाः स्वयंभुवः ब्रह्मत्वे सृजते लोकान् कालत्वे संहरत्यपि पुरुषत्वे ह्युदासीनस्तिस्रो वस्थाः
प्रजापतेः ब्रह्मा कमलगर्भाभो रुद्रः कालाग्निसंनिभः पुरुषः पुंडरीकाक्षस्त्रयं तस्य महात्मनः एकधा
स द्विधा चैव त्रिधा च बहुधा पुनः महेश्वरः शरीराणि करोति विकरोति च नानाकृतिक्रियारूपनामाह
त्तिः स्वलीलया त्रिधा यद्वर्तते लोके तस्मात्त्रिगुण उच्यते चतुर्धा विभक्तत्वाच्चातुर्व्यूहः प्रकीर्तितः यदासौ
ति तदा दत्ते यच्चाति विषयान्मतः यस्मात्तासमनंतभावात्तस्मादात्मा निरुच्यते ऋषिः सर्वगतत्वाच्च शरीरे

५५

रयंतिपरस्परं अर्थोदयाय रभावे न विकारा इति विकारेषु महेश्वरः पुरोव्यक्तादंडमव्युक्तसंभवं अंडाज्जज्ञे
वदेवेशः पुरुषोर्कसमप्रभः तस्मिन्कार्यस्य करणसंसिद्धिः सेक्षयेव त सवैशरीरी प्रथमः सवैपुरुषउ
च्यते तस्यवाभाराजोबिलः सर्वदेवतनुस्तनुः तस्मात्स्वयंभुः सवैविसिद्ध्यापरमेष्ठिनः हिरण्यगर्भ
वोऽसावासर्वनात्मजगद्गुरुः तस्मिन्नंडेस्मिन्लोकाश्चैनेविश्वमिदंजगत वेदादिदेवात्मसतेनो समग्रहोसहस्रवा
पुना लोकालोकश्रयंकिंचिदंडाप्यस्मिन्समाप्तन यस्यांडस्तात्ते स्वयोनेमयालोकातनोहिताः पतत्कालान
रत्नेयमहद्वेणास्मशो गतिश्चैतावतीज्ञेयापरमेशस्य कृत्स्नशः अहंलोकान्वयामष्टीगाविस्रष्टुंलोयस्मृतः
अहंनैविधृतेत्स्यनराविविनिपुरयेत्न एवमप्रकारः क्रियते लोकानांहितकाम्यया इंद्रियाणींद्रियार्थाश्च
महाभूतानि पंचच तन्मात्राणि भूतादिर्बुद्धिश्च महदेवतुः अहंस्त्रिनिवर्णानिपरमेशस्य धीमतः अ
हरतेयत्लायनेनावितोविश्वसंभवः स्वात्मन्यवस्थितस्तस्मैकोविकारप्रतिसंहरन् साधर्म्येणावतिष्ठेते प्रधा
नपुरुषावुभौ तमः सत्वगुणावेतौ समत्वेन व्यवस्थितौ अनुद्रिक्तावुभौ तावुच्यते मोतोपरस्परं गुणसाम्य
लयो ज्ञेयो वैषम्यात्सृष्टिरुच्यते तिलेषुवा यथातैलं घृतं पयसि संस्थितं तथा तमसि सत्वे च रजोप्यनुसृतं
स्थितं उपास्य रजनीं कृत्स्नां परांमाहेश्वरस्तदा अहर्मुखे प्रवृत्तश्च परः प्रकृतिसंभवः क्षोभयामासयोगेन
परमेण महेश्वरः प्रधानपुरुषौ देवौ प्रविश्य स महेश्वरः महेश्वरात्त्रयोदेवाजज्ञिरे जगदीश्वराः शाश्वतीः
परमा गुह्याः सर्वात्मानः पराश्रिताः एतेचैव त्रयोदेवा एत एव त्रयो गुणाः एत एव त्रयो लोका एत एव त्रयो

वाक्पंचमी भवेत्तेन गतिर्विसर्गो ह्यानंदः शिल्पं वाक्यं च कर्मतत् आकाशं शब्दमात्रं यस्स्पर्शमात्रं समाविशत्
संहितो गंधमात्रेणाशुश्चाविर्बभूव महीमिमां तस्मात्पंचगुणा भूमिः स्थूला भूतेषु दृश्यते द्विगुणास्तु ततो वायुः
शब्दस्पर्शात्मकोऽभवत् रूपं तथैवाविशतः शब्दस्पर्शगुणावुभौ त्रिगुणस्तु ततस्त्वग्निः शब्दस्पर्शश्च रूपवान्
शब्दस्पर्शश्च रूपं च रसमात्रं समाविशत् तस्माच्चतुर्गुणा आपो विज्ञेयास्तु रसात्मिकाः शब्दस्पर्शश्च रूपं च रसः।
श्च गंधं समाविशत् शांता घोराश्च मूढाश्च विशेषास्तु ततस्स्मृताः गुणास्त्वेषां पूर्वस्य पूर्वस्य प्राप्नुवंत्युत्तरोत्तरे परस्परा।
नुप्रवेशाद्धारयंति परस्परं भूमेरंतस्त्विदं सर्वं लोकालोकघनावृतं विशेषाश्चेंद्रियग्राह्या नियतत्वाच्च
ते स्मृताः पूर्वपूर्वस्य पूर्वस्य प्राप्नुवंत्युत्तरोत्तरं तेषां यावच्च यावच्च तावत्तावद्गुणाः स्मृते उपलभ्याप्सु वै गंधं
केचिद्ब्रूयुरनैपुणात् पृथिव्यामेव तं विद्यादपां वायोश्च संश्रयात् एते सप्त महात्मानो ह्यन्योन्यस्य समाश्र
यात् पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अव्यक्तानुग्रहेण च महदादिविशेषांता ह्यंडमुत्पादयंति ते एककालसमुत्पन्नं।
जलबुद्बुदवच्च यत् विशेषेभ्योंऽडमभवद्बृहत्तदुदकेशयं अंडं दशगुणाभिस्त्वद्भिरावृतोंऽडसमावृतं आपो
दशगुणेनैव तेजसा बाह्यतो वृताः तेजो दशगुणेनैव बाह्यतो वायुना वृतं भूतादिर्महता वापि अव्यक्तेनावृ
तो महान् सर्वेषां कपालस्थोऽभवद्ब्रह्मा भासितरश्मयः रुद्रोऽग्निमध्ये भगवानुग्रो वायुर्महेश्वरः भीमश्चाका
शमध्यस्थश्चैको महेश्वरः उग्रो भगवानीशः सर्वज्ञः परमेश्वरः एतैरावरणैरंडं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतं ए
वमावृत्य चान्योन्यमष्टौ प्रकृतयः स्थिताः प्रसर्गकाले स्थित्वा तु ग्रसंत्येताः परस्परं एवं परस्परोत्पन्ना धा

विस्तरंशेोच्यतेद्रुपैः पर्यायवाचकैः शब्दैस्तत्वमाद्यमवत्रमं आख्यातं तत्वभावज्ञैरेवं सञ्ज्ञावचिंतकैः महां
न्तं विकुरुते चोद्यमानः सिसृक्षया संकल्पाध्यवसायस्तु तस्यापि हि तदृयं स्मृते त्रिगुणाः सत्वविज्ञेयाः सत्वा
राजसतामसाः त्रिगुणाद्राजसाद्व्यङ्कारादहंकारस्ततो भवत महतावृत्त सर्गो भूतादिर्वाप्यतस्तमः त
स्मादेव तु सोहङ्कारादहंकारादजायत भूततन्मात्रसर्गास्तु भूतादिस्तामसस्तु सः भूतादिस्तु विकुर्वाणः
शब्दमात्रं ससर्ज ह आकाशं सुषिरं तस्मादुत्पन्नं शब्दलक्षणं आकाशं शब्दमात्रं तु भूतादिश्चावृणोत्ततः
शब्दमात्रं तथाकाशं स्पर्शमात्रं ससर्ज ह बलवानभवद्वायुस्तस्य स्पर्शो गुणो मतः आकाशं शब्दमात्रं तु स्प
र्शमात्रं समावृणोत् वायुश्चापि विकुर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज ह ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्तद्रूपगुणमुच्यते स्प
र्शमात्रस्तु वै वायू रूपमात्रं समावृणोत् ज्योतिश्चापि विकुर्वाणं रसमात्रं ससर्ज ह संभवंति ततो ह्यापस्ता
वै रसवत्साम्भिकाः रसमात्राणि तान्यापो रूपमात्रं समावृणोत् आपश्चापि विकुर्वाणा गन्धमात्रं ससर्जिरे स
घातो जायते तस्मात्तस्य गन्धो गुणो मतः तस्मिंस्तस्मिंस्तु तन्मात्रा तेन तन्मात्रता स्मृता अविशेषवाचकत्वा
दविशेषास्तपच्यते शांतनघोरा न मूढाश्चा वादविशेषास्ततः भूततन्मात्रसर्गोयं विज्ञेयस्तामसात्तु वै
कारिकादहंकारात्सत्वोद्रिक्तात्तु सात्विकात् वैकारिकः सर्गस्तु युगपत्संप्रवर्तते बुद्धीन्द्रियाणि पंचैव पंच
कर्मेंद्रियाणि च साधकानीद्रियाणि स्युर्देवा वैकारिका दश एकादशं मनस्तत्र स्वगुणेनोभयात्मकं श्रो
त्रं त्वक्चक्षुर्जिह्वा नासिका चैव पंचमी शब्दादीनामवाप्त्यर्थं बुद्धियुक्तानि वक्ष्यते पायूपायहस्तपादंचरस्ना

श्री॰
लिं॰ पु॰
११५

59

अव्यक्तेनसमाक्रांतं सत्वोद्रिक्तोमहानग्रे सत्वमात्रप्रकाशकः मनोमहांस्तुविज्ञेयमेकंतत्कारणंस्मृतं स
मत्पन्नंलिंगमात्रेणक्षेत्रज्ञोधिष्ठितंततः धर्मादीनिचरूपाणिलोकतत्वार्थहेतवः महान्तसृष्टिंविकुरुते
चोद्यमानःसिसृक्षया मनोमहान्मतिर्ब्रह्माबुद्धिःख्यातिरीश्वरः प्रज्ञाचितिःस्मृतिःसंविद्विपुरश्चेतिसस्मृतं
मनुतेसर्वभूतानांयस्माच्चेष्टाफलंप्रभुः सूक्ष्मेणतुविभक्तत्वान्मनस्तन्मनउच्यते तत्वानामग्रजोयस्मान्महां
श्चपरिमाणतः विशेषेभ्योगुणेभ्योमहानितिततःस्मृतः विभर्तिमानंमनुतेविभागंमन्यतेपिच पुरुषो
भोगसंबंधात्तेनचासौमतिःस्मृता बृहत्वाद्बृंहणत्वाच्चभावानांसलिलाश्रयात् यस्माद्बृंहयतेभावान्ब
ह्मातेननिरुच्यते आत्मसंवृणुतेयस्माद्धृत्कृत्स्नान्देहवान्महत् तत्संभावाच्चनन्धेनेनतेनपूर्यतिच्यते
बुध्यतेपुरुषश्चात्रसर्वान्भावान्हितान्यतः यस्माद्बोधयतेचैवबुद्धिस्तेननिरुच्यते ख्यातिःप्रत्ययभोगश्चया
स्मात्संवर्ततेयतः भोगस्यज्ञाननिष्ठत्वात्तेनख्यातिरितिस्मृता ख्यायतेतद्गुणैर्वापिज्ञानादिभिरनेकशः
तस्माच्चमहतःसंज्ञाख्यातिरित्यभिधीयते महत्सर्वंविजानातिमहात्मातेनचेश्वरः यस्माज्ज्ञानग्रहाश्चैव
प्रज्ञातेनसउच्यते ज्ञानादीनिचरूपाणिकृत्स्नकर्मफलानिच चिनोतियस्माद्भोगार्थंतेनासौचितिरुच्यते
वर्तमानान्यतीतानितथैवानागतान्यपि स्मरतेसर्वकार्याणितेनासौस्मृतिरुच्यते कृत्स्नंचविंदतेज्ञानं
यस्मान्माहात्म्यमुत्तमं तस्माद्देवस्यसर्वज्ञःसंविदित्यभिधीयते विद्यतेचापिसर्वस्मिंस्ततस्मिन्सर्वंचविद्यते
तस्मात्संविदितिप्रोक्तोमहान्वैद्विजसत्तमाः ज्ञानात्तत्तानमित्याहुर्भगवान्ज्ञानसन्निधिः आपन्नोविपरीभावं

२८

स्पर्धीमतः वैरिहपरस्ताः सर्वास्तस्य मायाबलेन तव बलं भद्रेपि संचिन्त्य सोमोऽभवनजगामह महिम्नस्त
स्यक्रमस्य रुक्मिणीप्रमत्तोश्चभाः सहायोवि विष्णुः सर्वाः क्रमेनाक्लिष्टकर्मणा रेवतीचतरा देवी बल
भद्रेण धीमता प्रविश्यपावकोविप्राः साभूतेमरक्षागता भूतकार्यहेरोः क्रतावापयः शूपरे नयः रामस्य वत्स्या
न्येषां हस्तीनामपि सञ्चतो [illegible] स्वमूलफलेसस्य बलिकार्यवकारसः अव्याभावात्स्वयपापार्थो भ्रातृमिश्च दिव
गतः पवसु लेपतः प्राक्रोक्लमस्याक्लिष्टकर्मणः प्रभावोविमलेवेवस्व कर्येवमहात्मनः इमेनतेमामवृषा
नोत्तृपानाचरितेहिजाः यः पठेच्छृणुयाद्वापि ब्रास्मणातृश्रावृयतिवा सयाति विष्णुसालोक्यतां नाश्रकार्यविवं
शणा इत्यादिमहापुराणेलेगमोप्रवेशायदुवंशकीर्तनेनेबमह्रवबलभद्रकथावेडिकोन्याक्लिकेस्स्वपह्न
रकाजलमावग्र्यहितमोध्यायः ९८ स्सबयरुवु: श्रादिसर्गेत्वयाख्यातस्तुचिंतोतप्रकाशितः साप्रतं
विस्तरेणावक्रमहेश्रितसवत सूतउवाच महेश्वरोमहादेवः प्रकृतेः पुरुषस्यच परत्वेसंस्थितो देवः परमा
त्मामहेश्वरः प्रधानोवेश्रुवानस्मादभवत्कारणपरं प्रधानप्रकृतिश्चेतियदाहुस्तत्वचिन्तकाः गंधवर्णा
सैहीनेशब्दस्पर्शाविवर्जिते अजरोध्रुवमक्षरपाणि नित्यस्वात्मन्यवस्थित जगद्योनिमहाभूतपरंब्रह्म सनातने
ने विग्रहसर्वभूतानामीश्वराज्ञाप्रचोदिते अनाद्यन्तमजसूक्ष्मं त्रिगुणप्रभवाप्ययं असांप्रतमविज्ञेयब्रा
ह्माग्रेसमवर्तत अस्यात्मनासर्वमिदंव्याप्तमासीच्छिवेच्छया गुणसाम्यतदातस्मिन्नविभागेतमोमये
सर्गकालेप्रधानस्यक्षेत्रज्ञाधिष्ठितस्यवे प्रभावाद्युज्यमानोवैमहानप्रादुर्बभूवह सूत्रेणामहतावाप

सा चैव प्रकृतिः साक्षात्सर्वलोकनमस्कृता ॥ पुरुषो भगवान्विष्णुः सर्वमोक्षफलप्रदः ॥ तां कन्यां जगृहे धीमा-
न्कंसभीतस्ततस्तथा ॥ वसुदेवोपि विपुलां तु श्रीवत्सांकितवक्षसं ॥ शंखचक्रगदापद्मधारिणं तं जनार्दनं ॥ य-
शोदायै प्रददौ हृष्टो निहन्मानकदुंदुभिः ॥ देवदेवेन दृष्टापस्य शोभिता मिति वाग्वीत ॥ रत्नत्वजगतो विश्वस्वक-
पाभूतो विग्रहः ॥ प्रसादाद्देवदेवस्य भवस्यामिततेजसः ॥ गामेणसाई देवानां वर्द्धमाना जेता भूमिभारनिग्र-
हार्थं चावतीर्णो जगद्गुरुः ॥ अतो वै सर्वकल्याणं यादवानां भविष्यति ॥ अयं गर्भो देवकीयाः मनः क्लेशानह-
रिष्यति ॥ उग्रसेनात्मजायाथ कंसायानकदुंदुभिः ॥ निवेदयामास ततः सा कन्येति शुभलक्षणा ॥ अथ सा स्तवा-
सुमो गर्भो देवक्याः कंसस्तु त्वरितः ॥ वसुदेवेन सहसा निवारितोपि शयानको ॥ ततस्तां हन्तुमारेभे कंसः सा लब्ध-
वाचा ॥ उवाचाट्टहासं त्वं मत्तो भो राजा योगिनी ॥ रत्नस्वर्णकरदृमायातो सहसूर्यवत् ॥ सप्तस्वा चाहितं हस्त-
देवक्यास्तनयोष्टमः ॥ एते प्रतिज्ञाते यत्नं भोजराज हृष्यादृशो ॥ प्रभावाद्विनिवोको सामर्थ्यान्निस्यतं यो यत
कंसाग्रनिहन्तेन कंसेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ तिरनावहर्ष्यान्ये देवश्रुतस्मिगात्मानिनः ॥ अस्यकुलमस्यतनयाः
प्रद्युम्नप्रमुखा विहिताः ॥ बहवोपीमे ख्याताः सर्वे गुणविशारदाः ॥ अयुतानि दशाष्टौ च कुले न सदृशाः शुभाः
शुभ्राः तेषु समं वृष्ण्यादिरहोत्सादयाद्रवाः ॥ विशिष्टबलवत्पूर्णाः कीर्तितास्यात्सूदनाः ॥ वाडशाली सहस्राणि शत-
मेकं तथापि के ॥ कुलसंतानसंबंधाः ज्येष्ठाः श्रेष्ठाश्च रुद्रकर्मणाः ॥ एते ह्यद्यापि वर्धिताः केशवेनाक्लिष्टकर्मणा ॥
सुष्पतावाधुमंतो गाङ्गारार्थपूजिताहराः ॥ वीरदोलमः सुवासवचासवेगोयशोधरः ॥ वासुदेवो शास्त्रयथाः प्रा

श्री. लिं. ग. पु. ११३

द्रुपणात्तं सात्वतः सोमहरस्यामयापोक्ताः स्त्रिषिर्वै विलोमानि वृः यदेकुत्राउयाशापि श्रावयेद्धारयेन्नरः प्रजा
वान्विन्नसात्यौ मातभवेन्नत्वमतिजन्मनि इति श्रीलिंगमहापुराणे पूर्वभागे सोमवंशेऽष्टषष्टितमोऽध्यायः ६ सूत
उवाच सात्वतः सत्वसंपन्नः सुजज्ञे सुतान् अन्धकं भजमानं च दिव्यं देवावृधं नृपं श्रेष्ठं च महाभागाद्
वृष्णिं च यदुनंदनः तेषां निसर्गाश्चत्वारः सुतास्ते विस्तरेण वै भजमानस्य सृंजय्यां भजमानौ विजज्ञिरे सुषुवातेपुः
सहस्राजुत्वेलवान्नंदेपाकः पारः तस्याद्देवावृधो राजा चचार परमं तपः पुत्रः सर्वगुणोपेतो मम भूयादिति स्पृ
हा जातो बभ्रुरिति ख्यातः पुराणश्लोकोत्तमः पुरुषाः पंचषष्टिश्च षट्सहस्राणि चाष्टकः येऽमृतत्वम
नुप्राप्ता बभ्रोर्देवावृधादिति यज्वा दानपतिर्वीरो ब्रह्मण्यस्तु दृढायुधः कीर्तिमांश्च महातेजाः सात्वतानां म
हारथः तस्यान्वये च संभूता भोजा वै देवतोपमाः गान्धारी चैव माद्री च वृष्णिभार्ये बभूवतुः गान्धारी जनयामास
सुमित्रं मित्रनंदनं माद्री युधाजितं पुत्रं ततस्तं देवमीढुषं अनमित्रं ततश्चैव सहनः पुत्रोत्तमः अनमित्रसु
तो निघ्नो निघ्नस्य द्वौ बभूवतुः प्रसेनश्च महाभागः सत्राजिच्च सुतावुभौ तस्य सत्राजितः स्वामी सूर्यः प्राण
समः सखा स्यमंतकं ददौ तस्मै सत्राजितेन चक्रुर्मणि कदाचिन्मृगयां यातः स हतस्तेन प्रसेनजित् वध्यः स्वामो
सह्यश्वसिंहादवसद्दाहणात् अनमित्रात्मशिनिजेक निष्ठो हस्मिनंदनात् सपत्नापरमा नामासीद्देवदेवाज
नार्दनः हलायुधश्च भगवान्येनेतोस्यजितः प्रभुः भृगुशापच्छलेनैव मानयन्मानुषीं प्रभुः बभूव तस्याद्देवक्यां
वसुदेवो जनार्दनं उमादेहसमुद्भूता कौशिकी योगनिद्रया नियोगाद्देवदेवस्य यशोदातनया समभूत्।

63

११

निमितेर्वीतिहोत्रस्तायप्रियमन्नमो अश्वमेधेष्वधर्मोन्नृपात्मजविनयः पृथिवीं ददौ दक्षिणां रुक्मकवचात्परावृत्प।
रवीरहा जज्ञिरे पञ्चपुत्रास्तुमहावीर्याः परावृतः रुक्मेषुःपृथुरुक्मश्चज्यामघःपालितोहरिः पालितंचहरिंचैव।
विदेहेषुपितान्वमन्यत रुक्मेषुरभवद्राजापृथुरुक्मस्तदाश्रयात् तेभ्यः प्रव्राजितोराज्याज्ज्यामघोऽवसदाश्रमे
प्रशान्तःसवनस्थोऽपिब्राह्मणैश्चावबोधितः जगामरथमास्थायदेशमन्यंध्वजीरथी नर्मदाकूलमेकाकीमेक।
लांमृत्तिकावतीं ऋक्षवन्तंगिरिंगत्वाशुक्तिमत्यामवासयत् ज्यामघस्याभवद्भार्याशैब्याबलवतीसती माचे
वतपसोग्रेणशैब्यावैसमसूयत पुत्रंविदर्भंराजन्जज्ञे शूरौरणविशारदौ रोमपादस्तृतीयस्तुबभ्रुस्तस्यात्मजो
सुतात्मजःधृतिः अप्रतितनयास्तस्याद्विजाःपरमधार्मिकाः कौशिकस्यसुतश्चेदिश्चैद्यानृपाःस्मृताः
क्रथोविदर्भस्यसुतः कुन्तिस्तस्यात्मजोऽभवत् कुन्तेर्धृष्टसुतोजज्ञे रणधृष्टःप्रतापवान् रणधृष्टःसुतोजज्ञे
निर्वृतिःपरवीरहा दशार्होनैर्वृतोनाम्नामहारिगणसूदनः दशार्हस्यसुतोव्योमाव्योमाज्जीमूतउच्यते
जीमूतात्विकृतिस्तस्यसुतोभीमरथःस्मृतः अथभीमरथस्यासीत्सुतोनवरथःकिल दानधर्मरतोनित्यंस
त्यशीलपरायणः तस्यचासीद्दृढरथःशकुनिस्तस्यचात्मजः तस्मात्करम्भःसम्भूतोदेवरातोऽभवत्तदा देव
रातोऽभवद्राजादेवगर्भोमहायशाः देवगर्भसमोजज्ञे मधुस्तस्मादजायत मधोस्तुवंशजःकान्तःप्रख्या
नःपुरुद्वत्सःप्रभुः आसीत्पुरुद्वत्सस्यतमगीणीपुरुद्वात्तमः जज्ञेत्वमगीणीदेहात्कृष्णायोचकृतरेनःऐक्ष्वाकी
ह्यभवद्भार्याततस्तस्मात्तस्यांतरेनात् सत्ववान्गुणसम्पन्नःसात्वतःकुलवर्द्धनः पुरुद्वत्सःसत्ववानसत्तरेनःम

64

श्री·
लिं·पु·
५
११२

65

हस्तथैव च जयध्वजस्तु राजाभूदवंतीनां विशांपतिः जयध्वजस्य पुत्रोभूत्तालजंघोमहाबलः संहतास्तालजंघ
स्तालजंघा इतिस्मृताः तेषांज्येष्ठोमहावीर्यो वीतिहोत्रोभवन्नृपः वृषप्रभृतयश्चान्ये यादवाःपुण्यकर्म
णः वृषोवंशकरस्तेषांतस्यपुत्रोभवन्मधुः मधोःपुत्रशतंत्वासीद्वृषणस्तस्यवंशभाक वृषणाद्वृष्णयःस
र्वेमधोर्वैमाधवाःस्मृताः यादवायदुवंशेननिरुच्यंतेचहैहयाः तेषांपंचगणाःख्यातहैहयानांमहात्मनां
वीतिहोत्राश्चभोजाश्चअवंत्यस्तथैवच तुंडिकेराश्चविक्रांतास्तालजंघास्तथैवच शूरश्चशूरवीरश्च शू
रसेनश्चवानवः शूरसेनाइतिख्याताः देशास्तेषांमहात्मनां वीतिहोत्रसुतश्चापिविश्रुतोनंतइत्युत
दुर्जयस्तस्यपुत्रस्तुबभूवामित्रकर्षणः क्रोष्टोस्तुशृणुराजेन्द्रवंशमुत्तमपौरुषं यस्यान्ववायसंभूतो
विष्णुर्वृष्णिकुलोद्वहः क्रोष्टोरेकोभवत्पुत्रोवृजिनीवान्महायशाः तस्यपुत्रोभवद्राजात्रिशांकुर्वदतांवरः
त्रिशांकोर्ऋषभःपुत्रःऋषभोस्त्वात्मकः महाक्रतुभिरीजेसौविविधैराप्तदक्षिणैः लेभेचित्ररथंपुत्र
चित्रकर्माभिरन्वितं अथचैत्ररथिर्वीरोयज्वाविपुलदक्षिणः शशबिंदुःसवैराजाअन्वयाद्व्रतमुत्तमं च
क्रवर्तीमहासत्वोमहावीर्योमहाप्रभः शशबिंदोस्तुपुत्राणांसहस्राणामभूच्छतं शंसंतीहपुत्राणांस्ता
स्तस्यात्मजमनंतकं अनंतकात्मजस्तस्ययज्ञस्यतनयोधृतिः उशनास्तस्यसंप्राप्यसमहीमिमां आजहा
राश्वमेधानांशतमुत्तमधार्मिकः स्मृतश्चोशनसःपुत्रः पुत्राद्धिजितपार्थिवाः मरुत्तस्यतनयोराजर्षि
वंशवर्द्धनः वीरःकंबलबर्हिषोमरुत्तस्तनयःस्मृतः पुत्रस्तुरुक्मकवचोविद्वान्काववित्रोरणे यत्विनो

यत्नस्य

जीर्यंतिजीर्यतः चक्षुःश्रोत्रे च जीर्येते तृष्णैकानिरुपद्रवा जीर्यंति देहिनः सर्वे स्वभावादेव नान्यथा जीवि
ताशाधनाशा च जीर्यतोपि न जीर्यतः यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखं तृष्णाक्षयसुखस्यैव कला
नार्हति षोडशीं एवमुक्त्वा स राजर्षिः सदारः प्राविशद्वनं भृगुतुंगे तपः कृत्वा तत्रैव च महायशाः सायुज्यवा
ननगात्स सदारः स्वर्गमास्थवान् तस्य वंशाश्च पंचैते पुण्या देवर्षिसत्कृताः यैर्व्याप्ता पृथिवी कृत्स्ना सूर्यस्ये
व मरीचिभिः यतेः प्रजानां नायुष्मान् कीर्तिमांश्च भवेन्नरः ययातिचरितं पुण्यं पठंश्च शृण्वन्सद्विजमान् इति श्री
महापुराणे लैंगे सोमवंशे ययातिचरिते षट्षष्टितमोध्यायः ६६ सूत उवाच यदोर्वंशं प्रवक्ष्यामि ज्येष्ठ
स्योत्तमतेजसः संक्षेपेणानुपूर्व्या च गदितो मे निबोधत यदोः पुत्रा बभूवुर्हि पंच देवसुतोपमाः सहस्राजि
त्सवेजित्क्रोष्टुर्नीलोंशजिल्लघुः सहस्राजितस्तु दायादः शतजिन्नाम विश्रुतः सुताः शतजितः ख्याता स्त्र
यः परमकीर्तयः हैहयश्च हयश्चैव राजा वेणुहयश्च यः हैहयस्य तु दायादो धर्मनेत्र इति श्रुतः धर्मनेत्रस्य
कुंतिस्तु संहितस्तस्य चात्मजः संहितस्य तु दायादो महिष्मान्नाम पार्थिवः आसीन्महिष्मतः पुत्रो भद्र
श्रेण्यः प्रतापवान् भद्रश्रेण्यस्य दायादो दुर्दमो नाम पार्थिवः दुर्दमस्य सुतो धीमान्कनको नाम पार्थिवः कनक
स्य तु दायादाश्चत्वारो लोकसंमताः कृतवीर्यः कृताग्निश्च कृतवर्मा तथैव च कृतौजाश्च चतुर्थोभूत्कार्त
वीर्यस्ततोर्जुनः जज्ञे बाहुसहस्रेण सप्तद्वीपेश्वरः प्रभुः तस्य रामस्तदा चासीन्मृत्युर्नारायणांशजः तस्य
पुत्रशतान्यासन् पंच तत्र महारथाः कृतास्त्रा बलिनः शूराः धर्मात्मानो मनस्विनः शूरश्च शूरसेनश्च धृष्टःक्रो

नामभृणं घोरामवक्तव्यं बाल्यं मातिनिष्कृतिविशेषतः कनीयान्मम राज्यार्हो जरा येन धृता मम शुक्रेणामे समा
दिष्टा देवयान्याः कृते जरा पार्थिवेन पुनस्तेन जरा सा संचारिता भृता शुक्रेण च वरो दत्तः प्रार्थितेन मया स्व
यं पुत्रो यस्त्वानुवर्तेयः स ते राज्यभवेदिति भवन्तः सम्यगुक्तास्तातः पुत्रो ज्येष्ठोभिषिच्यतां प्रकृतय ऊचुः यः पुत्रो
गुणसंपन्नो मातापित्रोर्हितः सदा सर्वमर्हति कल्याणं कनीयानपि स प्रभुः अर्हः पूरुरिदं राज्यं सः यदा
प्रियकृत्तदा वरदानाच्च शुक्रस्य न शक्यं कर्तुमन्यथा सूत उवाच पौरजानपदैस्तुष्टैरित्युक्तो नाहुषस्त
दा अभिषिच्य ततः पूरुं स्वे राज्ये महात्मना दिशि दक्षिणपूर्वस्यां तुर्वसुं पुत्रमादिशत् दक्षिणस्यां तु राजा
नायदुं ज्येष्ठं न्ययोजयत् प्रतीच्यामनु राजानं द्रुह्युं चानु स्थिताविभौ सप्तद्वीपां ययातिस्तु जित्वा पृथ्वीं ससागरां
व्यभजत्पंचधा राजा पुत्रेभ्यो नाहुषस्तदा तेषु येषु पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा ससागरा यथाप्रदेशमद्यापि धर्मेण
प्रतिपाल्यते एवं विभज्य पृथिवीं पुत्रेभ्यो नाहुषस्तदा प्रीतिमानभवद्राजा भारमावेश्य बंधुषु पुत्रसं
क्रामितश्रीस्तु हर्षनिर्भरमानसः तेनगाथा महाराजो नाहुषो गीता ययातिना याभिः प्रत्याहरेत्कामान्सर्वे
शोगानि कूर्मवत् सो तिभाति नाराः श्रीमान्यथा कूर्म कोटिभिः न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः एकस्यापि न पर्याप्तमिति म
त्वा शमं व्रजेत् यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेषु पापकम् कर्मणा मनसा वाचा ब्रह्म संपद्यते तदा यादुस्त्य
जा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यतः योसौ प्राणांतिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखं जीर्यंति जीर्यतः केशा दंता

येणाज्ञयन्महीं ययातिर्पृथिवीपतिः पूर्वो देवसतनवमानैवे: अवभक्तः सुपुणापान्मायमैतिश्छोगातुन्लमः यज्ञयाजी
जितक्रोधः सर्वभूतानुकंपकः पौरवाणां सर्वेषां श्रेष्ठोऽभवद्यशस्विनां यावन्नेऽङ्गप्रवरः कौरवो जनमेजयः
कुरोः पुत्रश्च राजन्यस्ततः पार्थोऽस्य सूनुः जनामस्यरथानापाशापाऋषीस्यपाश्चान्तः गांगस्याहितसतेबालेन
राजा जनमेजयः ब्राह्मणं हिंसया ब्रह्महत्यामवाप सः स लोहगन्धी राजर्षिः परिधावन्नितस्ततः पौर
जानपदैस्त्यक्तो न लेभे शर्म कर्हिचित् ततः स दुःखसंतप्तो नालभत् संविदं क्वचित् जगाम शौनकं विप्र
शरणाय व्यथितातिथिः इंद्रोतनाम विख्यातो योऽसौ मुनिरुदारधीः याजयामास चेन्द्रोतः शौनको जनमेजयं
मेजयं अश्वमेधेन राजानं पावनार्थं द्विजोत्तमः स लोहगन्धो व्यपनीय तमश्वमेधमहायशाः तस्माच्चावभृथमा
सायमचरिद्योरथः शुभः तस्मादिन्द्रात्समवाप्तो वसोश्चेदिपतेः पुनः ददौ शक्रेण तं लेभे तस्माद्बृहद्र
थः ततो हत्वा जरासंधं भीमस्तं रथमुत्तमम् प्रददौ वासुदेवाय प्रीत्या कौरवनंदन सूत उवाच अभिषिंचा
तु पुत्रं ययातिर्नाहुषः प्रभुः कनीयसं तेनैव स्वराज्ये ब्राह्मणादिजनस्तदा तं चाभिषेक्तुकामं नृपं पूरुं कनीया
सं ब्राह्मणप्रमुखा वर्णा इदं वचनमब्रुवन् कथं शुक्रस्य नप्तारं देवयान्याः सुतं प्रभो ज्येष्ठं पुत्रमतिक्रम्य
कनीयान् राज्यमर्हति ययातिरुवाच ब्राह्मणप्रमुखा वर्णाः सर्वे शृण्वन्तु मे वचः ज्येष्ठं प्रति यथा राज्यं न मे
देयं कथंचन मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः प्रतिकूलः पितुर्यश्च न स पुत्रः सतां मतः स पुत्रः
पुत्रवद्यस्तु वर्तते पितृमातृषु यदुनाहमवज्ञातस्तथा तुर्वसुनापि च द्रुह्युणा चानुना चैवमप्यवज्ञा कृ

यस्यमाकन्याभार्यास्मस्यविख्याता ऋषिरत्नंप्रभुःसोऽभवत्तस्यसेनानाममहाबलः भार्गवोयोवरीयश्चविख्य
तःप्रतापवान् कृतस्तस्यसुतःश्रीमान्सर्वधर्मविदांवरः ततःकृतस्यकायार्थप्रथितोऽभवत्ततःप्रथितो
हिंसपिताबहुगोःपापेभ्यःकल्मषंप्रापणात्स्वदत्तमाप्नोतोःश्वेतेनप्रायमःस्यते तस्यपुत्रोऽतिविख्यातोराजासीद्रा
जवाहनः एतेसमासतःप्रोक्तामनुवंशाःमहात्मनाः श्लोकोःपुत्रपौत्रेषुतस्यापिवक्ष्यामिवः सूतउवाच॥
ऐलःपुरूरवानामबभूवभक्तःप्रतापवान् षट्कान्कटकेभ्यःप्रदेशपावतसिद्विजाः उर्वश्यांमनसापुत्राःषट्प्रयागे
प्रोतमनुसमाः प्रतिष्ठानमितिख्यातःसत्त्वेवप्रतिष्ठितः तस्यपुत्राबभूवुर्हिषडिंद्रसमतेजसः ऐलाकव
हिताःसर्वेभवभक्ताःमहाबलाः आयुर्वायुरमावायुर्विश्वायुश्चैववीर्यवान् शतायुश्चश्रुतायुश्चदिव्या
श्चैवोर्वशीसुताः आयुषस्तनयावीराःपंचैवासन्महौजसः स्वर्भानुतनयायांतप्रभायांजज्ञिरेनृपाः न
हुषःप्रथमस्तेषांधर्मज्ञोलोकविश्रुतः नहुषस्यतुदायादाःषडिंद्रसमतेजसः उत्पन्नाःपितृकन्यायांवि
रजायांमहौजसः यतिर्ययातिःसंयातिरायातिश्चनयायकः यतिर्मोदाश्रमाश्रयाद्ब्रह्मभूतोभवत्स्वभः।
तेषांययातिःपंचानांज्येष्ठोराजामहाबलः देवयानीमुशनसःसुतांभार्यामवाप्सः शर्मिष्ठामासुरींचैवतन
यांवृषपर्वणः यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत तासुतांशुभकर्माणोशुभौविप्राविचेरतुः द्रुह्युंचानुं
चमहेवशर्मिष्ठावार्षपर्वणी अस्त्राणिविरथंतस्मैददौशुक्रःप्रतापवान् तोषितस्तेनविप्रेंद्राःप्रीतःपरमभा
स्वराः असंगंकांचनंदिव्यमत्यश्वमहेषुधी युक्तंमनोजवैरश्वैर्येनकन्यांसमुद्वहन् सतेनरथमुख्येनषड्रा

आसीद्दैलिविलिः श्रीमानदीर्घबाहुः प्रतापवान् पुत्रो विश्वमहत्तस्य पितुः ख्याप्यजायत दिलीपस्तस्य पुत्रोऽभू
त्खट्वाङ्ग इति विश्रुतः येन स्वर्गादिहागत्य मुहूर्तं प्राप्य जीवितं त्रयोऽभिसंधिता लोका बुद्ध्या सत्येन चैव हि दी
र्घबाहुः सुतस्तस्य रघुस्तस्मादजायत अजः पुत्रो रघोश्चापि तस्माज्जज्ञे स वीर्यवान् राजा दशरथो नाम श्रीमा
निक्ष्वाकुवंशकृत् रामो दाशरथिर्वीरो धर्मज्ञो लोकविश्रुतः भरतो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नश्चेति वै स्मृताः ते
षां ज्येष्ठो महातेजा रामो राजीवलोचनः रावणं सगणं हत्वा यज्ञैरिष्ट्वा च पार्थिवः एकादश सहस्राणि राज्यं
कृत्वा गमद्दिवं रामस्य तनयो जज्ञे कुश इत्यभिविश्रुतः लवश्च सुमहातेजाः सर्वतत्त्वार्थविन्नृपः अति
थिस्तु कुशाज्जज्ञे निषधस्तस्य चात्मजः नभस्तु पुण्डरीकात् क्षेमधन्वा ततः स्मृतः तस्य पुत्रोऽभवद्वीरो देवानी
कः प्रतापवान् अहीनगुस्तस्य सुतः सहस्राश्वस्ततः परः शुभश्चन्द्रावलोकस्तु तारापीडस्ततोऽभवत् तस्या
त्मजश्चन्द्रगिरिर्भानुमित्रस्ततोऽभवत् श्रुतायुरभवत्तस्मादेते इक्ष्वाकवः स्मृताः भारते यो महातेजाः सोमभद्रे
ण निपातितः एते ह्यैक्ष्वाकवो दायादा राजानः प्रायशः स्मृताः वंशे प्रधाना ये तस्मिन् प्राधान्येन प्रकीर्तिताः
सुवेषाश्रुपतेनानमर्योत्यपरमेश्वरे सप्तमार्थं यथान्यायमिष्टापजे यथाविधि दिवंगतानां महात्मानः के
चिन्मात्रस्योपगतः नवीनाग्रासुराणापेन कुकलाम समागतः प्रष्ठस्तु प्रपृके नत्वाहत्ता पञ्चवीर्यवान्
रणप्रष्ठस्य तेषु नास्य च परमधार्मिकाः आनर्तो नाम शर्यातिः सुकन्या चैव दारिका आनर्तस्याभवत्पुत्रो
रोचमानः प्रतापवान् रोचमानस्य रेवोऽभूद्रेवाद्रैवतपार्थिवः ककुद्मी चापरं नाम ज्येष्ठः पुत्रः शतस्य तु रेवती

वं

२२

श्री॰
लिं॰ पु॰
५९

रुरुकस्तस्य तनयो राजा परमधार्मिकः रुरुकस्य वृकः पुत्रस्तस्माद्बाहुः प्रजज्ञिवान् सगरस्तस्य पुत्रोऽभूद्
राजा परमधार्मिकः द्वे भार्ये सगरस्यापि प्रभा भानुमती तथा ताभ्यामाराधितः पूर्वमौर्वोऽग्निः पुत्रकाम्यया
और्वस्तुष्टस्तयोः प्रादाद्यथेष्टं वरमुत्तमम् एका षष्टिसहस्राणि सुतमेकं तथापरा अगृह्णात्तं वंशकर्त्तारं प्रभा
गृह्णात्सुतान्बहून् एकं भानुमती पुत्रमगृह्णादसमञ्जसं ततः षष्टिसहस्राणि सुषुवे यादवी प्रभा खनन्तः पृ।
थिवीं दग्धा विष्णुना सौम्यमार्गगाः असमञ्जसस्तु तनयः सोंऽशुमान्नाम विश्रुतः तस्य पुत्रो दिलीपस्तु दिलीपा
त्तु भगीरथः येन भागीरथी गंगा तपः कृत्वावतारिता भगीरथस्य तु सुतः श्रुतो नाम बभूव ह नाभागस्त
स्य दायादो भवभक्तः प्रतापवान् अंबरीषः सुतस्तस्य सिंधुद्वीपस्ततोऽभवत् नाभागेनांबरीषेण सिंधुद्वीप
नपालिता प्रबभूवुः प्रजास्तस्य नापृथिव्यां दिवं जिताः आयुतायुः सुतस्तस्य सिंधुद्वीपस्य वीर्यवान् पुत्रोऽयुताय
षोऽभीमान् ऋतुपर्णो महायशाः दिव्याक्षहृदयज्ञोऽसौ राजा नलसखो बली नलो द्वावेव विख्यातौ पुराणे।
दृढव्रतौ वीरसेनसुतश्चान्य ऐक्ष्वाकुकुलोद्भवः ऋतुपर्णस्य पुत्रोऽभूत्सर्वकामो द्विजोत्तमः सुदास।
स्तस्य तनयो राजा त्विंद्रसमोऽभवत् सुदासस्य सुतः प्रोक्तः सौदासो नाम पार्थिवः ख्यातः कल्माषपादो वै।
नाम्ना मित्रसहोऽमिसः वसिष्ठस्तु महातेजाः क्षेत्रे कल्माषपादके अश्मकं जनयामास त्विक्ष्वाकुकुला
द्भवं अश्मकस्योत्कलायां तु मूलकः सुतोऽभवत् स हि रामभयाद्राजा स्त्रीभिः परिवृतोऽचरत् नारीकवचइत्येवं
ततः ख्यातिमथागमत् उत्कलस्यापि धर्मात्मा राजा दशरथः सुतः तस्माद्धेतद्यथा जज्ञे राजा विलीविलो बली

देवासुरविनिर्माणो देवासुरपरायणः देवासुरगुरुर्देवो देवासुरनमस्कृतः देवासुरमहामंत्री देवासुरग
णाश्रयः देवासुरगणाध्यक्षो देवासुरगणाग्रणीः देवातिदेवो देवर्षिर्देवासुरवरप्रदः देवासुरेश्वरो विश्व
देवासुरमहेश्वरः सर्वदेवमयोऽचिंत्यो देवतात्मात्मसंभवः उद्भिदस्त्रिक्रमो वैद्यो वरदो वरजोऽवरः द्वीपी
हस्ती च व्याघ्रो देवः सिंहो नरर्षभः विबुधोऽग्रवरः श्रेष्ठः सर्वदेवोत्तमोत्तमः गुरुः कांतो निजः सर्वः प
वित्रः सर्ववाहनः प्रयुक्तः शोभनो वज्री ईशानः प्रभुरव्ययः शृंगी शृंगप्रियो बभ्रू राजराजो निरामयः अ
भिरामः सुरगणो विरामः सर्वसाधनः ललाटाक्षो विश्वदेहो हरिणो ब्रह्मवर्चसी स्थावराणां पतिश्चैव नि
यमेंद्रियवर्धनः सिद्धार्थः सर्वभूतार्थोऽचिंत्यः सत्यव्रतः शुचिः व्रताधिपः परं ब्रह्म भक्तानां परमा गतिः वि
मुक्तो मुक्ततेजाश्च श्रीमान् श्रीवर्धनो जगत् यथाप्रधानं भगवानिति भक्त्या स्तुतो मया पितावेनमयावाव
श्वपाकैः सहवर्तेय इत्युक्तः सन्निष्क्रांतो नगराद्वनात्पितुः सत्यव्रतो धीमान् श्वपाकावसथांतिके
पित्रा त्यक्तो वसद्वीरः पिता चास्य वनं ययौ सर्वलोकेषु विख्यातस्त्रिशंकुरिति विश्रुतः वसिष्ठकोपात्पापा
त्मा राजा सत्यव्रतः पुरा विश्वामित्रो महातेजास्त्रिशंकुं राजन्नुपशोषयत राज्येऽभिषिच्य तं पित्र्ये याजयामास तं प्रभुः मि
षतां देवतानां च वसिष्ठस्य च कौशिकः सशरीरं तदा तं वै दिवमारोपयत्प्रभुः तस्य सत्यरथा नाम भार्या के
कयवंशजा कुमारं जनयामास हरिश्चंद्रमकल्मषं हरिश्चंद्रस्य च सुतो नामहिस्तुनो भवोपवात् हरितो रोहि
तस्याथ चंचुर्हारीत उच्यते विजयश्च सुदेवश्च चंचुपुत्रौ बभूवतुः जेता क्षत्रस्य सर्वस्य विजयस्तेन संस्मृतः

श्रीः
लिं. पु.
१०८

कः नित्योमायीमहापक्षोदेवासुरपतिःपतिः युक्तश्चयुक्तबाहुश्चदेवोदिविसुपर्वणः आषाढश्चसुषाढश्चध्रु
वोहरिहरः वपुरावर्तमानेभ्योवसुश्रेष्ठोमहापथः शिरोहारीविमर्शश्चसर्वलक्षणभूषितः अ
क्षश्चसर्वयोगीचसर्वकोडोमहाबलः समाम्नायोसमाम्नायःतीर्थदेवोमहातपाःजीवनोविमंत्रभगो।
ऽनिर्योबहुककेशः रत्नप्रभूतोरत्नांगोमहार्णवनिपानवित् मूलेविशालोह्यमृतोव्यक्ताव्यक्तस्तपोनि
धिः आरोहणोधिरोहश्चशीलधारीमहायशाः महाकल्पोमहाकल्पोयोगीयुगकरोहरिः युगरूपोमहारूपो
वनागगहनोवधः न्यायनिर्वचनःपादःपंडितोह्यचलोपमः बहुमालोमहामालःशिमिलीकःसुलोचनः
विस्तारोलवणःकूपःत्रियुगःसफलोदयः त्रिलोचनोविषण्णांगोमणिविद्धोजटाधरः बिंदुर्विसर्गःसुमुखः
शरःसर्वायुधःसहः निवेदनःसुखाजातःसुगंधारोमहाधनुः गिरिशायोविसर्गश्चसर्वलक्षणकालवित् गं
धमालीचभगवाननंतःसर्वकर्मणाः मंथानोबहुलोवायुःसकलःसर्वपावनः तलस्तालीकरस्थाली
ऊर्ध्वसंहननोवहः छत्रच्छत्रोविख्यातोलोकःसर्वाश्रयोक्रमः मुंडोविरूपोविकृतोदंडीकुंडीविकुर्वणः
हर्यक्षःककुभोवज्रीदीप्ततेजाःसहस्रपात् सहस्रमूर्द्धादेवेन्द्रःसर्वदेवमयोगुरुः सहस्रबाहुःसर्वांगःश
रण्यःसर्वलोककृत् कलाकाष्ठालवामात्रामुहूर्तोहःक्षपाक्षणः पवित्रंत्रिमधुर्मंत्रःकनिष्ठःकृष्णपिंगलः
ब्रह्मदंडविनिर्माताशतघ्नीशतपाशधृक् विश्वत्तेजस्पदाबीजंलिंगमाद्यस्तुनिर्मलः सदसद्व्यक्तमव्यक्तो
पितामातापितामहः स्वर्गद्वारंप्रजाद्वारंमोक्षद्वारंत्रिविष्टपं निर्वाणंहृदयंचैवब्रह्मलोकःपरागतिः द

७३

यःसुवारः पश्चयाग्रयोदेवोग्रइनाबीणांगवः हंसवीणामहेः कोपकृद्दीनोजलाशयः उग्रवंशाकरो
वीरोवंशवादीह्यनिंदितः सर्वांगरूपोमायावीसुहृदोह्यनिलोनलः बंधनोबंधकर्त्ताचसुबंधनविमोच
नः सयज्ञारिःसकामारिर्महादंष्ट्रःसमायुधः बहुधानिंदितःसर्वशंकरोध्याप्यकोपनः अमरेशोमहादे।
वोविश्वदेवःसुरारिहा अहिर्बुध्न्योनिलाभश्चचेकितानोहविस्तथा अजैकपाच्चकापालीशंकुरजामहा
तिः धन्वंतरिर्धूमकेतुःस्कंदोवैश्रवणस्तथा धाताविष्णुश्चशक्रश्चमित्रस्त्वष्टाध्रुवोधरः प्रभावःसर्वगोवायु
रर्यमासविताभविः उषंगुश्चविधाताचमांधाताभूतभावनः नीरंतोर्थश्चभीमश्चसर्वकर्मगुणावहः पद्म
गर्भोमहागर्भश्चंद्रवक्त्रोनभोनघः फलवांश्चपुराणश्चपुण्यकृत्पुण्यकृत्तमः कुरुकर्त्ताकुरुवासीकुरुभू
तोमहौषधः सर्वाशयःसर्वचारीप्राणिनाःप्राणिनांपतिः देवदेवःसुखासक्तःसदसत्सर्वरत्नवित कैला
सस्थोगुहावासीहिमवद्गिरिसंश्रयः कूलहारीकूलकर्त्तानिश्चलःसविविभुः अयोध्यःसुप्रयोगस्सुपराग
ः प्राणधारणः धृतिमान्मतिमानदक्षःसत्कृतिश्चयुगाधिपतिः गोपालोगोपतिर्ग्रामोगोचर्मवसनोहरः हि
रण्यपालश्चतथागुहापालःप्रवेशनः महाम्नामहाकायोमहागिरिजितेंद्रियः संध्यानस्पसहरापश्चबहु
बीजोबहुप्रजः वणिजोवर्द्धनोनिर्यातःकुलश्चंदनश्छदः प्रानपात्रोमहाबलः वसुभूत्सर्वभूतात्मासर्वक
र्मपरोहरः महागीतोमहानृत्योह्यप्सरोगणसेवितः महाकेतुर्महाधातुर्नैकतानरतःस्मरः आवेदनीय।
आदेशःसर्वगन्धसुखावहः तोरणोपरणोपानाप्रवायनिवारकः संयोगोवर्द्धनोवृद्धोमहावृद्धोगणाधि

श्री॰
लिं॰ ग॰
पृ॰
८७

75

दःस्वप्नोदर्पणोथयमित्रवित् वेदकारः मंत्रकारो विद्वांसः परमर्दनः महामेघनिवासी च महाघोरो वशी
करः अग्निज्वालो अतिदीप्तो अतिधूम्रो हुतो हविः वृषणः शंकरो नित्यो वर्चस्वी धूमकेतनः नीलस्तथांग
लुब्धश्च शोभनो निरवग्रहः स्वस्तिदः स्वस्तिभावश्च भागी भागकरो लघुः उत्संगश्च महांगश्च महागर्भपरा
यणः कृष्णवर्णः सुवर्णश्च इंद्रियः सर्वदेहिनां महापादो महाहस्तो महाकायो महायशाः महामूर्द्धा म
हामात्रो महानेत्रो महाबलः महांतको महाकर्णो महोष्ठश्च महाहनुः महानासो महाकंबुर्महाग्रीवः श्म
शानभुक् महावक्षो महोरस्को ह्यंतरात्मा मृगालयः लंबितो लंबितोष्ठश्च महामायः पयोनिधिः महादंतो म
हादंष्ट्रो महाजिह्वो महामुखः महानखो महारोमा महाकेशो महाजटः प्रसन्नश्च प्रसादश्च प्रत्ययो गिरिसाध
नः स्नेहनोस्नेहनश्चैव अजितश्च महामुनिः वृक्षाकारो वृक्षकेतुरनलो वायुवाहनः मंडली मेघवाहश्च दे
वदानवदर्पहा अथर्वशीर्षः सामास्य ऋक्सहस्रामितेक्षणः यजुःपादभुजो गुह्यः प्रकाशो जंगमस्तथैव च
अमोघार्थः प्रसादश्च अभिगम्यः सुदर्शनः उपहारप्रियः सर्वः कनकः कांचनस्थिरः नाभिर्नंदिकरो हर्म्यः पुष्क
रस्थपतिः स्थिरः द्वादशात्मा च सूक्ष्मो यज्ञो यज्ञसमाहितः नक्तो नीलः कलिः कामो मकरः कालपूजितः स
गणो गणकारो भूतवाहनसारथिः भस्मशायी भस्मगोप्ता भस्मभूतस्तरुर्गणः आगमश्च विलोपश्च महा
त्मा सर्वपूजितः शुक्लः स्त्रीशुक्लः संपन्नः शुचिर्भूतनिषेवितः आश्रमस्थः कपोतस्थो विश्वकर्मापतिर्वरः विशा
लशाखस्ताम्रोष्ठो हेमजालः सुनिश्चयः कपिलः कपिशः शुक्लश्चायुश्चैव परोपरः गंधर्वो ह्यदितिस्तार्क्ष्यो अविज्ञे

उग्रतेजो महातेजो जन्यो विजयकालवित् ज्योतिषांनयनः सिद्धिः संधिर्विग्रह एव च शंखीशिखीजटीज्वाली
विग्रहाग्रचराबली वेणवीपणवीवैवताली काकटंकटस्तथा सर्वहृत्पतिनारी च सर्वपापविमोचकः वंपत्
लनोद्रागांश्रयिसाद्रविनाशकः सामप्रवासी इन्द्रायः सर्ववायुनिषेवितः सकंदोयुविभागस्त्रतल्पा
यज्ञभागवित् सर्वावासः सर्वचारी दुर्वासा वासवो मतः भीमोभीमकरोयज्ञः सर्वपार्श्वयोनमः आकाशो
निर्विरूपश्च निर्वासा उरगः खगः भिक्षुश्च भिक्षुरूपश्च रौद्ररूपः सुरूपवान् वसुरेता सुवर्चस्वी वसुवेगो
महाबलः मनोवेगो निशाचारः सर्वलोकफलप्रदः सर्ववासः कृपावासः सपदेशः कचोत्कचः मुनि
रात्मामुनिर्लोकः सहस्रास्यः सहस्रभुक् पक्षी च पक्षिरूपश्च अतिदीप्तो विशांपतिः उन्मत्तो दुर्मदः क्रोधोमथा
र्थकरो मतः महासेनो विशाखश्च षष्टिभागो गवांपतिः शक्तिभाक् प्रतिष्ठश्च मोचस्तंभन एव च ऋता
हतकरः कालोमधुर्मधुकरो वृषः वानस्पत्यो वाजसेनो नित्यमाश्रमपूजितः ब्रह्मचारी लोकचारी सर्वचारी
सर्वचारविद् ईशान ईश्वरः कालो दिव्याचारश्चैनकधृक् निमित्तस्थो निमित्तश्च नंदीनंदीकरो हरिः नंदी
श्वरः सनंदी च नंदनो नंदिवर्धनः भगकारी निहंता च कालो ब्रह्मपितामहः चतुर्मुखो महालिंगश्चा
रुलिंगस्तथैव च लिंगाध्यक्षः सुराध्यक्षः कालाध्यक्षो युगावहः बीजाध्यक्षो बीजकर्ता अध्यात्मानुगतो ब
लः इतिहासः सकल्पश्च गौतमो हि जगदीश्वरः दंभो दंभवहो दंभो वैश्यो वशकरः कलिः लोककर्ता पशुपतिर्म
हाकर्ता ह्यपोषजः अक्षरं परमं ब्रह्म बलवान् शक्र एव च नितयाह्यनीशः शुद्धात्मा शुद्धो मान्यो गतागतः बहुप्रसा

सोमोनक्षत्रसाधकः चंद्रःसूर्यःशनिःकेतुर्ग्रहोग्रहपतिर्वमः अद्रिरद्यालयःकर्त्ता मृगवाणार्पणोनघः
महातपाघोरतपाअदीनोदीनसाधकः संवत्सरकरोमंत्रःप्रमाणंपरमंतपः योगीयोज्योमहाबीजोमहारे
तामहाबलः सुवर्णरेताःसर्वज्ञःसुवीजोवृषवाहनः दशबाहुस्त्वनिमिषोनीलकंठउमापतिः विश्वरू
पःस्वयंश्रेष्ठोवलवीरोवलोगणः गणकर्त्तागणपतिर्दिग्वासाःकामएवच मंत्रवित्परमोमंत्रःसर्वभाव
करोहरः कमंडलुधरोधन्वीवाणहस्तःकपालवान् अशनीशतघ्नीखड्गीचपट्टिशीचायुधीमहान् श्रुवहस्त
सुरूपश्चतेजस्तेजकरोनिधिः उष्णीषीचसुवक्त्रश्चउदग्रोविनतस्तथा दीर्घश्चहरिकेशश्चसुतीर्थःकृष्ण
एवच शृगालःसर्वसर्वार्थोमुंडःसर्वशुभंकरः सिंहशार्दूलरूपश्चगंधारीचकपर्द्यपि ऊर्ध्वरेताऊर्ध्वलिं
गोऊर्ध्वशायीनभस्तलः त्रिजटश्चीरवासाश्चरुद्रःसेनापतिर्विभुः अहोरात्रश्चनक्तश्चतिग्ममन्युःसुवर्च
सः गजहादैत्यहाकालोलोकधातागुणाकरः सिंहशार्दूलरूपाणामाद्रचर्मसदंवरः निशाचरःप्रेतचा
रीभूतचारीमहेश्वरः बहुभूतोबहुधनःसर्वभार्योमृतोहरः नृत्यप्रियोनित्यनर्त्तोनर्त्तकःसर्वलातकः
घोरोमहातपाःपाशोनित्योगिरिविरोचनः सहस्रहस्तोविजयोध्रुवसायोह्यनोदितः अमर्षणोमर्षणात्मा
यज्ञहाकामशासनः दक्षयज्ञपहारीचसुसहामध्यमस्तथा तेजोपहारीवलवानवंदितोभ्यर्थितोवुधः
गंभीरघोषोगंभीरोगंभीरवलवाहनः न्यग्रोधरूपोन्यग्रोधोविश्वकर्माचविश्वभुक् तीक्ष्णोपायश्चहर्यश्च
सहायःकर्मकालवित् विष्णुःप्रसादितोयज्ञःसमुद्रोवडवामुखः हुताशनःसहायश्चप्रशांतात्माहुताशनः

योसौ वै लोकविजये द्विजाः एष दाक्षो नारायणस्य हयास्यस्तस्य चात्मजः हयास्यात्तु दृष्ठवंशो जज्ञे वसुमना
नृपः तस्य पुत्रोभवद्राजा विपन्नाभक्षभावितः प्रसादाद्ब्रह्मसूनोर्वै मंडितः आप्यापि षष्ठीते प्रश्नमेप महाह
स्यफलं प्राप्य तद्राज्यं या भानेश्वरमंत्रप्राप्तो भवभक्तः प्रतापवान् कथं हि वाश्वमेधं करामीति विचिंत्य
न यतहीनः सधर्मात्मा दृष्टवान्ब्रह्मणः सुत तंडिसंज्ञं द्विजात्तस्माल्लब्धवान्द्विजसत्तमः नाम्नां सहस्रं रु
द्रस्य ब्रह्मणा कथितं पुरा तेन नाम्नां सहस्रेण स्तुत्वा तंडिर्महेश्वरं गाणपत्यं लब्धवान्स ब्रह्मयोनिर्द्विजो
त्तमः ततस्तस्मात्तु पोलब्धा तंडिना कथितं पुरा नाम्नां सहस्रं तज्जप्त्वा गाणपत्यमवाप्तवान् स्तूषयकद्रुः
नाम्नां सहस्रं रुद्रस्य तंडिना ब्रह्मयोनिना कथितं सर्ववेदार्थसंचितं तद्धि सुव्रत नाम्नां सहस्रं विप्राणां व
न्दे महेशं शोभनं मम सूत उवाच सर्वभूतात्मभूतस्य हरस्यामिततेजसः अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शृणुत सु
व्रताः एवं कृत्वा मानवः श्राद्धं याति गाणपत्यं परम् स्थिरः स्थाणुः प्रभुर्भानुः प्रवरो वरदो वरः सर्वा
त्मा सर्वविख्यातः सर्वः सर्वकरो भवः जटी दंडी शिखंडी च सर्वगः सर्वभावनः हरिश्च हरिणाक्षश्च सर्व
भूतहरः प्रभुः प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च नियतः शाश्वतो ध्रुवः श्मशानचारी भगवान्खचरो गोचरोर्दनः अभि
वाद्यो महाकर्मा तपस्वी भूतधारणः उन्मत्तवेषः प्रच्छन्नः सर्वलोकप्रजापतिः महारूपो महाकायो महा
वेषो महायशाः महात्मा सर्वभूतश्च विश्वरूपो पाथमर्दनः लोकपालोन्तर्हितात्मा प्रसादो भयदो विभुः।
पवित्रश्च महांश्चैव नियमो नियमाश्रितः स्वयंभूतः सर्वकर्मा आदिरादिकरो निधिः सहस्राक्षो विशालाक्षो

त्कलस्योत्कलेराज्ञेविनताश्वस्यपश्चिमे गयागयस्यचाख्यातागयोपरमशोभना सुतानांतेस्थितिर्यथासंपि
तृणांचसदास्थितिः इक्ष्वाकोर्ज्येष्ठदायादोमध्यदेशमवाप्तवान् कन्याभावाच्चसुद्युम्नोनैवभागमवाप्तवा
न्वसिष्ठवचनात्त्वासीत्प्रतिष्ठानेमहाद्युतिः प्रतिष्ठायमेराज्यंसतस्युद्युम्नस्यमहात्मनः सपुरूरवसेप्रादाद्राज
प्राप्यमहायशाः मानवेयोमहाभागःस्त्रीपुंसोर्लक्षणान्वितः इक्ष्वाकोरभवद्वीरोविकुक्षिर्निडेसंविन्नमः ज्येष्ठः
पुत्रशतस्यासीद्दशपंचचतन्सुताः अश्मस्तज्येष्ठःककुत्स्थस्तत्समसदस्युस्ततोनृपः ततःपृथुर्मनिश्रेष्ठोविश्व
कःपार्थिवस्ततः विश्वकस्यार्द्रकोधीमान्युवनाश्वस्तुतत्सुतः श्रावस्तिश्चमहातेजावंशकस्तत्सुतोभवत्
श्रावस्तेर्निर्मितायेनगौडदेशेपुरीशुभा श्रावस्तस्यायुवनाश्वस्यहृदश्वोभवत्ततः बृहदश्वात्ततोयज्ञकुवला
श्वःस्मृतस्ततः धुंधुमारत्वमापन्नोहत्वाधुंधुंमहाबल धुंधुमारस्यतनयास्त्रयस्तेलोकविश्रुताः दृढाश्वश्च
चंडाश्वःकपिलाश्वस्तुतेस्मृताः दृढाश्वस्यप्रमोदस्तुहर्यश्वस्तस्यविश्रुतः हर्यश्वस्यनिकुंभस्तुसंहता
श्वस्ततस्ततः कृशाश्वोथरणाश्वश्चसंहताश्वस्यात्मजावुभौ युवनाश्वोरणाश्वस्यमांधातातस्यवैसुतः मांधा
तुःपुरुकुत्सोभूदंबरीषश्चवीर्यवान् मुचुकुंदश्चपुण्यात्मात्रयस्तेलोकविश्रुताः अंबरीषस्यदायादोयुवना
श्वोपरःस्मृतः हारीतोयुवनाश्वस्यहारीतास्तत्सुताःस्मृताः एतेह्यंगिरसःपक्षेक्षत्रोपेताद्विजातयः पुरुकुत्स्य
स्यदायादस्त्रसदस्युर्महायशाः नर्मदायामथोत्पन्नःसंभूतिस्तस्यचात्मजः विष्णुवृद्धस्ततस्तस्यविष्णुवृद्धाइ
तिस्मृताः एतेह्यंगिरसःपक्षेक्षत्रोपेताःसमाःस्मृताः संभूतिरपरंपुत्रमनरण्यमजीजनत् रावणेनहतो

यन्महादेवं तत्वा वर्षायुतायुतं भवप्रसादात्प्रगमल्लोकपालत्वमुत्तमं पितृणामाधिपत्यं च शापमोक्षं त
थैव च लब्धवान्देवदेवस्य प्रभावात्शूलपाणिनः असहन्ती पुरा भानोस्तेजोमयमनिन्दिता रूपं तापीस्व
देहात्तु छायायां मात्वकल्पयत् वडवारूपमास्थाय तपस्तेपे स्वयं वशा कालान्तरयत्ततो नाम्ना छायायांका
यापतिः प्रभुः वडवामृगमत्संज्ञामश्वरूपेण भास्करः वडवा च तदा व्यश्वी मज्जात तस्माद्दिवाकरात् सृष्टवेवा
श्विनौ देवौ देवानां तौ भिषग्वरौ ततस्तां लिखितो भास्करः पश्चात्संज्ञापिता महात्मना विलासश्च कृतस्तत्ते
जोरमण्डलात् भास्करस्य तत् निर्ममे भगवांस्त्वष्टा प्रधानं दिव्यमायुधं रुद्रप्रसादाच्च शुभं सुदर्शनमिति स्मृ
तम् लब्धवान्भगवांश्च कृष्णः कालात्तु लक्ष्मम् मनोस्तु प्रथमस्यासन् नवपुत्रास्तु तत्तानव इक्ष्वाकुर्ना
भगश्चैव धृष्णुः शर्यातिरेव च नरिष्यन्तश्च वै धीमान्नाभागोऽरिष्ट एव च करुषश्च पृषध्रश्च नवैते मानवाः स्मृ
ताः इला ज्येष्ठा वरिष्ठा च पुंस्त्वं प्राप्ता हि सा भवात् सुद्युम्न इति विख्याता पुंस्त्वं प्राप्ता इला पुरा मित्रावरुणयो
स्तु प्रसादात्मुनिपुंगवाः पुनः शरवणं प्राप्य स्त्रीत्वं प्राप्ता भवात्तया सुद्युम्नो मानवः श्रीमान् सोमवंशवि
वर्द्धये इक्ष्वाकोरश्वमेधेन इला किंपुरुषोऽभवत् इला किंपुरुषत्वे च सुद्युम्न इति चोच्यते मासमेकं पुमा
न्वीरः स्त्रीत्वं मासमगात्पुनः इला बुधस्य भवनं सोमपुत्रस्य चाश्रिता बुधेनान्तरमासाद्य मैथुनायोपमन्त्रि
ता सोमपुत्राद्बुधाच्चापि ऐलो जातः पुरूरवाः सोमवंशाग्रजो धीमान्स्वभक्तः श्रुतापवान् इक्ष्वाकुरूर्ध्ववंशस्य
तथैवान्ते यजात्तपः पुत्रत्रयमभूत्तस्य सुद्युम्नस्य द्विजोत्तमाः उत्कलश्च गयश्चैव विनताश्वस्तथैव च ३

माहेश्वरं योगं रुद्रलोकं गता हि ते त्रयोदशे पुनः प्राप्ते परिवर्ते क्रमेण तु धर्मीनारायणो॰
नारायणो नाम व्यासस्तु भविता यदा तदाप्यहं भविष्यामि वालिर्नाम महामुनिः वालखि
ल्याश्रमे पुण्ये पर्वते गंधमादने तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यन्ति तपोधनाः सुधामा काश्यप
श्चैव वसिष्ठो विरजस्तथा महायोगबलोपेता विमला ऊर्ध्वरेतसः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलो
कं गता हि ते यदा व्यासस्तरक्षुस्तु पर्याये च चतुर्दशे तत्रापि पुनरेवाहं भविष्यामि द्विजाति
के वंशे त्वंगिरसां श्रेष्ठे गौतमो नाम नामतः भविष्यामि महापुण्यं गौतमं नाम तद्वनं तत्रा
पि मम ते पुत्रा भविष्यन्ति कलौ तदा अत्रिरुग्रश्रवाश्चैव श्रवणोथ श्रविष्टकः योगात्मानो॰
महात्मानः सर्वयोगसमन्विताः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकं गता हि ते ततः पंचदशे
प्राप्ते परिवर्ते क्रमागते त्रय्यारुणिर्यदा व्यासो द्वापरे समपद्यत तदाप्यहं भविष्यामि नाम्ना
वेदशिरा मुनिः तत्र वेदशिरा नाम अस्त्रं तत्पारमेश्वरं भविष्यति महावीर्यं वेदशीर्षश्च पर्वतः॰
हिमवत्पृष्ठमासाद्य सरस्वतीं नगोत्तमे तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यन्ति तपोधनाः कुणिश्च कुणि
बाहुश्च कुशरीरः कुनेत्रकः योगात्मानो महात्मानः सर्वे ते ऊर्ध्वरेतसः प्राप्य माहेश्वरं
योगं रुद्रलोकमितो गताः व्यासो युगे षोडशे तु यदा देवो भविष्यति तत्र प्रसन्नाय भक्तानां विजि॰
तात्मना तदाप्यहं भविष्यामि गोकर्णो नाम नामतः भविष्यति सुपुण्यं तु गोकर्णं नाम तद्वनं॰

तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति हि योगिनः कश्यपो ह्युशनाश्चैव च्यवनोथ बृहस्पतिः तेपि तेनै
व मार्गेण ध्यानयोगसमन्विताः प्राप्य माहेश्वरं योगं गंतारो रुद्रमेव हि ततः सप्तदशे चैव परि
वर्ते क्रमागते यदा भविष्यति व्यासो नाम्ना देवः कृतंजयः तदाप्यहं भविष्यामि गुहावासीति
नामतः हिमवच्छिखरे रम्ये महाडंगे महालये सिद्धक्षेत्रं महापुण्यं भविष्यति महालयं त
त्रापि मम ते शिष्या योगात्मा ब्रह्मवादिनः भविष्यंति महात्मानो निर्ममा निरहंकृताः रामणोवा
मदेवश्च महाकायो महानिलः तेषां दशसहस्रं तु शिष्याणां ध्यानयोगिनां भविष्यंति तदा क
ले पर्वते ध्यानपुंजकाः योगाभ्यासरतास्तु वै हृदि कृत्वा महेश्वरं महालयपदं न्यस्तं दृष्ट्वा या
ति शिवं पदं ये चान्येपि महात्मानः कलौ तस्मिन् युगांतिके ध्यानेन मनः समाधाय विमलाः शुद्ध
बुद्धयः गत्वा महालयं पुण्यं दृष्ट्वा माहेश्वरं पदं तारयित्वा रयते जंतु दश पूर्वान् दशापरान् आ
त्मानमेकविंशं तु तारयित्वा महालये मम प्रसादाद्यास्यंति रुद्रलोकं गतज्वराः ततोष्टादशमे
चैव परिवर्ते यदा विभो तदा ऋतंजयो नाम व्यासस्तु भविता मुनिः तदाप्यहं भविष्यामि शिख
डी नाम नामतः सिद्धक्षेत्रे महापुण्ये देवदानवपूजिते हिमवच्छिखरे रम्ये शिखंडी नाम पर्व
तः शिखंडिनो वनं चापि यत्र सिद्धनिषेवितं तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति तपोधनाः वाचश्र
वाः सवाकश्च श्यावाश्वश्च ह्यथीश्वरः योगात्मानो महात्मानः सर्वे ते वेदपारगाः प्राप्य माहेश्व

83

रंयोगं रुद्रलोकाय संस्थिताः अथैकोनविंशे तु परिवर्ते क्रमागते व्यासस्तु भविता नाम्ना भा
रद्वाजो यदा मुनिः तदाप्यहं भविष्यामि जटामालीति नामतः हिमवच्छिखरे रम्ये जटायुर्यत्र
पर्वतः तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति महौजसः हिरण्यनाभः कौशल्यो लोकाक्षिः कुथुमिस्त
था ईश्वरा योगधर्माणः सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतसः प्राप्य माहेश्वरं योगं महेश्वरपदे स्थिताः ततो
विंशतमश्चैव परिवर्ते यदा तदा गौतमस्तु यदा व्यासो भविष्यति तदा मुनिः तदाप्यहं भवि
ष्यामि अट्टहासस्तु नामतः अट्टहासप्रियाश्चैव भविष्यंति तदा नराः तदा हिमवतः पृष्ठ
ट्टहासो महागिरिः देवदानवयक्षेन्द्रसिद्धचारणसेविते तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति म
हौजसः योगात्मानो महात्मानो ध्यानिनो नियतव्रताः सुमन्तुर्बर्बरिर्विद्वान्कबंधः कुशंधरः
प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकाय ते गताः एकविंशे ततः प्राप्ते परिवर्ते क्रमागते वाचःश्रवाः स्मृतो
व्यासो यदा सप्तर्षिसत्तमः तदाप्यहं भविष्यामि दारुको नाम नामतः तस्माद्भविष्यते पुण्यं देवदारु
वनं तदा तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यंति महौजसः प्लक्षो दार्भायणिश्चैव केतुमान्गौतमस्तथा
योगात्मानो महात्मानो महात्मानो नियमाद्धर्ध्वरेतसः नैष्ठिकं व्रतमास्थाय रुद्रलोकाय ते गताः
द्वाविंशे परिवर्ते तु व्यासः शुष्मायणो यदा तदाप्यहं भविष्यामि वाराणस्यां महाद्युतिः नाम्ना वै ला
ङ्गली भीमो देवा यत्र सवासवाः द्रक्ष्यंति मां कलौ तस्मिन्नवतीर्णं हलायुधं तत्रापि मम ते पुत्रा भवि

लिं॰
गञ॰
५२

ष्यंतिसुधार्मिकाः भल्लाविर्मधुपिंगश्च श्वेतकेतुः कृतस्तथा तेपिमाहेश्वरंयोगंप्राप्यध्या
नपरायणाः विमलाब्रह्मभूयिष्ठा रुद्रलोकाय संस्थिताः परिवर्त्तेत्रयोविंशेतृणाविंदुर्यदा
मुनिः व्यासोहि भविताब्रह्मन् तदाहं भविताषुनः श्वेतोनाममहाकायोमुनिपुत्रःसुधार्मिकः
तत्रापिममतेपुत्राभविष्यंतितपस्विनः उषजोवृहदश्वश्चदेवलःकविरेवच प्राप्यमाहेश्वरं
योगंरुद्रलोकायतेगताः परिवर्तेचतुर्विंशेऋक्षोनामयदाविभोः तदाप्यहंभविष्यामिकलौ
तस्मिंयुगांतिके शूलीनाममहायोगीनैमिषेदेववंदिते तत्रापिममतेपुत्राभविष्यंतितपोधनाः
शालिहोत्रोग्निवेशश्चयुवनाश्वःशरद्वसुः तेपितेनैवमार्गेण रुद्रलोकायसंस्थिताः पंचविं
शतिमेप्राप्तेपरिवर्तेक्रमागते वासिष्टस्तुयदाव्यासः शक्तिनामाभविष्यति तदाप्यहंभविष्या
मिदंडिमुंडीश्वरःप्रभुः तत्रापिममतेपुत्राःभविष्यंतितपोधनाः छागलःकुंडःकर्णाश्चकुंभ
श्चैवप्रवाहकः प्राप्यमाहेश्वरंयोगंरुद्रलोकायतेगताः षड्विंशेपरिवर्ते तु यदाव्यासःपराशरः
तदाचाहंभविष्यामिसहिष्णुर्नामनामतः पुरंभद्रवटंप्राप्यकलौतस्मिंयुगांतिके तत्रापिममते
पुत्राभविष्यंतिसुधार्मिकाः उलूकोविद्युतश्चैवशंबुकश्चाश्वलायनः प्राप्यमाहेश्वरंयोगममृ
तत्वायतेगताः सप्तविंशेततःप्राप्तेपरिवर्तेक्रमागते जातूकर्ण्योयदाव्यासोभविष्यतितपो
धनः तदाचाहंभविष्यामिसोमशर्माद्विजोत्तमः प्रभासतीर्थमासाद्ययोगात्मायोगवित्तमः

तत्रापि मम ते शिष्या भविष्यंति तपोधनाः अक्षपादः कणादश्च उलूको वत्स एव च योगा-
त्मानो महात्मानो विमला शुद्धबुद्धयः प्राप्य माहेश्वरं योगं रुद्रलोकाय ते गताः अष्टाविंश-
तः प्राप्ते परिवर्तक्रमागते पराशरसुतः श्रीमान् विष्णुर्लोकपितामहः यदा भविष्यति व्या-
सो नाम्ना द्वैपायनः प्रभुः तदा षष्ठेन चांशेन कृष्णः पुरुषसत्तमः वसुदेवाद्यदुश्रेष्ठो वासु-
देवो भविष्यति तदाप्यहं भविष्यामि योगात्मा योगमायया लोकविस्मयनार्थाय ब्रह्मचारि-
शरीरकः श्मशाने मृतमुत्सृष्टं दृष्ट्वा कायमनाथकं ब्राह्मणानां हितार्थाय प्रविष्टो योगमायया
दिव्यां मेरुगुहां पुण्यां त्वया सार्द्धं च विष्णुना भविष्यामि तदा ब्रह्मन् लकुली नाम नामतः काया-
वतारमित्येवं सिद्धक्षेत्रं च वै तदा भविष्यति तदा ख्यातं यावद्भूमिर्धरिष्यति तत्रापि मम ते शि-
ष्या भविष्यंति तपस्विनः कुशिकश्चैव गर्गश्च मित्रः कौरुष्य एव च योगात्मानो जितात्मानो
ब्राह्मणा वेदपारगाः प्राप्य माहेश्वरं योगं विमला ह्यूर्ध्वरेतसः रुद्रलोकं गमिष्यंति पुनरावृ-
त्तिदुर्लभं एते पाशुपताः सिद्धा भस्मोद्धूलितविग्रहाः लिंगार्चनरता नित्यं बाह्याभ्यंतरसंस्थि-
ताः भक्त्या मयि च योगेन ध्याननिष्ठा जितेन्द्रियाः इत्येतन्मया व्यक्तं मन्वन्तरेषु लक्षणं मन्वा-
दि कृष्णपर्यन्तमष्टाविंशद्युगक्रमात् तत्र श्रुतिसमूहानां विभागो धर्मलक्षणः भविष्यति त-
दा काले कृष्णद्वैपायनो यदा सूत उवाच निशम्यैवं महातेजा महादेवेन कीर्तितं रुद्रावतारं भग-

वान्प्रणीपत्यमहेश्वरं तष्टावयामिभरिष्टाभिः पुनः प्राह च शंकरं ब्रह्मोवाच सर्वैविलम
याद्देवाः सर्वे विल्लपरायणाः नहिविल्लसमाकाचिद्भूतिरन्याविधीयते इत्येवं सततं वेदाः
गायंते नात्र संशयः सदेवदेवो भगवान् तव लिंगार्चनेरतः तवमण्णामपरमः कथं देवो
ह्यभूत्प्रभुः सूत उवाच निशम्य वचनं तस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः अपिबन्निव नेत्राभ्यां तमालो
क्याह शंकरः भवान्नारायणश्चैव शक्रसाक्षान्महेश्वरः मुनयश्च सदा लिंगं संपूज्य विधिपूर्व
कं स्वस्वपदे विभोः प्राप्तास्तस्मात्सपूजयंति ते लिंगार्चनेन विना निष्ठा नास्ति यस्माज्जनार्दने
आत्मनो यजनेनित्यं श्रद्धया भगवान्प्रभुः इत्येवमुक्त्वा भगवान् अनुग्रह्य महेश्वरः पुनः सं
प्रेक्ष्य देवं शक्रं देवोंतरधीयत तमुद्दिश्य तदा ब्रह्मा नमस्कृत्य कृतांजलिः स्वं स्वं वेषं गत
वान् लब्धसंतस्तु शंकरात् इति लिंगपुराणे रुद्रावताराः देवशिष्यानिर्देशात्रिंशोध्यायः २४
ऋषय ऊचुः कथं प्रोक्तो महादेवः कैलासेनानगात्मजा एकस्या महादेवेशो लिंगार्चनविधि
क्रमं तदा पार्श्वस्थितोनंदी शालंकायनजन्मनः श्रुत्वा विल पुनः प्राह ब्रह्मपुत्राय सुव्रत स
नत्कुमाराय शुभं लिंगार्चनविधिक्रमं तस्माद्व्यासो महातेजाः श्रुतवान् श्रुतिसंमितं स्नातया
गोपचाराणि यथा शैलादिनो श्रुतवान् श्रुतवांस्तत्प्रवक्ष्यामि स्नानाद्यं चार्चनाविधिं शैलादिरुवा
च अथ स्नानविधिं वक्ष्ये ब्रह्मणानाहिताय वै श्रुतवांस्तत्प्रवक्ष्यामि स्नानाद्यं चार्चनाविधिं सर्व

स्थूलः सुसंभृतः कालाग्निपीठमध्यस्थः स्वयंशिवोऽस्त्रनारशोः पातालावीरमघोरे शंद्दा॥
त्रिंशान्नरसंयुते विभीनकेनवैकलाषोडशाशलमानतः पीठंन्यस्यनृपेंद्रस्य शत्रुमं॥
गारकेनतु कुंडस्याधः स्वनेत्रेनशाल्मलाः कोपमूर्छितः अधोमत्स्याधिपादंतसर्वज्ञं३७
यत्नतः श्मशानांगारमानीयतुषेणसह दाहयेत् तत्राग्निस्थापयेद्धीमान्वकस्यपरा
युणः मयूरास्त्रेणनामान्तज्वलनदेयप्यत्नतः केवकंतुषसंयुकैः कर्पासास्थिसमा॥
न्विते: एकसर्षपत्रंमिश्रैर्होमद्रव्यैर्विशेषतः हुत्वायंत्रोद्भवैस्त्रैवसहहोमंतुकारयेत्
अष्टोत्तरसहस्रंतुहोमयेद्दन्नुपूर्वशः हुत्वापदेचतुर्दशपासमाराध्ययथाक्रमंअष्टमा
नंतथांगारे मंडलेस्थानवर्जिते एवंकृतेनृपेंद्रस्यशत्रवःकुलजैःसह सर्वदःखसमो
पेतम्प्रयांतियमसाधने मंत्रेणानेनवादायनुकपालनखेनवा केशेनूणानथांगारंतु
षकंचुकमेवच वीरघ्नादारजोभूलिंगृहसमाजनादिच विषसर्पस्यदंतानिअश्वद
तानिखरवता: दजेरस्यवदंतानिवृषदंतानियानिच गवांचैवचतुर्दंतावृषदंतानिया
निचु गवांचैवबलर्दंताव्याघ्रदंतानियानितु तथाहस्तिमृगाणांचविडालस्यतथैव
च नकुलस्यचदंतानिवराहस्यविशेषतः दंतानिसाधयित्वाचमंत्रेणानेनयत्नतः
जपेदष्टोत्तरशतंमंत्रंचाघोरमुत्तमं तत्कपालंखनेच्छत्रोर्गृहवानगरेपिवा प्रेतस्य

लिं॰
पु॰
२८८

88

नेपि राहुर्वा मृतवह्नेणवेष्टितं ग्रहोरष्टमगयोवाथ विहंचदिवाकरे सोमेवापिप्रवि
ष्टेतु मंत्रेणानेनयत्नतः स्यान्नमाशं भवेत्तस्य शत्रोर्नीशस्तुजायते शत्रुराज्ञः समा
लिख्यगामनेमन्तुपाश्यिते भूतलेदर्पणाग्रेथवितानपरिशोभिते चतुस्तोरणसंयु
क्तेदर्भमालासमावृते वेदाध्ययनसंपन्नो राहुबुद्धिप्रकाशकं दत्तिणेनतुपादेन
मूर्द्धि संताडयेत्तथा एवंकृतेनृपेंद्रस्य शत्रुनाशोभविष्यति स्वराष्ट्रपतिमुद्दिश्य
यः कुर्यादभिचारकं सआत्मानं निहंत्येव स्वकुलंनाशयेत्कुधीः तस्मात्स्वराष्ट्रगोप्ता
हं नृपतिंपालयेत्सुधीः मूर्खोवापि क्रियायेषु सर्वयत्नेन सर्वदा एतद्रहस्यंकथितंनदे
यं यस्यकस्यचित् इत्यादिमहापुराणे लैंगे अघोरमंत्रमाहात्म्ये अभिचारविधौ ८५
ऋषय ऊचुः निग्रहो योवनृपोयं कथितः सूत सुव्रत वज्रवाहनिकामद्य वक्तुमर्ह
सि शोभना सूत उवाच वज्रवाहनिकानाम विद्या शत्रुभयंकरी अनयासेवयावज्रं
नृपाणां स्थापयेत्ततः वज्रंकृत्वा विधानेन तदस्त्रमभिषिंच्य अनया विद्ययाकांस्यं
विन्यस्तं काचनेनव ततस्नात्वा रलतं वज्रयेद्विद्वान्समाहितः वज्रीदशांशं हुत्वा
हव्यकुंडेचनादिभिः तद्वज्रं गोमयेनैव संदापयेन्नृपतेस्तदा तेनवज्रेणवेगच्छन्त्वश
त्रून जीयाद्रणाजिरे पुरापितामहेनैषालब्धाविद्याप्रयत्नतः देवीशक्रोपकारार्थं

वन्दे लिंगं स्मराम्यहं शब्दब्रह्मतनुं साक्षाच्छब्दब्रह्मप्रकाशकं १५ वर्णावयवमव्यक्तं बहुधा गु-
णसंस्थितं अकारोकारमकारं च स्थूलं सूक्ष्मं परावरं ॐकाररूपमृग्वक्त्रं सामजिह्वासमन्वि-
तं यजुर्वेदमहाग्रीवमथर्वहृदयं विभुं १६ प्रधानपुरुषातीतं प्रलयोत्पत्तिवर्जितं तमसा-
कालरुद्राख्यं रजसा कर्मकारकं सत्त्वेन सर्वगं विष्णुं निर्गुणं परमेश्वरं प्रधानावयवं व्याप्य
सप्तधाधिष्ठितं क्रमात् पुनः षोडशधा चैव षड्विंशकमजोद्भवं सर्गप्रतिष्ठासंहारलीला-
र्थं लिंगरूपिणं प्रणम्य च यथान्यायं वक्ष्ये लिंगोद्भवं शुभं २० इतिश्रीमहापुराणे लैंगे कल्पे प्र-
थमोध्यायः १ सूत उवाच ईशानकल्पवृत्तांतमधिकृत्य महात्मना ब्रह्मणा कथितं पूर्वं
पुराणं लिंगमुत्तमं ग्रंथकोटिप्रमाणं तु शतकोटिप्रविस्तरे चतुर्लक्षेण संक्षिप्ते व्यासैः सर्वां-
तरेषु वै व्यस्तेऽष्टादशधा चैव ब्रह्माद्यैर्द्वापरादिषु लिंगमेकादशं प्रोक्तं मया व्यासाच्छ्रुतं च त-
त् ग्रंथैकादशसाहस्रं ग्रंथमानमिह द्विजाः तस्मात्संक्षेपतो वक्ष्ये कृत्स्नं विस्तरतो मया
चतुर्लक्षेण संक्षिप्ते कृष्णद्वैपायनेन तु यथैकादशसाहस्रैः कथितो लिंगसंभवः सर्गः
प्राधानिकः पश्चात्प्राकृतो वैकृतस्तथा अंडस्यास्य च संभूतिरंडस्यावरणाष्टकं अंडोद्भवत्वं
सर्वस्य रजोगुणसमाश्रयात् विष्णुत्वं कालरुद्रत्वं शयनं चाप्सु तस्य वै प्रजापतीनां सर्ग-
स्तुष्टिश्चोद्धरणं तथा ब्रह्मणश्च दिवारात्रमायुर्वर्षाग्रतः पुनः सवनं ब्रह्मणश्चैव युग

कल्पश्च न स्मृतः दिव्यं च मानुषं वर्षमार्षं ध्रौवं तथैव च पित्र्यं पितॄणां संभूतिर्धर्मस्याश्रमिणां
तथा प्रवृत्तिर्जगतां भूयो देव्याः शरीरतः रुद्रवक्त्रस्य तथा स्त्रीपुंभावे विरिंचेस्तु सर्गो मैथुनसंभवः श्री
ल्याष्टकं हि रुद्राय कथितं सोदकान्तरे ब्रह्मविष्णोर्विवादश्च पुनर्वो लिंगस्य संभवः शिलादस्य
तपश्चैव वृत्रादेर्दर्शनं तथा प्रार्थनायो निजस्याथ दुर्लभत्वं हि नस्मृतः शिलादशक्रसंवादः
पुत्रस्यायोनित्वमेव च भवस्य दर्शनं चैव तिष्यस्याचार्यशिष्ययोः आसावतारास्तु सदा कल्पम
न्वंतराणि च कल्पांतं चैव कल्पानां मायाभेदस्त्वनुक्रमात् कल्पे कल्पे वाराहे वाराहत्वं ह
रेस्तथा मेघवाहनकल्पस्य वृत्तांतं रुद्रगौरवं पुनर्लिंगोद्भवश्चैव ऋषिमध्ये पिनाकिनः लिं
गस्याराधनं स्नानं विधानं शौचलक्षणं वाराणस्याश्च माहात्म्यं क्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं भुविरु
द्रालयानां तु संख्या विस्तारं [illegible] हस्य च अंतरिक्षे तथा [illegible] लिंगे देवापत्तनवर्णनं दक्षस्य पतनं भ
मो पुनः स्वारोचिषेंतरे दक्षशापश्च दक्षस्य शापमाहात्म्यमेव च कैलासवर्णनं चैव योगः
योगः पाशुपतस्तथा चतुर्युगप्रमाणं तु युगधर्मः सविस्तरः संध्यांशकप्रमाणं च संध्याव
तं भवस्य च श्मशाननिलयं चैव चंद्रलेखासमुद्भवः उद्वाहः शंकरस्याथ पुत्रोत्पादनमेव च
मैथुनादिप्रसंगेन विनाशे जगतां भयं शापः संतापकृतो देवानां रांविसुं च पावकं गंगोत्सर्ग
स्तु रुद्रस्य गांगेयोद्भवपव च ग्रहणादिषु कालेषु स्थाप्य लिंगफलं तथा द्रुपदपीविविवाद